

pagina 1

'Geheim agent QE-13'

pagina 2

Opgedragen aan Antoinette

'Dat wij met een gewonen oplichter te doen gehad hebben, die ons een samenweefsel van verdichtselen zou hebben voorgetooverd met het uitsluitend doel om ons geld uit de zak te kloppen, kunnen wij ook al niet gelooven, anders zou de Gestapo toch niet zoo bijzonder gebeten op hem zijn geweest. Bovendien zou hij dan ook dubbel hebben kunnen verdienen door ons aan de Gestapo te verraden. Wèl hebben wij den indruk dat hij wel eens van de situatie geprofitteerd zal hebben en dat er dus wel wat voor hem aan den strijkstok zal zijn blijven hangen. Wij hebben zooals gezegd vaak getwijfeld, maar werden steeds gedrongen in de richting van vertrouwen, omdat wij het zoo buitengewoon jammer vonden hem los te laten voor het geval dat hij werkelijk goed was.'

Mr C.H.J.F. van Houten (juni 1943).

'Het illegaal werken kost zeer veel geld. Tot nog toe is het hoogst noodige door goede en welgestelde Nederlanders bijeengebracht. Dit levert echter zeer vele bezwaren op. Niemand zal bijvoorbeeld geld geven zonder te weten waarvoor het is, (ook, omdat er op dit gebied al vele oplichters bestaan).'

Gerard Dogger in een voor koningin Wilhelmina opgesteld rapport dd 17 april 1942, geciteerd in zijn boek *De vierkante maan*.

pagina 3

'Geheim agent QE-13'

Andor Kaszó en de illegaliteit

F.A.C. Kluiters

Uitgeverij

pagina 4

© Kluiters, F.A.C., 's-Gravenhage, 2001

No part of this book may be reproduced, stored in a database or retrieval system, or published in any form, or in any way, electronically, mechanically, by print, photoprint, microfilm or any other means without prior written permission from the author and publisher.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgever.

ISBN

Voorwoord

In de loop van mijn onderzoek naar de activiteiten van inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Nederland kwam ik in november 1999 het dossier tegen van de Hongaar Andor Kaszó (met de nadruk op de eerste lettergreep uitgesproken als Kassoo) die een onduidelijke rol heeft gespeeld binnen de Nederlandse illegaliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog. Lezing van de stukken overtuigde mij van de noodzaak zijn verhaal te boekstaven als voorbeeld van twee treurige en vaak onderbelichte aspecten van de Nederlandse strijd tegen de Duitse bezetter: met gevaar voor eigen leven verspilde moeite en de zucht naar geld.

Ik hanteer hier het begrip illegaliteit zoals historicus Coen Hilbrink het omschrijft in zijn boek over de medewerking van de ambtelijke wereld aan de Duitse bezettingspolitiek. In tegenstelling tot geschiedschrijver L. de Jongs voorstelling van veel overleg op hoog niveau en een spectaculaire ondergrondse strijd omschrijft Hilbrink de illegaliteit als een 'eindeloos veel meer gedifferentieerd complex van reacties van individuen op de voor iedereen nieuwe situatie van de bezetting, met als voornaamste kenmerken een hoge mate van *individualisme* en *improvisatie*.'

Kaszó's verhaal illustreert mijns inziens een reden voor het bestaan van stay behind-organisaties. Deze organisaties – in het begin van de jaren negentig voornamelijk bekend geworden onder de naam van de Italiaanse variant ervan, Gladio – zijn sluimerende diensten die pas na een bezetting van hun land actief worden. De opzet is een verzetsorganisatie in spe te vormen die de bezetter in allerlei opzicht afbreuk kan doen en die behulpzaam kan zijn bij een bevrijding van het land. Zo'n stay behind-organisatie kan het opereren van figuren als Kaszó niet verhinderen, maar hun invloed wel verminderen. Elke bezetting roept namelijk spontaan verzet op waarmee dergelijke figuren hun voordeel kunnen doen. Het merendeel van de spontane strijders zal in de loop der tijd contact krijgen met de officiële stay behind-organisatie in hun land. Dan zullen zij in staat zijn hun gelederen van die figuren te zuiveren.

In onderstaand verhaal besteed ik meer aandacht aan personen dan aan organisaties, omdat Kaszó's verhaal een historie van 'netwerken' is: het aangaan, onderhouden en uitmelken van relaties. Ik heb geprobeerd de uitgebreide netwerken van Kaszó in kaart te brengen en daarmee te onderstrepen hoe groot de schade had kunnen zijn als Kaszó werkelijk de Duitse kant zou hebben gekozen. Hier moet onvoorwaardelijk worden gesteld dat Kaszó die kant nooit heeft gekozen, hoe negatief hij ook figureert in het nu volgende verhaal: de onherroepelijke schade was dan echt vele malen groter geweest. Door de beschrijving van Kaszó's relatiepatroon krijgt de lezer tevens een – weliswaar vluchtige – indruk van de lijnen die kriskras door de samenleving liepen. Dat dit de lezer ook in verwarring kan brengen is jammer genoeg waar, maar de beschrijving is daardoor wel een illustratie geworden van een gedifferentieerd relationeel complex. Hopelijk kan het achterin opgenomen schema de lezer helpen bij het hervinden van zijn overzicht.

De uiteindelijke geschiedenis van enkele bekende verzetsgroepen in Nederland zal niet compleet zijn zonder een vermelding van Kaszó's rol daarin.

Ik wil dit voorwoord afsluiten met een verontschuldiging. Ik zal de lezer wellicht af en toe irriteren door de mate van informatiedichtheid en door in zijn/haar ogen niet ter zake doende uitweidingen. Mijn methode heeft echter een doel. Het schrijven over verzet en spionage is een voortdurend proces van verfijning, waardoor nieuwe relaties kunnen worden gelegd en beschreven. Soms resulteert dat tevens in een nieuw gezichtspunt.

In het verhaal over Kaszó komen onbekende en onvermoede aspecten naar voren van de strijd tegen de Duitse bezetter die alleen door puzzelen kunnen worden beschreven. Slechts consciëntieuze verslaglegging van details als namen met de correcte initialen en bijvoorbeeld aliassen als Zwarte Kees of Kleine Piet kan andere onderzoekers in staat stellen tot dusver onbekende verbanden te leggen.

Kaszó's verhaal is geen verzetsgeschiedenis geworden zoals de doorsnee lezer het verwacht: een

keurig afgebakend geheel met een duidelijk onderscheid tussen goed en fout. In plaats daarvan is het een amalgaam van gebeurtenissen waarin Kaszó de rol van kwik vervult. Dit giftige en ongrijpbare metaal kan onvermoede zaken omvatten zonder er een verbinding mee aan te gaan. Het lost gaarne goud en zilver op en laat zich daarvan maar moeilijk scheiden. Voor mij symboliseren deze eigenschappen Kaszó in een verhaal over verzet en oplichting.

Andor Kaszó 16 juni 1909 – 18 maart 1998
ook bekend als:

Abeleven
dokter Van den Berg
J.H. van den Berg
Van Bergen
Hendrik Johannes van den Bergh
Hendrik van der Bergh
Decaszo van Tesco
jonkheer André Dekaszo van Tésco
Himko (of Hiemko) Dijkstra
Karel Dijkstra
André Dubois
dokter Frederiks
Helmerts Noord
Hendrik
Hendriks
Andor de Kaszó
A. de Kaszó van Tésco
Noord
Noord Helmerts
Nord
André North
Andree van Straaten
Andor André Tecsöij Kaszo
André Tecsöy Kaszó

Inhoud

‘GEHEIM AGENT QE-13’	1
ANDOR KASZÓ EN DE ILLEGALITEIT	1
VOORWOORD	2
INHOUD	4
KASZÓ VOOR DE TWEEDE WERELDOORLOG	6
<i>Pleegkind</i>	6
<i>Op het slechte pad</i>	7
NIEUWE OORLOG, NIEUWE KANSSEN	9
<i>Vingeroefeningen</i>	9
EEN VOET TUSSEN DE DEUR	10
<i>Iemand uit Engeland</i>	10
<i>Tolo</i>	10
ELISABETH VAN DEN BOSCH	12
<i>Engelandvaarders</i>	12
<i>Elise Chabot en MI6</i>	13
<i>Sidney Reilly</i>	14
<i>Richard Stevens</i>	15
<i>Een aanloopadres te 's-Gravenhage</i>	15
DE GROEP-HENDRIK	17
<i>QE-13</i>	17
<i>Opbouw van het netwerk</i>	17
<i>Hendrik en de geheime diensten</i>	18
<i>Brilletje</i>	20
<i>Hendriks medewerkers</i>	20
<i>Resultaten</i>	21
<i>Gearresteerd</i>	22
<i>Geschaduwd en toch ontsnapt</i>	23
<i>Wankelend vertrouwen</i>	24
<i>Het einde van de groep-Hendrik</i>	25
<i>De conclusies van Van Houten</i>	26
<i>De gevolgen</i>	26
NIET VOOR ÉÉN GAT GEVANGEN	31
<i>Trotyl (TNT)</i>	31
VAN MIERLO	32
<i>Joanna</i>	32
<i>CS-6</i>	32
VIA VIA CONTACT MET OVERSTE MULDER	34
<i>Kolenhok</i>	34
<i>Kroontje</i>	34
<i>Kameraad en mensch</i>	35
<i>Van Aldenburg Bentinck</i>	35
ELKHUIZEN	37
<i>Aleida</i>	37
KASZÓ IN ZIJN OUDE VAK: EEN INBRAAK	39
NAAR SPANJE EN TERUG	41
<i>Jitske</i>	41
<i>Voor het goede doel</i>	41
<i>Parijs</i>	42
<i>Geld</i>	42
<i>Knipa</i>	44
<i>Bureau Inlichtingen bemoeit zich ermee</i>	46
<i>Koninklijke aandacht voor het geval Hendrik</i>	47
<i>Kaszó ontsnapt</i>	48
EEN LUCRATIEVE HANDEL	50

<i>Honderdvijfentwintigduizend gulden van de KLM</i>	50
<i>Deinum en zijn groep-Packard</i>	50
<i>Zender Irene-met</i>	51
<i>Irresponsible and dangerous</i>	51
<i>De arrestatie van Kattouw</i>	52
<i>Lijstje</i>	53
<i>Maatschappij Nederland</i>	53
<i>Het resultaat</i>	54
<i>Achtduizend gulden voor twee neefjes</i>	54
<i>100 procent</i>	55
<i>Zevenendertigduizend gulden voor een pleegmoeder</i>	56
OPNIEUW TROTYL	57
<i>Goede kennissen</i>	58
WAAR BLEEF HET GELD?	60
<i>Safe</i>	60
<i>Uitgaven</i>	60
KASZÓ NA DE OORLOG	63
<i>Jonkheer</i>	63
<i>Arrestatie</i>	63
<i>Hongaarse generale staf</i>	64
<i>Misleid en belogen</i>	65
SLACHTOFFER VAN WEINREB	67
NAOORLOGSE SPOREN	68
<i>Conclusie</i>	70
NAWOORD	72
BRONNEN	75
<i>Archieven</i>	75
<i>Internet</i>	76
<i>Artikelen</i>	76
<i>Boeken</i>	76
<i>Correspondentie en gesprekken</i>	78
BEPERKT SCHEMA VAN KASZÓ’S NETWERKEN	79
REGISTER	79

Kaszó voor de Tweede Wereldoorlog

In juni 1909 geven Dezső Kaszó, een bureauklerk bij de Hongaarse staatsspoorwegen, en zijn vrouw Johanna Hermin Bende – dan beiden 29 jaar oud – bij de burgerlijke stand de geboorte van hun zoon Andor aan.¹ Ruim vijfentwintig jaar later, in september 1936, verschijnt in *De Telegraaf* een artikel waarin de criminele loopbaan wordt belicht van ene Kaszó, afkomstig uit Vác, een stadje dat even ten noorden van Boedapest ligt.

Pleegkind

Hongarije is gehavend uit de Eerste Wereldoorlog gekomen en er is een programma om Hongaarse kinderen in Nederland op krachten te laten komen. Via dat programma komt de ondervoede Andor in 1920 voor enkele maanden naar Nederland. Daar komt hij in contact met een sociaal werkster uit Beverwijk, de ongehuwde Wilhelmina Helmers die in haar eentje in een met klimop begroeid huis woont, naast de notaris tegenover het station.

Volgens het *Telegraaf*-artikel neemt Wilhelmina Andor in 1923 als pleegkind in huis, maar volgens een naoorlogs verhoor is het in 1926 dat hij onverwacht en zonder een cent op zak bij haar op de stoep staat. De Beverwijkse politie noteert 12 juli 1926 als datum waarop hij zich op het adres Velsersweg 18 laat inschrijven; hij is dan net zeventien jaar geworden. Andor zelf zegt daar na de oorlog over:

‘Ik ben in Hongarije uit Hongaarse ouders geboren en heb mij nadien niet meer laten naturaliseren. Mijn vader is genaamd Dezső KASZÓ en mijn moeder Johanna Hermin BENDE. Ik heb twee broers en een zuster. Mijn ene broer is Secretaris Generaal van het departement van Onderwijs en Kunsten in Hongarije en de andere is professor in de beeldende kunsten.² Wat mijn zuster op het ogenblik doet weet ik niet, maar ik denk dat zij nog bij mijn vader thuis is.

Toen ik drie jaar was zijn mijn ouders gescheiden.³ Vanaf mijn vijfde tot mijn zestiende jaar heb ik een stiefmoeder gehad. Na mijn lagere school heb ik vijf jaar het gymnasium in Boedapest bezocht. Op tienjarige leeftijd had ik de lagere school doorlopen. Toen ik vijf jaar het gymnasium had bezocht wilde mijn vader hebben dat ik naar de Cadettenschool ging, hetgeen ik niet heb gedaan. Hoewel ik het gymnasium toen nog niet had afgelopen ben ik van school gegaan.

In 1920 of 1921 ben ik met een transport ondervoede kinderen vier maanden in Nederland geweest. Ik werd toen ondergebracht bij een mij nu niet meer bekende familie in Beverwijk en mijn broer was toen bij juffrouw Helmers in Beverwijk. Op 16-jarige leeftijd ben ik van huis weggelopen omdat ik het helemaal niet kon vinden met mijn stiefmoeder. Na omzwervingen door Italië, Frankrijk en België ben ik in 1926 in Nederland aangekomen.’

Een paar weken nadat hij bij Wilhelmina is komen wonen gaat Andor als drukkersleerling aan de slag, maar langer dan een paar maanden houdt hij dat niet vol. Daarna vaart hij een tijdje als matroos op een logger. In 1928 gaat hij op kosten van zijn pleegmoeder naar een marconistenschool in Amsterdam om radiotelegrafist te worden en ongeveer een jaar later doet hij examen. Hij vertelt zijn pleegmoeder dat ‘hij was geslaagd en zijn diploma bij een scheepvaartmaatschappij had gebracht voor een aanstelling’. Kennelijk vertrouwt ze dat niet helemaal, want ze informeert in juni 1929 schriftelijk bij de PTT die haar per omgaande meedeelt dat Andor op 27 mei en 20 juni niet heeft deelgenomen aan het examen voor radiotelegrafist. Wel heeft hij op 7 juni het examen voor radiotelefonist gedaan, maar daarvoor is hij gezakt. Het is niet bekend of Wilhelmina haar pleegzoon met die feiten heeft geconfronteerd.

Andor gaat dan als matroos voor de Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij varen, maar na enkele reizen heeft hij daar alweer genoeg van. In augustus 1930 deelt zijn scheep-

¹ 16 juni 1909.

² Volgens Wilhelmina was hij tekenleraar.

³ Volgens Wilhelmina's correspondentie met Andors vader is zijn vrouw weggelopen.

vaartmaatschappij mee dat hij als matroos onder de gage heeft aangemonsterd voor een reis aan boord van het stoomschip Randfontein, 'doch dat hij op 12 juli jl te R'dam van genoemd schip is gedeserteerd.'

Op het slechte pad

Andor gaat zwerven en raakt al snel op het verkeerde pad. Op 1 september 1930 wordt hij in het Duitse Konstanz aangehouden op verdenking van diefstal, valsheid in geschrifte en oplichting. In berichten van een internationale politie-organisatie te Wenen, te vergelijken met het hedendaagse Interpol, wordt hij omschreven als een 'Hotelbetrüger, Scheckbetrüger und reisender Einbrecher'. Naast zijn personalia worden zijn fysieke kenmerken vermeld: 1 meter 70 lang, slank postuur, smalle gezichtsvorm, donkerbruin haar, bruine ogen en een grote, dikke neus.¹ Wilhelmina informeert naar hem, maar krijgt van zijn advocaat te horen dat ze Andor niet moet opzoeken. In december 1930, op 21-jarige leeftijd, wordt hij voor de eerste keer veroordeeld en krijgt hij negen maanden gevangenisstraf.²

In juni of augustus 1931 komt Andor vrij, maar al snel gaat het weer fout. Op 1 november 1931 verzoekt de burgemeester van Wassenaar Andors opsporing en aanhouding wegens diefstal van een auto. Het wordt de eerste maar zeker niet de laatste keer dat hij gesignaleerd staat in *Het Politieblad*. In zijn naoorlogse verhoor vertelt hij daarover:

'In November 1931, de juiste datum weet ik niet meer heb ik ingebroken bij de Heer JACOBSON wonende Stoeplaan te Wassenaar. Ik had personen gevolgd die voor de Duitsers werkten en die voornoemde JACOBSON, bezochten. Ik wilde weten of JACOBSON voor de Duitsers werkten [sic] en of hij papieren in huis had. Bij deze inbraak heb ik een aantal juwelen en correspondentie van JACOBSON meegenomen. De correspondentie heb ik later vernietigd en de juwelen heb ik gedeeltelijk verkocht. Een deel van deze juwelen zijn bij mijn arrestatie voor deze inbraak inbeslaggenomen. Toen ik het huis van JACOBSON verliet heb ik een voor dit perceel geparkeerde auto meegenomen, die ik in Oegstgeest heb laten staan.'

Eind 1931 wordt Andor in Rotterdam gearresteerd, vrijwel zeker voor de juwelen- en autodiefstal in Wassenaar. *De Telegraaf* vertelt:

'De donkere zieke jongen³ zit in den trein naar Rotterdam. Hij betreft een huis. Men vindt zijn spoor en dringt er binnen. De zieke jongen springt uit een raam, valt door het tuimelraam van een manufacturenzaak, midden in het publiek. Hier wordt hij gegrepen, met een revolver in de vuist. Met scherp geladen, een patroon in den loop....'

In maart 1932 wordt hij voor diverse diefstallen tot een half jaar gevangenisstraf en tbr veroordeeld. Er is in die tijd dan ook sprake van opname voor drie jaar in het Rijksasyl voor psychopaten te Avereest in Drenthe. De volle drie jaar heeft hij daar niet volgemaakt, want op 7 augustus 1934 wordt hij naar Hongarije uitgeleid. Dan wordt het even stil en Andors pleegmoeder vermoedt dat hij is opgenomen in een Hongaars krankzinnigengesticht. Volgens Andor zelf heeft hij een jaar als technisch bedrijfsleider gewerkt in een Hongaarse radiofabriek en heeft hij in die periode zijn diploma voor technisch ingenieur behaald.

Maar in 1936 blijkt hij weer volop in Nederland actief te zijn: hij wordt in dat jaar verdacht van

¹ De omschrijving vermeldt ook 'Ohrläppchen angewachsen': een referentie aan de theorieën van de Italiaanse psychiater en criminoloog Lombroso over de correlatie tussen bepaalde fysieke typen en bepaalde psychologische eigenschappen, waarbij bepaalde typen grotere dispositie tot misdadigheid zouden vertonen dan andere.

² In de gevangenis leert hij ene Von Morent alias Hans Brockmann kennen, die naar eigen zeggen om politieke redenen gevangen zit. Een paar jaar later, waarschijnlijk in 1935, bezoekt Von Morent Wilhelmina om haar de groeten van Andor te brengen. Na enkele weken vertrekt hij zonder voor zijn verblijf bij Wilhelmina te betalen en gaat hij in een zomerhuisje in Epe wonen; vandaar reist hij later terug naar Duitsland. Na de oorlog hangt Andor een vaag verhaal op over Von Morent als Duits geheim agent aan wie Andor, die volgens eigen zeggen marconist was op schepen overal ter wereld, kopieën moest overhandigen van door passagiers ter verzending opgegeven telegrammen. Von Morent is nooit nader geïdentificeerd

³ Hij zou malaria hebben.

flessentrekkerij in Amsterdam, van juwelendiefstal in Bloemendaal en Haarlem, in Rotterdam wordt proces-verbaal tegen hem opgemaakt wegens diefstal van een zilveren doosje en in Amsterdam wordt hij aangehouden voor vermoedelijke diefstal van een aandeel Sachsische Bodenkreditanstalt Dresden. *De Telegraaf* schrijft: 'Hoe kan een ontslagen gevangene, vreemdeling, hier aan de slag komen. Onmogelijk. Hij "probeert van alles - hij is van goeden wil" zegt zijn pleegmoeder.' Ondanks Wilhelmina's verzuchting krijgt Andor in oktober 1936 twee jaar gevangenisstraf opgelegd.

Begin mei 1938 wordt hij uitgeleverd aan België, omdat hij ook daar nog iets op zijn kerfstok heeft: een in 1936 te Oostende gepleegde diefstal. Zijn pleegmoeder heeft nooit begrepen waarom hij stal: 'Hij heeft mij nooit verteld, waarom hij vorenbedoelde inbraken had gepleegd. Hij hoefde dit niet uit armoede te doen, want kostgeld betaalde hij nooit en ik zorgde ook nog voor zijn zakgeld.' En ze zegt:

'Voor de oorlog leefde hij bij mijn weten niet royaal. Wanneer hij bij mij was vermiste ik wel vaak dingen, zoals een gouden horloge en een gouden ketting maar hij gaf altijd mijn dienstbode hiervan de schuld.'

In België zit Andor tot 1 juli 1940 zijn straf uit. Binnen twee weken vestigt hij zich weer in Beverwijk. Op last van de Duitsers wordt hij daar op 10 augustus 1940 als ongewenste vreemdeling aangehouden en in afwachting van zijn uitgeleiding ingesloten. Op 3 februari 1941 wordt hij naar Hongarije uitgeleid.

Die datum is een breekpunt in Andors leven. Nederland is in mei 1940 door de Duitsers bezet en er is een ander regime ingesteld. Dat betekent voor Andor een volslagen nieuw arbeidsterrein. Hij is dan 31 jaar oud.

Nieuwe oorlog, nieuwe kansen

Vingeroefeningen

Begin juli 1941 klopt Andor weer bij zijn pleegmoeder aan. Bij haar woont dan de Delftse student Kees Vreedenburgh, de zoon van een kunstschilder in Laren, die per vouwkano naar Engeland wil oversteken.¹

Andor raadt Vreedenburgh de kanotocht af en zegt dat hij hem over de Spaanse grens kan helpen. Maar de vlucht naar de vrijheid die Kees Vreedenburgh en zijn vriend Jan Bunschoten alias De Luitenant in september 1941 samen met Andor ondernemen blijkt vergeefs: ze komen niet verder dan Frankrijk. Bunschoten wordt er gearresteerd en naar Nederland getransporteerd. Daar wordt hij verhoord over zijn kennis van het Delftse verzet en over zijn reis. Hij laat niets belastends los, tenzij hij denkt dat dat door eerdere arrestaties of vlucht geen kwaad meer kan. Hij zegt dat hij zijn gids naar Spanje niet kent omdat dat een kennis van Vreedenburgh is waar hij geen weet van heeft. Omdat Kees en hij vrienden zijn is dat onwaarschijnlijk, maar zijn ondervragers geloven het: Andor heeft van het Spaanse avontuur geen enkele last ondervonden. Bunschoten wel: hij overlijdt in maart 1945 in het concentratiekamp Dachau.

Vreedenburgh kan op eigen kracht naar Nederland terugkomen. Daar ontdekt hij dat Andor in de tussentijd bij zijn moeder geld, juwelen en levensmiddelen heeft opgehaald met het verhaal dat haar zoon gewond in Parijs zit en hulp nodig heeft. Op zich klopt dat verhaal, maar Vreedenburgh heeft die hulp nooit van Kaszó gekregen. Zijn moeder heeft na lang aandringen slechts een deel van haar eigendommen teruggezien. Vreedenburgh raakt in Duitse krijgsgevangenschap; na de bevrijding dient hij als tijdelijk kapitein bij de landmacht in Nederlands-Indië. Na de oorlog blijkt dat Bunschotens vader enkele dagen voor het vertrek van zijn zoon bezoek heeft gehad van iemand die zijn zoon zou begeleiden op zijn reis naar Spanje; op schriftelijk verzoek van zijn zoon gaf hij deze persoon 150 gulden mee.

In de tweede helft van 1941 geeft Kaszó zijn pleegmoeder te kennen dat hij in dienst is van de Engelse Intelligence Service en dat hij door de Nederlandse regering wordt betaald. Hier ligt het begin van zijn activiteiten binnen de illegaliteit; een periode die tijdens, maar ook na de oorlog de nodige vraagtekens zal opleveren. Een ondervragingsrapport van kort na de oorlog vermeldt een opmerking van zijn pleegmoeder: 'She admits that he is a liar, is dishonest and that he has the most fertile imagination. Fantasy is second nature to him.'

¹ Dat was een in die tijd onder technische studenten relatief veelvoorkomend verlangen. Zie hiervoor bijvoorbeeld *De Vervolgden*, een gedetailleerd boek van Annie Huisman-van Bergen over het vroege Delftse verzet en de jacht op twee Delftse studenten in 1941.

Een voet tussen de deur*Iemand uit Engeland*

Met een schriftelijke introductie van zijn pleegmoeder – hij wordt in dat briefje aangeduid als iemand die uit Engeland komt en hulp nodig heeft – komt Andor via een van Wilhelmina's familieleden uit Deventer, mevrouw Roosdorp-van den Berg, in contact met Elisabeth van den Bosch-de Jongh, een voormalig raadslid van de gemeente 's-Gravenhage. Haar vader was een der drijvende krachten bij de ontwikkeling van de Rotterdamse havens en haar zuster Anna is getrouwd met Anton Philips, de grondlegger van het Eindhovense concern. Elisabeth is dus iemand met de nodige connecties. Ze vraagt mevrouw Roosdorp of Andor 'honderd procent' is en het antwoord is bevestigend. Tijdens de kennismaking¹ koestert ze naar eigen zeggen toch enige argwaan.

Kaszó zegt dat hij van plan is via Frankrijk en Spanje naar Engeland te reizen en hij vraagt of hij Elisabeth ergens mee kan helpen. Ze geeft hem een Engels bankbiljet van een pond mee – toen ongeveer tien gulden waard – om dat aan Oscar de Brey te geven die op weg naar Engeland in Zuid-Frankrijk gevangen is gezet². Na de oorlog ontkent Andor dat geld te hebben ontvangen. Ook zonder pondsbiljet weet De Brey Engeland te bereiken. In mei 1943 wordt hij als geheim agent boven Nederland gedropt, maar wordt in het kader van het Englandspiel onmiddellijk gearresteerd. In september 1944 komt hij om in het concentratiekamp Mauthausen.

Een week na de eerste ontmoeting vertelt Kaszó aan Elisabeth dat hij zijn vertrek heeft uitgesteld omdat hij in Nederland nog een geheime opdracht te vervullen heeft. Hij vraagt haar hem in contact te brengen met mensen die hem daarbij kunnen helpen. Ze introduceert hem bij 'Tolo', een illegaal werker, en bij Theodora de Serière-de Gelder. Elisabeth: 'Dit deed ik met het doel om van KASZO af te komen en Mevrouw de SERIERE, die toen nog niet illegaal werkte, graag in het illegale werk ingeschakeld werd.'

Volgens Theodora vertelde Elisabeth dat

'deze "Hendrik" in dienst was van de Engelse geheime dienst en met een codenummer bij haar was gekomen. Mevrouw van den BOSCH was reeds eerder met personen van de Engelse geheime dienst in contact geweest en zij was de mening toegedaan, dat "Hendrik" gestuurd was door deze mensen van voornoemde dienst.'

Tolo

'Tolo' is de Pool W.A.W. Saryusz-Makowski, die na de oorlog vertelt:

'In 1939 ben ik in dienst gekomen van het Poolse consulaat in Amsterdam. Ik kwam voor zaken meermalen in den Haag, alwaar ik al spoedig in contact kwam met de familie van der STRAATEN. In 1942 ben ik met een der dochters van voornoemde familie gehuwd. De familie Van der STRAATEN stond in vriendelijke relatie met Mevrouw Van den BOSCH, die ik toen ook meermalen ontmoette. Vanaf 1939 was ik werkzaam voor de Poolse spionnage dienst, hetgeen Mevrouw Van den BOSCH bekend was. In December 1942³, de juiste datum weet ik niet meer, werd ik door Mevrouw Van den BOSCH opgebeld en verzocht naar Mevrouw de SERIERE, toen wonende Frankenslag 164 alhier te gaan, alwaar een man was, waarmee zij mij in contact wilde brengen. Voordat ik naar Mevrouw De SERIERE ging, ben ik eerst naar Mevrouw Van den BOSCH gegaan en deze deelde mij mede, dat de man, hiervoren bedoeld, reeds bij Mevrouw DE SERIERE was en dat zij er op stond, dat ik een ontmoeting met deze man bij Mevrouw De

¹ Volgens Kaszó wordt daarbij gebruikt gemaakt van een Turks pasje: als herkenningsteken hebben de twee partijen elk de helft in hun bezit van een doormidden gescheurd stuk papier, bijvoorbeeld een bioscoop- of treinkaartje.

² Elisabeth kende De Brey vrijwel zeker via haar zoon Govert die met De Brey op het Haagse Nederlandsch Lyceum heeft gezeten. De Brey had eerder met onder andere haar zoon plannen gesmeed om naar Engeland te varen; de laatste poging was echter ontdekt.

³ Bedoeld zal zijn: 1941.

SERIERE had. Mevrouw Van den BOSCH deelde mij ook mede, dat bedoelde man geen gewoon illegaal werker was, maar iemand in dienst van de Intelligence Service. Als zodanig had hij zich bij Mevrouw Van den BOSCH gelegitimeerd. Zij vertelde mij ook, dat zij reeds meerdere mensen van de Intelligence Service in huis had gehad en dat de komst van bedoeld persoon, die toen bij Mevrouw DE SERIERE was, reeds door die mensen van de Intelligence Service was aangekondigd. Het nummer waaronder deze persoon bij haar was gekomen, heeft zij mij nooit verteld.’

Tolo brengt André North – zo noemt Kaszó zich dan – diezelfde avond nog onder bij mr C.H.J.F. (Charles) van Houten, een relatie van mevrouw Van den Bosch. Over het tijdstip waarop Kaszó in aanraking komt met Elisabeth van den Bosch-de Jongh en haar kennissenkring spreken de diverse getuigenverklaringen elkaar tegen: in december 1941 of begin 1942. Van Houten vermeldt in zijn in 1943 opgestelde rapport het tijdstip begin februari 1942.

Tolo heeft daarna niet veel contact meer met Kaszó, behalve dan dat hij Van Houten gegevens verstrekt voor doorzending naar Engeland.¹

¹ Tolo zelf heeft meerdere vergeefse pogingen gedaan om Engeland te bereiken. Een daarvan vond al in april 1941 plaats samen met jonkheer Pim van Doorn in een kano die was verzorgd door Oscar de Brey en Dik van Swaay. Deze poging, maar ook geslaagde vluchten over zee door anderen worden beschreven in het boek *Vrijheid achter de horizon* van Jan Bruin en Jan van der Werff. Verderop wordt nog een latere poging over land vermeld.

Elisabeth van den Bosch

Engelandvaarders

Elisabeth beschikt over een uitgebreid netwerk met velerlei contacten binnen de Nederlandse illegaliteit.

Als Oscar de Brey over land Engeland weet te bereiken, vertelt hij tijdens zijn Engelandvaardersverhoor in januari 1943 dat hij in een Ordedienst-groepje zat, waarvan Dik van Swaay commandant was. Hun taak bestond voornamelijk uit het over zee weghelpen van aspirant-Engelandvaarders. Zo lukte het Robbie Cohen met Coen de Jongh weg te komen en ook Jaap van Hamel en zijn vriend Rudi van Daalen Wetters waren succesvol.¹ De Brey noemt ook Elisabeths schoonzoon Huib du Pon in Eindhoven als een vertrouwd adres: vandaaruit zijn De Brey en Pim de Bruyn Kops eind november 1941 richting Spanje vertrokken. Naast Nederlandsch Lyceum-leerling jonkheer Frederik Trip behoort tot Dik van Swaays groepje ook Elisabeths zoon Govert van den Bosch. In zijn Engelandvaardersverhoor vertelt Govert echter dat hij niet aan illegaal werk heeft gedaan maar alleen aan Tolo gegevens heeft geleverd voor doorzending.

Ook Huib du Pon weet Engeland te bereiken. Volgens zijn Engelandvaardersverhoor studeert hij na het gymnasium B medicijnen in Leiden, maar omdat hij 'aan te veel sport' zijn tijd heeft verbeuzeld² vindt hij zich te oud voor die studie en stapt hij over op rechten. Daarvoor legt hij verschillende tentamens af, maar hij kan de studie niet voltooien. Omstreeks augustus 1941 komt hij via een familielid, waarschijnlijk Anton Philips, bij de Philipsfabrieken in Eindhoven werken. In 1942 wordt hij vanuit 's-Gravenhage ingeschakeld bij het verzamelen van gegevens en het leveren van radiomateriaal voor zenders, waarbij hij nauw samenwerkt met Harry Linthorst Homan. Huibs vrouw Bepie, een dochter van mevrouw Van den Bosch, brengt de gegevens en de zenderonderdelen naar onder andere Charles van Houten. Huib noemt onder degenen met wie hij heeft gewerkt Jaap van Hamel, Pim van Doorn, mevrouw Van den Bosch, haar zoon Govert en Van Houten.

De exacte relaties tussen de diverse illegale groepjes zijn jammer genoeg niet helder.³

Zo vertelt Jaap van Hamel in zijn Engelandvaardersverhoor uit midden 1941 over ene mevrouw Van der Bosch, en gezien Du Pons opmerking over zijn samenwerking met Goverts moeder mag worden aangenomen dat Jaap Elisabeth van den Bosch heeft bedoeld. Hij had contact met haar organisatie, die op haar beurt weer contact had met Van Wassenaar, Westerveld en Hasselman. Als met Westerveld de reserve luitenantkolonel J.H. Westerveld is bedoeld, wijst dit op een verbinding met de Ordedienst (OD) en via (generaal) Hasselman mogelijk ook met de groep-Stijkel. Van Wassenaar lijkt een alias te zijn. Het contact tussen Jaap van Hamel en mevrouw Van der Bosch kan tot stand zijn gekomen via haar zoon Govert: Jaap deed in 1937 eindexamen op Het Nederlandsch Lyceum, waar Govert in die tijd leerling was.

Pim van Doorn staat op zijn beurt bekend als verbindingsofficier van de staf van de Ordedienst; hij was in 1938 reserve eerste luitenant cavalerie geworden. Het lijkt er al met al op dat het groepje, eerder een vriendenclub dan een strak georganiseerde OD-groep, werd aangestuurd door Elisabeth, maar dat er ook rechtstreekse contacten met de OD-top bestonden, vooral via Pim van Doorn.

¹ Zie voor Jaaps belevenissen (waaronder de liquidatie van Jan Bouwer) Annie Huisman-van Bergens boek *De Vervolgden*.

² Mogelijk doelt hij hierbij op zijn activiteiten als hockeyspeler of op zijn opleiding als leerling-vlieger in Rotterdam.

³ Historicus Jan Schulten schrijft in dat kader over een 'zeer onoverzichtelijk proces, waarbij verzetskernen ontstonden, verdwenen of fuseerden.' Soms was nauwelijks sprake van een organisatie, terwijl medewerking daaraan van oppervlakkige of tijdelijke aard kon zijn.

Ontmoetingen tussen de diverse 'illegalen' vinden vaak plaats in het huis van Tolo's latere schoonvader H.O. van der Straaten. Die is in 1932 vertegenwoordiger in Nederland geworden van de British Iron and Steel Corporation Ltd. Zijn huis aan de Nieuwe Parklaan 80 wordt bezocht door de vrienden en vriendinnen van zijn kinderen, waaronder een tweeling. De vrouwelijke helft daarvan, Inga, werkt tijdens de oorlog als koerierster.¹ Om de maatschappelijke kringen te schetsen: Inga's zoon drs E.H. Wellenstein is tegenwoordig een der directeuren-generaal op het ministerie van Defensie.

Wie ook regelmatig bij de Van der Straatens over de vloer komt is Frederik Kragt, een buurjongen. Hij leert er Tolo kennen en eind november 1941 ontvluchten ze Nederland. Gedesillusioneerd door het gebrek aan medewerking in Frankrijk keert Tolo terug naar Nederland, maar Kragt lukt het om via Zwitserland uiteindelijk Engeland te bereiken.²

Elise Chabot en MI6

Geholpen door een marechaussee-organisatie verlaat Elisabeths zoon Govert midden 1943 met Trip via Baarle-Nassau Nederland en begin januari 1944 weet hij Liverpool in Engeland te bereiken; Trip zit volgens hem dan nog gevangen in Frankrijk.

Het is zeer waarschijnlijk dat Goverts naam al eerder in Engeland bekend was. In december 1943 wordt er namelijk vanuit België naar Londen doorgeseind dat hij over belangrijke gegevens beschikt. Het staat niet in zijn Nederlandse Engelandvaardersverhoor, maar in het Engelse ondervragingscentrum vertelt Govert dat hij in Brussel heeft gewerkt met mevrouw Chabot. De van oorsprong Nederlandse Elise Chabot is een medewerkster van de Belgische groep-Eva die aansluiting heeft op Komeet, de fameuze vluchtlijn voor piloten.³ Haar adres, Jules Lejeunestraat 4, wordt het aanloopadres voor velen, waaronder 19 piloten. Ook werkt ze voor de inlichtingengroep-Bravery die draadloos contact met MI6 in Londen onderhoudt: dit verklaart het in december 1943 verzonden telegram over Govert als iemand met belangrijke gegevens.

Als Govert uit Brussel vertrekt, adviseert Elise Chabot hem in Engeland contact op te nemen met captain Seymour. Dat is een verrassend advies want captain Charles Seymour is het hoofd van de Nederlandse sectie van MI6 en het is niet gebruikelijk dat illegale werkers de namen van belangrijke personen binnen MI6 kennen, en zeker niet die van een andere landensectie. Aangenomen moet worden dat Chabot Seymours naam van de door MI6 in Engeland opgeleide leider van Bravery heeft vernomen, maar waarom is onduidelijk. Het bezorgt Govert in Londen uiteindelijk alleen maar meer uitleg, omdat Chabot en haar dochter Lottie Ambach inmiddels zijn gearresteerd.

Onduidelijk is ook hoe Govert aan het adres van Elise Chabot is gekomen. Mogelijk heeft hij dat via van Nel Lind gekregen. Die heeft deel uitgemaakt van het Nederlandsch Padvindstersgilde waarvan Goverts moeder presidente is en Lind behoort tot de medewerkers van de Nederlandse groep-Fiat Libertas die betrokken zijn bij het naar België weghelpen van vluchtelingen.

Op de dag dat Govert in Londen wordt verhoord, 14 februari 1944, vraagt hij de BBC een persoonlijke boodschap te laten uitzenden. Als Radio Oranje de zin 'Gerda zegt twee sans a tout' wil omroepen, dan zal dat een geruststelling voor zijn moeder Elisabeth zijn. Vanuit Londen wordt Govert later ingeschakeld voor Philips-activiteiten in de Verenigde Staten.

Ook Charles van Houten geeft inzicht in de connecties van Elisabeth van den Bosch:

'Zij heeft in den aanvang van de bezetting in Nederland moeilijkheden met de Duitschers ondervonden, hoofdzakelijk in verband met de padvinderij. Hiervoor is zij zelfs gearresteerd, doch weer heel spoedig op vrije voeten gelaten. Zij schreef dit zelve toe aan haar vriendschap met

¹ Ik neem daarbij aan dat ze dat later is gaan doen, want in het begin van de bezetting was het gebruik van koeriersters beslist niet gebruikelijk.

² Zie voor meer informatie over Kragts tocht mijn boek over de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

³ Zie het boek van historicus Bob de Graaff over de pilotenhulp [TITEL??]

Baden-Powell¹, haar connecties met de Engelsche padvinderij en een suspicie van Duitsche zijde dat zij op een of ander gebied voor Engelsche belangen werkzaam zou zijn. Dit laatste was niet te bewijzen, doch zooals Mevr. v.d. Bosch aan v. H. [Van Houten] toegaf, wèl het geval. Mevr. v.d. B. zeide n.l. sinds jaren relaties onderhouden te hebben met den Engelschen Geheimen Dienst en, gezien haar persoonlijkheid en verleden, kan niet worden aangenomen dat hier grootspraak in het spel zou zijn. Mevr. v.d. Bosch heeft haar rol aan v. H. als een louter passieve beschreven. Volgens haar mededeeling had zij in de afgelopen jaren diverse Engelsche geheime agenten ontvangen, die rechtstreeks of via één tusschenschakel naar haar werden verwezen. Zij zorgde dan, dat genoemde personen de noodige adressen en betrouwbare contacten verkregen om verder zelfstandig te kunnen doorwerken. Verder ging haar rol niet.'

Het is inderdaad goed mogelijk dat Elisabeth in contact heeft gestaan met MI6, de Engelse buitenlandse inlichtingendienst, en dat contact kan als volgt ontstaan zijn.

Sidney Reilly

Na een mislukte moordaanslag op Lenin in 1918 begint de Tsjeka, de Sovjetrussische inlichtingen- en veiligheidsdienst, een ware terreur. Alleen al in Petrograd, het huidige Sint Petersburg, worden binnen twee dagen vijfhonderd politieke gevangenen geëxecuteerd. Er wordt grootscheeps jacht gemaakt op buitenlandse geheim agenten, saboteurs en ander 'gespuis'. Een van hen is Sidney Reilly, een voor de Engelse geheime dienst MI6 werkende agent met het codenummer ST 1. Het is een tot de verbeelding sprekende man over wiens activiteiten in de Sovjetunie vele mythen de ronde doen. Diverse van Reillys minnaressen worden gearresteerd om hem te pakken te krijgen en de grond wordt hem echt te heet onder de voeten: hij moet vluchten.

Arie van den Bosch, de man van Elisabeth en directeur van een aannemersmaatschappij die zich bezighoudt met het uitbaggeren en vergroten van havens, zit op dat moment in de Sovjet-Unie en op zijn kantoor in Sint Petersburg krijgt hij bezoek van een jonge aantrekkelijke Russische dame die zijn hulp inroept. Een van haar vrienden, een antiquair, wordt door de Tsjeka gezocht omdat hij antiek heeft gekocht van soldaten die het Winterpaleis hebben geplunderd, iets waarop de doodstraf staat. Ze weet dat Arie binnenkort met een sleepboot naar Estland zal vertrekken en smeekt hem haar vriend mee te nemen. Arie zegt nee – het kan makkelijk provocatie door de Tsjeka zijn – maar ze geeft het niet op: hij kan letterlijk alles krijgen. Tenslotte vraagt hij haar die vriend te laten komen zodat Arie hem zijn besluit en de redenen daarvoor rechtstreeks kan meedelen.

Enkele uren later komt er dan iemand die zegt Bergman te heten en hem een paspoort laat zien. Arie ziet ogenblikkelijk dat het vals is, maar Bergman ontkent dat. Omdat het een heer blijkt te zijn, besluit Arie hem toch te helpen. Bergman mag de nacht op het kantoor doorbrengen en ze praten urenlang in het Russisch. Bergman neemt Arie volledig voor zich in en die probeert niet meer achter zijn echte naam te komen.

Een paar dagen later verschijnt Bergman op tijd in de haven en wordt in de kolenbunker verborgen. Op zee komt hij er helemaal zwart uit en vraagt Arie of hij rechtstreeks naar het Finse Helsingfors kan worden gevaren. Hij wil daarvoor betalen, maar Arie wil er niets van weten. Ze varen naar Reval, het huidige Tallinn, in Estland, waar Arie woont en waar Bergman zijn intrek neemt in hotel De Gouden Leeuw. 's Avonds bezoekt hij Arie thuis. Daar zijn een paar Duitse marine-officieren ingekwartierd² en ook op hen maakt Bergman een zeer goede indruk.

Een paar weken later kan Arie Bergman meenemen naar Helsingfors. Bij het afscheid krijgt Arie een brief die hij pas na terugkomst in Reval mag openen. Daar leest Arie onder andere:

'Ik had het gevoel dat, na alles wat U voor mij gedaan heeft, ik niet met al mijn leugens om bestwil van hier vertrekken moet en dat ik het U verschuldigd ben te zeggen wie ik in werkelijkheid ben. Bij deze, ik ben noch Bergman noch een kunsthandelaar. Ik ben Engels officier Lt

¹ Baden Powells relatie met de Engelse geheime dienst was al voor de Tweede Wereldoorlog publiek bekend.

² Duitse troepen hadden in februari 1918 Reval veroverd.

Sidney Reilly, R.F.C. (Royal Flying Corps), ben sinds circa 6 maanden op speciale missie in Rusland en ben door de Bolshevieken ervan beschuldigd de militaire organisator te zijn van de grote samenzwering in Moskou. Sidney G. Reilly'

In december 1918 wordt Reilly te Moskou in absentia ter dood veroordeeld. In 1925 lokt de Tsjeka hem de Fins-Russische grens over en hij wordt later dat jaar gefusilleerd.

Richard Stevens

Het Baltische Estland waar Elisabeth en Arie van den Bosch wonen en waar in de periode 1915-1917 hun drie dochters worden geboren, behoorde tot in februari 1917 tot het Russische tsarenrijk. In 1921 wordt Arie consul te Reval. Het is handelstechnisch gezien een goede positie. Estland en de Sovjet-Unie zijn in 1920 een verdrag aangegaan dat de vijandelijkheden tussen beide landen beëindigt en Moskou beschouwt Tallinn daarna als een geschikt tussenstation voor onderhandelingen met westerse zakenlui in afwachting van de normalisatie van commerciële betrekkingen met West-Europese staten.

Eind 1924 stuurt de Engelse buitenlandse inlichtingendienst MI6 Richard Stevens naar Estland om daar een tegen de Sovjet-Unie gericht agentennetwerk op te bouwen.¹ Het is niet ondenkbaar dat Stevens via Sidney Reilly contact met Arie van den Bosch heeft gekregen, zo het echtpaar heeft leren kennen en het heeft ingeschakeld voor zijn spionage-activiteiten. Arie correspondeert in elk geval met de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken persoonlijk en rapporteert over de Sovjet-Unie, een land dat hij in 1921 samen met zijn zwager Anton Philips weer bezoekt. Voor Buitenlandse Zaken is hij in feite de enige betrouwbare bron over de Sovjet-Unie.

Een aanloopadres te 's-Gravenhage

Het gezin Van den Bosch verhuist in 1928 vanuit Tallinn naar 's-Gravenhage.² In datzelfde jaar komt ook Stevens agente Valli Nael naar Nederland. Deze Estlandse gaat in opdracht van Stevens opereren in hotel Weimar in Rotterdam dat wordt gefrequentieerd door de betere kringen en ook veel internationale gasten ontvangt. Wanneer Stevens in juli 1938 hoofd wordt van de MI6-vertegenwoordiging in 's-Gravenhage kan hij intensief contact met haar onderhouden.

Als er destijds contact tussen Stevens en het echtpaar Van den Bosch heeft bestaan, is het aannemelijk dat dit contact in 's-Gravenhage is hernieuwd en dat er inderdaad, zoals zij aan Van Houten vertelde, Engelse agenten rechtstreeks of via een tussenschakel naar haar werden doorverwezen.³

Jammer genoeg weten we niets over de agenten die hebben aangeklopt op Elisabeths adres Rijslag 27. Haar dochters kunnen er niets over zeggen: hun moeder heeft er nooit iets over verteld en er jammer genoeg ook niets schriftelijk over vastgelegd.

Als MI6 inderdaad zijn eigen agenten naar Nederland zond zonder dat de Nederlandse regering en haar geheime diensten in Londen daar weet van hadden, is dat opwindende nieuwe informatie, die de jarenlang herkauwde gegevens in een nieuw perspectief plaatst en voedsel biedt aan

¹ Een bevestiging van dit door publicist Jan Kikkert geopenbaarde gegeven is tot dusver niet in de Engelstalige 'intelligence'-literatuur opgedoken, maar het klinkt zonder meer aannemelijk, al wordt Stevens in die literatuur meestal afgeschilderd als een goedwillende amateur die pas later met het inlichtingenwerk in aanraking kwam. Kikkert heeft dit gegeven mogelijk van de self made-inlichtingenman Piet Brijnen die Stevens persoonlijk heeft gekend. Hij vertelt daarover in een met Kikkert geschreven boek dat handelt over Brijnens contraspionage-activiteiten. Spionagehistoricus Anthony Cave Brown vermeldt nog een feitje inzake Stevens dat Kikkerts gegevens lijkt te ondersteunen: in 1933 begon Stevens bij de Brits-Indische inlichtingendienst gedecodeerd Sovjetrussisch berichtenverkeer te vertalen; hij beheerste toen dus de Russische taal.

² Het is overigens waarschijnlijk dat Reilly's brief tijdens die verhuizing verloren is gegaan.

³ Dat er een contact heeft bestaan tussen MI6 en Elisabeth van den Bosch lijkt ook te worden bevestigd door Charles van Houten. Als die tijdens de oorlog in Engeland terechtkomt, informeert hij bij MI6 naar de relatie Kaszó-Elisabeth. In mei 1944 krijgt hij als antwoord dat die relatie niet bestaat. Mevrouw Van den Bosch blijkt bij MI6 wel bekend te zijn 'en in gunstigen zin.' Meer krijgt Van Houten niet te horen en dat is logisch: er is geen 'need to know'.

speculaties over de manipulaties van MI6.

Maar er is een meer voor de hand liggende theorie te bedenken. Nadat de Duitsers in september 1939 Polen waren binnengevallen en Engeland Duitsland de oorlog had verklaard, wordt de samenwerking tussen MI6 en overblijfselen van de Poolse inlichtingendienst geïntensifieerd. Nadat Stevens in november 1939 tijdens het beruchte Venlo-incident door de Duitsers wordt ontvoerd, zal MI6 de netwerken van Stevens vrijwel zeker besmet hebben geacht en na mei 1940 niet langer gebruik hebben gemaakt van Elisabeths diensten. Het kan echter niet worden uitgesloten dat MI6 Elisabeth na Stevens' ontvoering nog wel in contact heeft gebracht met agenten die in het kader van de Pools-Engelse samenwerking tot in mei 1940 vanuit Nederland opereerden. Op die manier kan ook het contact Tolo-Elisabeth worden verklaard.

Het aanloopadres kan overigens slechts tot begin maart 1943 zijn gebruikt, aangezien Elisabeth dan met haar man naar de Javastraat 48 verhuist: de Rijslag is Sperrgebiet geworden.¹

¹ Door toeval – bestaat dat wel? – kan ik hier wel een curieuze coïncidentie melden. In 1995 sprak ik in het kader van mijn onderzoekingen met mr Pierre-Louis baron d'Aulnis de Bourouill. d'Aulnis was een der weinige geheim agenten die vanuit Engeland naar Nederland werden gestuurd en dit zonder arrestatie hebben overleefd. Daarnaast was hij zeer succesvol met zijn inlichtingenwerk. Tot zijn taak behoorde het onderhouden van verbindingen met de groep-Packard en omdat, zoals verderop zal worden verhaald, Kaszó contacten met deze groep heeft gehad, vraag ik d'Aulnis daar in februari 2000 naar. Over Kaszó weet hij niets te vertellen, maar tijdens het gesprek laat ik Elisabeths naam en adres vallen. Dan vertelt d'Aulnis me dat hij vòòr de oorlog zijn kano stalde bij een mevrouw Van den Bosch op de Rijslag. Diezelfde dag nog rijd ik naar de Rijslag om de situatie te bekijken; het blijkt een kolossaal pand te zijn en de door d'Aulnis verstrekte details passen geheel in het plaatje. Hij kent Elisabeths adres niet als aanloopadres, maar ik kan het niet laten deze coïncidentie hier neer te schrijven.

De groep-Hendrik

QE-13

Elisabeth van den Bosch beschikt dus over vele contacten en er is geen reden aan haar betrouwbaarheid te twifelen. Als Charles van Houten daarom begin februari 1942 van Tolo het verzoek krijgt een onbekend persoon met een aanbeveling van mevrouw Van den Bosch onderdak te verschaffen, doet hij dat.

In het rapport dat Van Houten opstelt als hij in 1943 als Engelandvaarder Stockholm heeft bereikt,¹ schrijft hij:

'De onbekende persoon verscheen bij v. H. [Van Houten] (adres: Madoerastraat 30, den Haag) en noemde zich Abeleven. Na een verblijf van enkele dagen deelde hij mede voor den Engelschen Geheimen Dienst te werken en vervolgens kwam de vraag of v. H. hem bij dit werk behulpzaam wilde zijn. Bij nadere informatie bij Mevr. v.d. Bosch werd de verzekering gegeven, dat deze man volkomen in orde was. Zijn komst was haar door zijn voorganger aangekondigd en het door hem opgegeven nummer klopte met de opgave van genoemden voorganger. Dit nummer is pas later aan v. H. medegedeeld, n.l. No. QE-13.'²

Na de oorlog zegt Van Houten:

'Mevrouw van den BOSCH heeft mij persoonlijk de verzekering gegeven, dat KASZO geheel in orde was en dat zijn komst bij haar door zijn voorganger was aangekondigd en dat zijn nummer klopte met de opgave van genoemde voorganger.'

En Kaszó zelf zegt na de oorlog over Elisabeth:

'Deze mevrouw is erg druk in haar praten en zij deelde mij toen direct mede dat zij illegaal werk deed en reeds eerder Engelse agenten in huis had gehad. Tijdens dit gesprek vroeg zij mij wat voor nummer ik had. Ik vroeg haar wat zij hiermede bedoelde waarop zij antwoordde: "U bent, toch van de Engelse Geheime Dienst en dan hebt U toch een nummer." Hierop vermoedde ik dat mevr. ROOSDORP haar gezegd had dat ik bij de Engelse Geheime Dienst was. Ik heb dit maar beaamd en haar domweg een nummer opgegeven, naar ik meen Q.13 waarop zij prompt antwoordde: "Dit klopt". Ik was hierover zeer verbaasd en vroeg haar wat zij hiermede bedoelde. Hierop begon zij weer te lachen en zei mij dat het wel in orde was.'

Opbouw van het netwerk

Kaszó zoekt contact met Engels georiënteerde Nederlandse officieren en denkt bij Van Houten aan het goede adres te zijn. Dat klopt, want Van Houten heeft een groot deel van zijn jeugd in Amerika en Engeland doorgebracht. Hij heeft in Oxford rechten gestudeerd en is reserve kapitein.

Al snel na de eerste ontmoeting blijkt dat Kaszó bij voorkeur gebruik maakt van de aliassen Noord, Helmers en ook van de combinatie Noord Helmers. Van Houten en de door hem opgerichte groep besluiten hem gemakshalve Hendrik te noemen.

Naast Abeleven, Hendrik, Noord en Noord Helmers gebruikt Kaszó ook de aliassen Hendriks, Nord, Helmers Noord, jonkheer André Dekaszo van Téscó, captain André North, Himko (of Hiemko) Dijkstra, Decaszo van Tesco, dokter Van den Berg, J.H. van den Berg, (André) Dubois, Karel Dijkstra, dokter Frederiks, Van Bergen en Andree van Straaten.³

¹ Er staan slechts enkele onjuiste details in zoals het adres van Kaszó, maar mogelijk heeft Andor dit zelf verhaspeld.

² Tijdens de Eerste Wereldoorlog kregen voor de Britse geheime dienst werkende agenten een nummer. Zo had de zo-even genoemde Sidney Reilly nummer ST 1. Dat betekent dat hij agent nummer 1 was op de agentenlijst van de dienstvertegenwoordiging in Stockholm. R betekende in die tijd bijvoorbeeld Rotterdam. Voorzover is na te gaan heeft er nooit een station bestaan dat tot QE of Q is te herleiden. Deze agentencodes werden na de Eerste Wereldoorlog overigens al snel vervangen door een cijferaanduiding.

³ Opvallend hierbij is zijn gebruik van namen uit zijn directe omgeving. Zo had Kaszó's pleegmoeder Wilhelmina Helmers een tiental jaren haar oom Van den Berg in huis. Aliassen als Noord en en Frederiks heb ik niet kunnen herleiden.

Het valt Van Houten meteen op dat Hendrik geen Nederlander is.

'Hij sprak wel vrij behoorlijk Nederlandsch, doch met een geprononceerd accent (echter geen Engelsch accent). Hij was klein en vrij tenger van postuur, had een donker uiterlijk, scherpe oogen achter een zwaren bril, een leelijk doch intelligent gezicht, welgevormde en kleine handen. Dit waren de hoofdkentekenen, die direct opvielen. Het was moeilijk op het eerste gezicht uit te maken welke nationaliteit de man bezat. v. H. [Van Houten] meende met iemand uit den Balkan of met een Spanjaard te maken te hebben, doch toen hij de eerste maal aanbood Fransch of Engelsch te spreken protesteerde de man tot v. H.'s verwondering, zeggende dat hij Nederlander was en Nederlandsch wenschte te spreken. Later heeft hij verteld uit Hongaarsche ouders geboren te zijn, hij was ca. 33 jaar oud en in Juni jarig en dat hij na den oorlog 1914-1918 in Nederland was opgevoed en wel door Mej. Helmers, Velzersweg 14 te Beverwijk [...]. Hij beweerde van goede familie te zijn en dat de initialen van zijn geslachtsnaam luiden: de K. de T. [...]. Zijn manieren waren echter niet altijd even gepolijst.'

Hendrik wil zoveel mogelijk gegevens vergaren over de militaire, politieke en economische toestand in Nederland en nodigt Charles van Houten uit een inlichtingengroep samen te stellen. Die bespreekt het voorstel met zijn compagnon en mededirecteur van de Commercieele Bank nv, mr W.F.H. van Nievelt, met zijn broer mr J.L. van Houten en ook met jonkheer mr Piet Six, plaatsvervangend Landsadvocaat.

Van Houten schrijft in zijn rapport:

'Besloten werd een aantal betrouwbare personen als medewerkers uit te noodigen. Voorloopig zou de kring voorzichtigheidshalve zoo klein mogelijk worden gehouden, b.v. bij voorkeur geen twee personen uit een zelfde huis of dezelfde omgeving, terwijl tevens bijzondere aandacht aan karakter, bekwaamheid en relaties van de betrokkenen werd besteed.¹ De opzet was dat de medewerkers van elkander niet op de hoogte zouden zijn; wel werden zij door Hendrik gekeurd. Iedere medewerker had zelf de bevoegdheid hulp-medewerkers uit te zoeken, die echter van de identiteit van de personen aan den top onkundig werden gelaten. Het verzamelpunt voor de berichtgeving werd de Commercieele Bank.² Dit is een kantoor waar steeds volop aanloop van particulieren is en waar rustig geconfereneerd kon worden, zoodat het va-et-vient van de medewerkers niet al te zeer in het oog behoefde te vallen. Tevens was de situatie ter plaatse aldus, dat er voor gezorgd kon worden, dat de medewerkers elkaar onderling niet te zien kregen.'

In de periode mei – augustus 1942 wordt zelfs een woning aan de Meijendelscheweg 14 te Wassenaar gehuurd om er de verzamelde gegevens te sorteren en eventueel te verbergen. Dit 'safe house' kan eventueel ook dienen om onderduikers een dak boven het hoofd te geven.

Hendrik en de geheime diensten

Hendrik vertelt Charles van Houten al spoedig dat hij in dienst is van de Engelse Intelligence Service, waarbij hij een onderscheid maakt tussen de Intelligence Service en de Secret Service. Volgens hem werken beide takken van dienst onafhankelijk van elkaar en weten ze niet veel van elkaar af. Volgens Kaszó is hij meer speciaal in dienst van de Britse Admiraliteit, en zijn directe chef in Engeland, een majoor De Haviland, is tevens contactpersoon tussen de Admiraliteit en de Nederlandse regering.³

¹ Het is niet bekend of Van Houten, die in 1938 te 's-Gravenhage lid was geworden van de Hirman Abiff-loge van het Groot-Oosten der Nederlanden, voor de werving van zijn medewerkers gebruik heeft gemaakt van contacten binnen de vrijmetselarij.

² Aan de Anna Paulownastraat 89 te 's-Gravenhage.

³ We weten nú van het bestaan van de inlichtingendienst Secret Intelligence Service (SIS) oftewel MI6, en de veiligheidsdienst Security Service oftewel MI5, waarvan de taken totaal verschillen, maar destijds was dat in Nederland zeker niet alom bekend. Het gonsde in die tijd van geruchten over meerdere Engelse diensten die zich met Nederland bezighielden. Een daarvan bijvoorbeeld zou een officiële dienst van de Britse

In zijn rapport uit 1943 schrijft Van Houten:

'd) Hij was voor werk in Nederland uitgekozen op grond van zijn kennis van land en taal. De Engelsche Dienst wenschte eigen oogen en ooren in dit land te hebben, maar aangezien hij persoonlijk veel verplichtingen aan Nederland had wilde hij de Nederlandsche belangen geenszins uit het oog verliezen. Zijn opdrachtgevers hadden weinig fiducie in den bestaanden Nederl. Geheimen Dienst (o.a. de overblijfselen van GS-3) zoodat het ondergrondse werk in Nederland van Engelsche zijde moest uitgaan en door hem op touw gezet moest worden.

e) De eenige Nederlandsche autoriteiten aan den overkant die van hem op de hoogte waren waren H.M. de koningin en Minister van Kleffens. Vòòr zijn vertrek naar Nederland had hij zoowel bij Hare Majesteit als Zijne Excellentie zijn opwachting gemaakt. Andere Regeeringspersonen wisten van hem niets af en waren opzettelijk van zijn opdracht onkundig gelaten. Aangezien toentertijd in Nederland het gerucht ging, dat de Heer van 't Sant een functie bij den Nederl. Geheimen Dienst bekleedde, viel het op dat Hendrik diens naam in het geheel niet kende.

f) Hendrik droeg geen papier of ander bewijs bij zich waarmede hij zich kon legitimeeren. Hij zeide altijd, dat de Geheime Dienst zich vanzelfsprekend niet kon permitteeren om agenten, voorzien van dergelijke gevaarlijke stukken, naar vijandelijk gebied uit te sturen. Wie een dergelijk papier bij zich droeg was vermoedelijk een provocateur of charlatan. Als men met hem wilde samenwerken was dit een kwestie van vertrouwen. Ieder Nederlander die voor de goede zaak iets over wilde hebben moest nu eenmaal bepaalde risico's lopen en niet teveel weten noch vragen.'

Onderdeel van zijn taak is volgens Hendrik het voorbereiden van de geallieerde invasie die vermoedelijk in 1942 zal plaatsvinden. De daarvoor benodigde gegevens hoopt hij van Van Houtens groep te krijgen. Volgens Van Houten zegt Hendrik al met een door hem in Amsterdam opgerichte groep te werken die

'intellectueel op een iets lager peil stond. De Amsterdamsche groep was allengs een zelfstandige geworden en werkte met een eigen zender. Het was de bedoeling dat de groep van v. H. [Van Houten] op den duur eveneens over een zender zou beschikken. [...] Hendrik vertelde na den inval in 1940 reeds in Nederland te zijn geweest. In dien tijd zou hij de Amsterdamsche groep hebben opgericht. Daarna was hij met een opdracht naar Rusland vertrokken en voornamelijk werkzaam geweest in de Oekraïne tegen de Gepeoe¹; dit was niet de eerste maal. Zijn politieke instelling was sterk anti-communistisch. Na den aanval van de Duitschers op Rusland was zijn taak daar afgelopen en hij had kans gezien door de Duitse linies heen terug te komen. Sedertdien was hij weer in Engeland geweest en in begin 1942 in Nederland aangekomen.'

Eind maart, begin april 1942 krijgt Hendrik buikklachten. Via Victor, de man van Theodora de Serrière, wordt de chirurg J. Exalto ingeschakeld, die een acute blindedarmontsteking constateert. Hij is bereid de operatie te verrichten, maar dat geeft problemen omdat behoorlijke identiteitspapieren ontbreken. Hendrik wordt onder de naam Helmers in het Haagse Rode Kruis Ziekenhuis opgenomen en geopereerd. Na de operatie krijgt Exalto op het hockeyveld nog eens van Huib du Pon – de schoonzoon van Elisabeth van den Bosch en medewerker van de groep-Hendrik – te horen dat Hendrik een Engelse spion is en dat alle voorzichtigheid in acht moet worden genomen. Voor Exalto is dat een extra bevestiging van Hendriks bona fides.²

marine zijn die ongehinderd agenten naar bezet gebied bracht en daar weer ophaalde. Ook de beruchte verrader Anton van der Waals, die in 1950 voor zijn daden is geëxecuteerd, gaf zich uit voor Brits geheim agent.

¹ De Sovjetrussische inlichtingen- en veiligheidsdienst, de opvolger van de Tsjeka.

² Een andere patiënt van Exalto is in de meidagen van 1940 de Engelsman D.W. Child geweest die waarschijnlijk vòòr de oorlog in Nederland diensten voor MI6 verrichtte. Volgens Van Houten is Child vroeger scheepskapitein geweest en heeft hij een eigen lijntje voor toeristenverkeer in Europa geëxploiteerd. Hij werd op 10 mei in de buurt van Ockenburg zwaar verwond door een Duitse parachutist en in het Rode Kruis Ziekenhuis heeft Exalto zijn rechterbeen moeten amputeren en een zilveren plaat in de linkervoet geschroefd. Child wordt in november 1942 als invalide door de Duitsers vrijgelaten en naar Lissabon gestuurd. In

Toch is Kaszó's gedrag in die tijd al niet onomstreden. Theodora de Serière vertelt na de oorlog:

'Hij ging toen in die tijd vriendschappelijk met vele aldaar aanwezige verpleegsters om en dit wekte ook onze argwaan, want ieder sprak toen over hem, hetgeen wij in die tijd erg gevaarlijk vonden.'

Brilletje

Ook elders valt Kaszó's gedrag op. In de tweede helft van 1941 en de eerste helft van 1942 komt hij vaak in het Indisch restaurant Brastagi aan de Kneuterdijk 6 te 's-Gravenhage. Hij wordt er, vanwege zijn montuur met sterke glazen, met de pragmatiek van een barman 'brilletje' genoemd. Een personeelslid vertelt:

'Iedereen in de bar wist, dat hij een Engelsch agent was, dit werd gewoon in de bar door de bezoekers besproken, er kwamen in die tijd allerlei personen en toch liet men North¹ gewoon zijn gang gaan. [...] Er gingen verschillende geruchten, die door hem zelf naar ik meen werden verspreid, als zou hij steeds door de Gestapo worden gezocht, zelfs dat hij ter dood was veroordeeld, doch op het laatste moment nog net wist te ontsnappen enz. en toch kwam hij steeds als bezoeker van Brastagi in de bar.'

Aan de bar beroemt hij zich erop een andere bezoeker, een opschepper en fantast met her en der schulden, naar Engeland te hebben geholpen.² Zijn bekendheid als Engels geheim agent lijkt hem niet te deren en er zijn veel mensen die er na de oorlog hun verwondering over uitspreken dat hij gewoon overal op straat liep, zonder een poging tot vermomming.

Hendriks medewerkers

De groep die Charles van Houten uiteindelijk weet te verzamelen om de Engelse geheim agent QE 13 van inlichtingen te voorzien, is indrukwekkend. Behalve zijn broer, de reserve eerste luitenant Jean, Charles' compagnon Van Nievelt en reserve kapitein Piet ('kleine Pietje') Six kunnen worden vermeld:

- reserve eerste luitenant mr C.M.C.W. van Lanschot, procuratiehouder bij de Bankiersfirma F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch;
- reserve kapitein mr H.P. (Harry) Linthorst Homan, jurist ter secretarie van de Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven;
- ing W.O. Gyr, een Zwitser die in Nederland Engelse ingenieurbureaus vertegenwoordigd had;
- reserve eerste luitenant jonkheer ir C. van Holthe, directeur van de nv Electrische Apparaten-fabriek voorheen Van Wijk & Visser te Geldermalsen;
- reserve eerste luitenant mr W.G. Wendelaar, secretaris van de Nederlandsche Bond van Grossiers te 's-Gravenhage;
- reserve kapitein mr L.H. Slotemaker, algemeen secretaris der KLM;
- G.P. Wouters, onderdirecteur van de Nederlandsche Spoorwegen;
- J. Niestern, scheepsbouwer en reder, lid van de firma Gebroeders Niestern & Co en voorzitter van

Engeland wordt hij met de rang van commandeur in dienst van MI6 een soort manusje-van-alles voor de Nederlandse agenten in opleiding voor Bureau Inlichtingen, de Nederlandse inlichtingendienst te Londen. Child geniet tijdens, maar ook na de oorlog bij de Engelsen veel respect.

Ook Exalto heeft later nog te maken met geheim agenten: zie hiervoor Eddy de Roovers boek *Londen roept Amsterdam*. De naam van Exalto zal verderop nogmaals vallen.

¹ André North was een van Kaszó's aliaten.

² Deze John Mulder heeft Engeland inderdaad bereikt, maar niet via Andor. Hij vaart in mei 1942 namelijk mee als passagier van J.M. Dronkers die na zijn aankomst in Engeland door MI5 wordt ontmaskerd als agent van de Abwehr – de Duitse militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst – en na een proces wordt opgehangen. Onder die omstandigheden wordt ook Mulder ervan verdacht agent te zijn en hij wordt geruime tijd gedetineerd. Nadat MI5 overtuigd is geraakt van zijn betrouwbaarheid wordt hij vrijgelaten. Hij neemt daarop dienst bij het Britse Intelligence Corps, maar omdat er naar zijn smaak niet snel genoeg op zijn verzoeken wordt gereageerd neemt hij zonder toestemming de benen: genoeg reden om hem te ontslaan. De Nederlandse autoriteiten trekken uiteindelijk ook de handen van hem af; hij blijkt onverbetterlijk te zijn. In 1946 keert hij terug naar Nederland, waar zijn zaak wordt geseponeerd

de Vakgroep scheepsbouwers;

- mr J.W. Tjeenk Willink, directeur van de nv Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle;
- H.J. (Huib) du Pon, een oud-international hockey-speler, getrouwd met Elisabeth, de jongste dochter van Elisabeth van den Bosch-de Jongh;
- jonkheer mr V. de Serière, procuratiehouder bij de bankiersfirma Van Vloten en De Gijsselaar te 's-Gravenhage;
- W.F. de Gelder, een employé bij de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij;
- A.C. van Rossum, oud-firmant van Pakhuismeesteren en directeur van een ijzerfirma in Rotterdam;
- oud-luitenant ter zee tweede klasse I.J. van den Bosch, hoofd van de afdeling Expeditie bij Philips te Eindhoven;
- ir A. Paulen, een ingenieur bij de Staatsmijnen;
- reserve kapitein mr J.L. Hamming, jurist ter secretarie van Philips;
- reserve tweede luitenant J.P. Bruijnzeel, werkzaam bij P. Smit's Zeesleepbedrijf te Rotterdam en een zwager van Van Rossum.

Als hulp-medewerkers waren aan Van Houten bekend: ir J. Hiensch, oud-hoofdingenieur bij de Wilton Feyenoord Werf te Schiedam en directeur der Nederlandsche Grofsmederij te Leiden; reserve eerste luitenant ir J.M.J. Hanraets, directeur der nv Grontmij; keel-, neus- en oorarts dr P.F. van Bommel; reserve eerste luitenant W.A. van der Noordaa, administrateur bij de nv Klattensche Cultuurmij, met verlof in Nederland, en plaatsvervangend Landsadvocaat reserve eerste luitenant mr G.J. Scholten, de compagnon van Six.

Resultaten

Dankzij de goede informatiepositie van de medewerkers van de groep-Hendrik kunnen op landelijk niveau gegevens worden verwerkt tot uitstekende inlichtingenrapporten die van belang zijn voor de geallieerden.

Van Houten:

'Vooropgesteld mag worden dat wij hierover niet ontevreden waren. Dit zeggen wij omdat eenzijdig zeer veel tijd en moeite aan het werk besteed is. (v. H. heeft zijn werk bij zijn bank hiervoor zelfs geheel terzijde gezet), terwijl anderzijds het aantal der binnenkomende berichten en de kwaliteit op een behoorlijk peil stonden.'

Zo kan Wouters door zijn positie bij de Nederlandsche Spoorwegen rapporteren over Duitse troepenbewegingen per spoor. Alle gegevens worden verwerkt en omgezet in twee sets inlichtingenrapporten waarvan Hendrik er een krijgt om naar Engeland door te zenden.

'Foto's werden aan Hendrik doorgegeven. Deze foto's betroffen: geschutopstellingen, onderdelen van de stafkaart waarin doelen of belangrijke objecten geschetst waren, documenten (copieën van Duitse brieven). Zoo ontvingen wij b.v. een uitgebreid aantal foto's van fabrieksgebouwen van Philips te Eindhoven waarop de luchtdoelbatterijen nauwkeurig stonden aangegeven. [...] Aan Hendrik werden bovendien in den loop der tijden door de groep verstrekt veldkijkers, fototoestellen, radio-onderdelen (o.a. zendlampen) afkomstig van Philips, wapens en springstof.'

Kaszó krijgt ook geld, want

'Hendrik had geld, ja zelfs veel geld noodig. Dit verlangen maakte natuurlijk in den aanvang een enigszins vreemden indruk, maar Hendrik gaf de volgende motiveering. Hij kon natuurlijk voor zijn werk uit Engeland zooveel geld krijgen als hij wilde, maar een gedeelte daarvan zou uiteindelijk ten laste komen van de Nederlandsche Regeering. Een veel betere indruk zou het in Engeland maken indien zou blijken, dat het werk in Nederland uit Nederlandsche particuliere beurs gefinancierd werd.'

Er wordt dus geld ingezameld, 'aanvankelijk ruim Fl. 100.000, terwijl later nog toezeggingen werden gedaan voor een bedrag van ruim Fl. 50.000 in totaal. Van de binnengekomen gelden is het grootste gedeelte aan Hendrik ter hand gesteld.'

Na de oorlog becijfert Van Houten dat hij Kaszó ongeveer 100.000 gulden heeft gegeven:

'Al het geld dat ik hem ter hand heb gesteld, was met uitzondering van een klein gedeelte, dat van mij persoonlijk was, afkomstig van mijn relaties en die van de Heer van NIEVELT. De mensen die dit geld hebben gegeven, zijn er nog steeds van overtuigd, dat deze gelden bestemd waren voor het goede doel en wanneer dit niet noodzakelijk is, noem ik de namen van deze personen liever niet, aangezien ik deze mensen in de waan wil laten dat hun geld goed besteed is geworden.'¹

In het begin verloopt de samenwerking zeer vlot. Van Houten:

'Hendrik maakte een actieve en enthousiaste indruk. Hij scheen zich voor zijn eigen werk zeer in te spannen, aangezien hij vaak fysiek buitengewoon vermoeid was. Er was een sfeer van wederzijdsch vertrouwen. Hij maakte een indruk van vakbekwaamheid en scheen in het algemeen op allerlei gebied goed ingelicht te zijn. Bovendien bleek uit vele met hem gevoerde gesprekken, dat hij steeds over verstandige en plausibele argumenten beschikte.'

Toch groeit langzamerhand bij Van Houten en de rest van de leiding twijfel aan Hendriks legitimiteit en in juni 1942 is het zover dat hij zijn functie moet bewijzen. In die tijd krijgt de groep-Hendrik van Kaszó's pleegmoeder mevrouw Helmers te horen dat Kaszó in Amsterdam gevangen zit. Van Houten:

'Deze gebeurtenissen speelden zich omstreeks 8 Juli af. Tot op half Augustus bleven wij in onzekerheid verkeren. Onder de gegeven omstandigheden was het echter te onvoorzichtig om de omvangrijke documentatie van de groep te 's-Gravenhage te blijven bewaren, zoodat v. H. [Van Houten] besloot deze te vernietigen. Alles werd door hem persoonlijk verbrand; bij deze werkzaamheid kon hij zich pas goed realiseren hoeveel er in al die maanden door de groep gepresteerd was.'

De medewerkers wordt gevraagd zich tot nader order te onthouden van het vergaren van gegevens.

Gearresteerd

Van Houten krijgt dus te horen dat Hendrik is gearresteerd, maar van het echte hoe en waarom heeft hij geen weet. Dat verhaal luidt als volgt:

Souteneur Joop Out is als Vertrauensmann in Amsterdam voor Referat IV B4 van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD druk bezig met zijn smerige werk.²

In de zomer van 1942 hoort hij van collega-V-man Cor Vingerling dat diens concubine Sophia Oldenhof een relatie heeft met een Hongaar die in het bezit is van allerlei vreemde papieren. Na de oorlog vertelt ze dat ze tweemaal een nacht met Kaszó heeft doorgebracht.

'Hij zat ruim in zijn geld en maakte ruime verteringen. Hij was erg vreesachtig en toen wij in het hotel Centraal [in 's-Gravenhage] sliepen zocht hij naar een gelegenheid om te kunnen ontvluchten, wanneer ze hem trachtten te arresteren. [...] Alles bij elkaar heb ik van voornoemde KASZO ongeveer f. 300.- gehad en een paar cadeautjes zoals een fles parfum en een blouse.'

Out vertelt:

'Hij (VINGERLING) dacht dat deze Hongaar spionagewerkzaamheden verrichtte voor de Geallieerden. Deze papieren had VINGERLING 's nachts van deze Hongaar gecontroleerd, toen deze met zijn vrouw in bed lag.'³

¹ Volgens Kaszó heeft hij f. 68.000 in ontvangst genomen en daar stenen en juwelen voor gekocht en weer verkocht, wat hem dikke winst heeft opgeleverd. Voor de oorlogsjaren kan in 2001 ruwweg worden uitgegaan van een factor twaalf, wat inhoudt dat f. 100.000 toen nu circa f. 1,2 miljoen oftewel 544.500 euro waard is.

² De term Vertrauensmann, afgekort V-Mann of V-man, gebruiken de Duitse diensten ter aanduiding van hun agenten, hun handlangers die bijvoorbeeld worden ingezet voor spionage, de infiltratie en het oprollen van verzetsgroepen, het ontdekken en signaleren van vergripen tegen Duitse regels en het opsporen van joden of onderduikers. Out is vooral bezig zichzelf te verrijken door het verraden van joden. Historicus L. de Jong meldt in deel 6 van zijn standaardwerk dat de premie voor het aanbrengen van een jood aanvankelijk was bepaald op vijf gulden, maar in de zomer van 1944 was gestegen tot veertig gulden.

³ Na de oorlog beweert Kaszó dat hij bij dergelijke ontmoetingen nooit spionagemateriaal bij zich had.

Kaszó wordt op 15 juli 1942 gearresteerd en door de Sicherheitspolizei in Amsterdam verhoord; SS-Hauptsturmführer Barkow verhoort hem enkele dagen persoonlijk. Kaszó vertelt hem dat hij voor een communistische verzetsgroep werkt. Bij zijn arrestatie heeft Kaszó spionagemateriaal bij zich en tijdens een huiszoeking in Beverwijk wordt op zijn kamer een pistool gevonden. Volgens Kaszó wordt er ook een medicijnflesje gevonden met de naam van dokter Exalto erop, waarin zijn blindedarm zit. Als hij wordt gefouilleerd worden sleutels gevonden, maar Kaszó weigert te vertellen waarop die passen. Desondanks komen de Duitsers erachter: op 14 augustus haalt de Sicherheitspolizei het safeloket leeg dat hij begin juli 1942 op naam van Helmers heeft gehuurd.

Vanuit Amsterdam vertrekken Kaszó, W.Th. Bellers, Barkow en F.C. Viebahn van de Sicherheitspolizei op 15 augustus naar 's-Gravenhage. Daar wordt het hoofd van IV E SS-Sturmabführer Joseph Schreieder bezocht. Die vertelt:

'BARKOW had deze man persoonlijk verhoord en bij dit verhoor had hij BARKOW de toezegging gedaan dat hij voor hem wilde werken en dat hij bereid was zijn mede-illegale werkers aan te wijzen.'

Geschaduwd en toch ontsnapt

Leo Poos en Martin Slagter, die door de Staatsrecherche bij de Sicherheitspolizei zijn gedetacheerd, krijgen van SS-Obersturmführer Erwin Knop opdracht Kaszó in 's-Gravenhage te schaduwen, waarbij Kaszó 'het deed voorkomen alsof hij geen arrestant was. Hij werd volkomen de vrije hand gelaten.' Van het Binnenhof volgt Poos hem naar Indisch Restaurant Brastagi in het uit de zeventiende eeuw stammende huis van raadpensionaris Johan de Witt aan de Kneuterdijk.

Kitty Remmerswaal-Arndts komt in 1942 veel in de bar van Brastagi. Begin 1942 leert ze daar Kaszó kennen; hij maakt er volgens haar geen grote verteringen.

'In Augustus 1942, de juiste datum weet ik niet meer, kwam hij eens in voornoemde bar. Ik was er toen ook en zag toen dat hij door een zestal Duitsers werd gevolgd. Hij sprak mij toen aan en deelde terloops mede, dat hij geschaduwd werd door de Duitsers en ik niet met hem moest spreken.'

Hij geeft haar een gouden armbandhorloge dat de Duitsers bij het fouilleren niet gevonden zouden hebben, ze mag het houden als hij niet meer terugkomt. Hij vraagt haar om, als ze binnen vier weken niets van hem hoort, naar zijn pleegmoeder te gaan om te vertellen dat hij gefusilleerd is.

'Toen ik zijn pleegmoeder het bericht bracht dat haar pleegzoon vermoedelijk gefusilleerd was, deelde zij mij mede, dat dit niet het geval was, want dat zij pas zijn schone goed had gebracht in de gevangenis.'¹

Kitty verkoopt het horloge voor f1 800; als Kaszó het later terugvraagt, is hij boos als hij hoort dat ze het verkocht heeft.

Na het bezoek aan Brastagi brengt Kaszó een kort bezoek aan dokter Exalto. Die is in 1911 de eerste gesalarieerde chirurg van de Roode Kruis Kliniek geworden en heeft tevens een privé-spreekuur aan huis op de Groot Hertoginnelaan 119. Daar krijgt Kaszó te horen dat Exalto met vakantie is.

Volgens Kaszó kennen de Duitsers Exalto's naam van het medicijnflesje met de blindedarm, maar na de oorlog vertelt zijn pleegmoeder:

'Op dit flesje stond de naam van dokter EXALTO. Voordat de S.D. in mijn woning kwam, heb ik dit briefje er af gescheurd. Dit flesje is in mijn bezit. (Dit flesje wordt door haar aan ons [de verbalisanten] getoond en constateren dat de naam op het etiket is verwijderd.).'

Kaszó loopt verder, op weg naar Van Nievelt, die met zijn compagnon Van Houten de groep-Hendrik feitelijk leidt.

Op 15 augustus 1942 staat Hendrik 's avonds rond achten plotseling voor de deur van Van Nievelts

¹ Dit slaat hoogstwaarschijnlijk op de periode dat Kaszó in Amsterdam is gedetineerd.

woning in de Surinamestraat 34 in 's-Gravenhage, waar hij Van Houten en Van Nievelt in de tuin treft.

Van Houtens rapporteert:

'Hij was buiten adem, droeg een regenjas over den arm en verkeerde in een staat van groote opwindung. In een paar woorden vertelde hij, dat hij ter dood was veroordeeld, ontsnapt was en dat de Gestapo hem op de hielen zat! v. H. [Van Houten] en v. Nievelt moesten direct wegloopen om arrestatie te voorkomen. Dit gebeurde allemaal zeer gehaast, het verhaal kwam er met horten en stooten uit en buiten tegenwoordigheid van Mevrouw v. Nievelt, die zich op dat oogenblik boven in een van de voorkamers van het huis bevond. Na enkele momenten werd er weer gebeld. Dit was voor Hendrik het teken om onmiddellijk door den tuin te verdwijnen naar den brandgang, welke loopt tusschen de huizen van de Surinamestraat en het Nassauplein. Hij riep v. H. en v. Nievelt na dat zij direct mee moesten komen. Eerstgenoemde volgde hem, doch v. Nievelt zeide zijn gezin niet zonder meer in de steek te willen laten en bleef in huis, Hendrik smeed zijn regenjas neer in de brandgang ter hoogte van de achteruitgang van den tuin.'

In een ander deel van zijn rapport geeft Van Houten als reden voor zijn vlucht dat hij 'op dit tijdstip voor verwickelingen betreffende zijn werkzaamheid bij den Orde Dienst (O.D.) toch moest gaan "onderduiken".'¹

'Samen holden zij de gang af richting Javastraat. Aangekomen op het punt waar de gang weer rechthoekig naar de Surinamestraat afbuigt riep Hendrik, dat hij in die straat rechercheurs zag staan. Daarop hielp v. H. hem over een hoogen muur van den tuin van een van de huizen in de Javastraat.² Zelf liep v. H. de brandgang uit naar de Surinamestraat, zag daar wel menschen loopen doch heeft aan hen opzettelijk geen bijzonderen aandacht besteed. Vervolgens sprong hij op een tram in de Javastraat.'

Kaszó en Van Houten vluchten omdat er iemand aanbelt: uiteraard nemen ze aan dat het de Sicherheitspolizei is. Later blijkt dat het Van Houtens broer Jean is geweest. Die heeft Hendrik in de Javastraat zien lopen met twee man vlak achter zich aan. 'Bij de Surinamestraat gekomen ging "Hendrik" deze straat in, terwijl de twee achter hem lopende kerels hem bleven volgen, maar ieder aan een zijde van de straat gingen lopen.' Jean belt na Hendrik aan om hem te waarschuwen dat hij gevolgd wordt.

Na meer dan een uur verschijnt eindelijk de Sicherheitspolizei bij Van Nievelt en ondervraagt iedereen die in huis is. Van Nievelt en zijn hulp in de huishouding worden gearresteerd. Zij wordt na vier dagen vrijgelaten, maar Van Nievelt niet. Die wordt door Schreieder ondervraagd, omdat er inmiddels alle reden is om Kaszó terug te vinden: enkele dagen na diens ontsnapping heeft Schreieder namelijk van Barkow een kist of koffer vol spionagemateriaal gekregen met de mededeling dat Barkow tijdens de verhoren nog niet wist dat er zoveel materiaal aanwezig was.³ Schreieder schakelt Vingerlings concubine in om Kaszó op te sporen. Die gaat drie weken lang voor zo'n dertig gulden per week diverse Haagse cafés af in een poging Kaszó terug te vinden, maar dat lukt haar niet.

Wankelend vertrouwen

Na deze episode is Hendrik niet in staat het vertrouwen van Van Houtens groep helemaal terug te winnen. In december 1942 vergadert de top van de groep met Kaszó in Tjeenk Willinks huis in Zwolle. Van Houten zit daar dan ondergedoken en er wordt besproken hoe men naar Engeland kan komen en hoe Hendrik zijn bonafides kan bewijzen. Men oppert dat Kaszó uit Londen brieven naar Nederland kan meenemen die daar moeten worden geschreven door mensen die aan Van Houten en Six bekend zijn, maar dat lijkt hem niets. In plaats daarvan stelt hij voor een of meer personen van de groep mee naar Engeland te nemen.

¹ Dat staat in verband met de vele arrestaties van leden van deze illegale organisatie.

² Javastraat nr 84.

³ Een van de huiszoekingen moet dus ná Kaszó's ontsnapping hebben plaatsgevonden.

Van Houten beschrijft Kaszó's plan:¹

'Van de internationale treinen die tusschen Amsterdam en Parijs rijden zijn er sommige met op bepaalde wijze geconstrueerde wagons. Die constructie is aldus dat zich onder die wagons een bepaalde met metaal afgeschermd ruimte bevindt, waarin zich enkele personen kunnen verbergen. Dit gaat wel met eenige moeite gepaard, maar is uitvoerbaar. Door de constructie is men van buiten af onzichtbaar; controle is natuurlijk altijd mogelijk, maar schijnt practisch nooit voor te komen. Zaak is om bij het stilstaan van den trein doodstil te blijven. Als het donker is moet men aan het Centraal Station te Amsterdam zien in de bedoelde ruimte te kruipen, de trein vertrekt s'morgens vroeg en s'avonds is men in het Gare du Nord te Parijs.

Men kleedt zich het beste in overall, terwijl een beschermingskap over het hoofd (met mica ruitje om doorheen te kijken) alsmede handschoenen, de aangewezen protectie voor hoofd en handen bieden. Hendrik had vroeger reeds verteld, dat hij eigenlijk altijd zooveel mogelijk op deze manier placht te reizen en hij was dan ook dermate op de hoogte van de constructie van alle soorten spoorwegwagons, dat wij geen reden hadden om in dit opzicht aan hem te twijfelen. Volgens hem reisden meerdere collega's ook op deze manier; het was echter strict geheim.

Bij aankomst te Parijs moet men zich in een langszij gerangeerde trein uit de banlieuw [sic] of in een waschplaats van de beschermende kledingstukken ontdoen en als men het station vervolgens via de controle wil verlaten moet men beschikken over een perronkaartje. Hendrik beschikte over dergelijke kaartjes, die wij reeds in het voorjaar 1942 door iemand, die voor zaken in Parijs moest zijn, hadden laten kopen. Hendrik had ook de middelen om het perronkaartje van de juiste datum te voorzien. Hendrik bleek bijzonder goed op de hoogte te zijn van de plaatselijke situatie op diverse binnen- en buitenlandsche stations, van de treinenloop en van de samenstelling van de treinen. Hij beschikte over internationale reisgidsen van recente datum aan de hand waarvan wij zijn gegevens gedeeltelijk konden controleren. Dit alles gaf vertrouwen.

Na Parijs zouden wij naar het Zuiden reizen, n.l. over Bordeaux naar Bayonne. Hendrik dacht dat wij op dit traject vermoedelijk gewoon in den trein zouden kunnen zitten, aangezien practisch zonder eenige controle in het bezette gedeelte van Frankrijk gereisd kon worden. Hierover zouden wij echter nader in Parijs hooren. Van Bayonne naar Irun moesten wij weer onder den trein. Dit was iets moeilijker dan de eerste maal, aangezien de constructie van de wagons hier minder waarborgen bood, terwijl men goed moest uitkijken of men onder een wagon terecht kwam die de grens overging. Gezien echter de rit zoo kort duurde, zou men eenige ongemakken op den koop toe kunnen nemen. In Spanje kon weer openlijk gereisd worden tot aan de Portugeesche grens. De Spaans-Portugeesche grens kon overschreden worden hetzij weer onder een spoorwegwagon, hetzij te voet op een nader te verkennen plaats.²

Het einde van de groep-Hendrik

Kaszó's plan wordt geaccepteerd. Hendrik blijft het vertrek echter steeds uitstellen – onder andere door te wijzen op de slechte weersomstandigheden in januari – en op 20 februari 1943 vindt daarover een laatste bespreking plaats.

Van Houten:

'Sedertdien hebben wij geen contact meer met hem gezocht, aangezien wij er genoeg van hadden. Hendrik heeft zich verder ook niet gehouden aan zijn belofte om contact te zoeken met een door ons aangewezen persoon voor het geval hij ons zou moeten spreken. Tenslotte verna-

¹ Het is dezelfde methode die hij heeft toegepast op zijn reis met Vreedenburg en Bunschoten en die later opnieuw wordt gebruikt.

² Aangenomen mag worden dat de oorsprong van Hendriks treinenkennis terug te voeren is op het beroep van zijn vader die immers bij de Hongaarse spoorwegen werkte. De methode was overigens ook aan enkele andere Engelandvaarders bekend. Gelukkig zijn in de literatuur voldoende verhalen te vinden over de ontberingen van Engelandvaarders die langs een andere weg, dòòr en óver de Pyreneeën, Spanje wisten te bereiken, om te illustreren dat Kaszó's methode beslist zijn voordelen heeft. Opmerkelijk genoeg blijkt uit een krantenbericht in maart 2001 dat de hogesnelheidstrein op het traject Parijs-Londen ook over dergelijke kruipruimtes beschikt. Een daarvan is onlangs benut door negen verstekelingen, vermoedelijk van Roemeense afkomst.

men wij nog toevallig, dat hij het z.g.n. operatieplan der geallieerden, waarover hij bij ons zoo geheimzinning [sic] had gedaan [...], en detail had verteld aan een volkomen onbevoegd persoon.

Op dezen grond konden wij hem ten tweeden male niet meer au serieux nemen.'

Over die geallieerde plannen had Hendrik naar eigen zeggen in Engeland gehoord, 'welke hij ons z.g.n. "in het diepste geheim" toevertrouwde aan de hand van gedetailleerde kaarten van Noord Afrika.'

Van Houten en Six wijken op 31 mei 1943 naar Zweden uit; ze komen op 5 juni in Stockholm aan, waar Van Houten enkele dagen later zijn rapport opstelt. Hij maakt dan de balans op: hij en Six zijn in Zweden aangekomen; Van Nievelt zit in het kamp te Vught; Van Houtens broer is uitgeweken naar Frankrijk; Du Pon is in december 1942 met zijn vrouw naar Zwitserland uitgeweken; De Serièrè is met zijn vrouw ondergedoken, evenals I.J. van den Bosch. De situatie van een aantal andere leden kan niet (uitsluitend) aan Hendriks handelen worden toegeschreven: Linthorst Homan alias Wilhelmus van Gool is ondergedoken; Slotemaker van de KLM heeft in de gevangenis gezeten maar is onlangs vrijgelaten; Hamming is ondergedoken.

De conclusies van Van Houten

In zijn slotopmerkingen uit 1943 stelt Van Houten dat

'wij groot vertrouwen hebben gehad in de hoedanigheid en capaciteiten van de figuur Hendrik. Dit vertrouwen is langzamerhand geschokt doordat wij den indruk kregen op bepaalde punten misleid te zijn. Bovendien miste hij enkele kwaliteiten die wij van hem verwacht hadden en in onze oogen voor de richtige vervulling van zijn taak onontbeerlijk waren. Anderzijds blijven wij ervan overtuigd, dat Hendrik tegen de Duitschers gewerkt heeft [...].'

Van Houten achtte het

'uitgesloten dat Hendrik "verkeerd" was en met de Duitschers heeft samengewerkt. De zaak had dan immers een geheel ander verloop gehad. Wij hadden stellig den indruk dat hij, niettegenstaande zijn fantasieën, toch wel een "vakman" was en met de een of andere organisatie van den geheimen dienst in verbinding stond, althans daaruit afkomstig was. Wij hebben later ook wel eens gedacht, dat hij van de bestaande organisatie om de een of andere reden was losgeraakt en (misschien om zich te rehabiliteeren) op eigen gelegenheid iets op touw wilde zetten. Hij nam echter altijd teveel hooi op zijn vork. Dat wij met een gewonen oplichter te doen gehad hebben, die ons een samenweefsel van verdichtselen zou hebben voorgetooverd met het uitsluitend doel om ons geld uit de zak te kloppen, kunnen wij ook al niet gelooven, anders zou de Gestapo toch niet zoo bijzonder gebeten op hem zijn geweest. Bovendien zou hij dan ook dubbel hebben kunnen verdienen door ons aan de Gestapo te verraden. Wèl hebben wij den indruk dat hij wel eens van de situatie geprofiteerd zal hebben en dat er dus wel wat voor hem aan den strijkstok zal zijn blijven hangen. Wij hebben zooals gezegd vaak getwijfeld, maar werden steeds gedrongen in de richting van vertrouwen, omdat wij het zoo buitengewoon jammer vonden hem los te laten voor het geval dat hij werkelijk goed was. Om te gelooven dat hij werkelijk goed was hadden wij toch altijd een steekhoudende en zakelijke grond, n.l. het feit dat hij onder het goede nummer bij Mevr. v.d. Bosch was verschenen. Voor wien hij gewerkt heeft, welke functie en welk contact hij gehad heeft, blijft voor ons echter vooralsnog volkomen duister.'

In mei 1944 licht Van Houten de voorzichtiger houding tegenover Hendrik nog toe:

'Deze argwaan betrof echter in de eerste plaats de vraag of Hendrik al of niet een oplichter was, niet of hij politiek al of niet betrouwbaar was. Aan zijn betrouwbaarheid in dezen zin hebben wij au fond nimmer getwijfeld, ondanks alle gebeurtenissen en narigheid. Wij hebben hem tenslotte zelf van alles beschuldigd: oplichter te zijn, fantast, onbetrouwbaar, gek en wat dies meer zij, maar wij hebben nooit aangenomen, dat hij een Gestapo-man kon zijn.'

De resultaten en de gevolgen

Historicus L. de Jong besteedt in zijn standaardwerk over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog geen aandacht aan de groep-Hendrik met zijn tot de top van het Nederlandse bedrijfsleven

behorende leden. Wel schrijft hij in deel 6 over een groepje met Linthorst Homan en Iman van den Bosch¹ dat zich onder andere bezighield met het tekenen van kaarten waarop de locatie van het Duitse luchtafweergeschut rondom en op de Philips-fabrieksgebouwen in Eindhoven nauwkeurig werd aangegeven. 'Of de door hem en Homan verzamelde gegevens en getekende kaarten Engeland tijdig bereikt hebben, staat niet vast.'

Het is hier dan de plaats om vast te stellen dat deze gegevens Engeland nooit hebben bereikt, dat alle inspanningen die de medewerkers van de groep-Hendrik soms met gevaar voor eigen leven hebben geleverd tevergeefs zijn geweest, en dat alle fondsen die zij voor de goede zaak bijeen hebben gebracht hun bestemming niet hebben bereikt. Hoewel...als Van Houten in Londen zit, probeert hij natuurlijk vast te stellen in hoeverre alle inspanningen resultaat hebben gehad. En warempel, in het archief van de Nederlandse militaire inlichtingendienst aldaar vindt hij iets van het materiaal terug, waaronder enkele foto's. Mèt Six vermoedt hij dat die brokstukken via een Belgische koeriersweg hun weg naar Engeland hebben gevonden.

In een al in 1945 opgesteld ondervragingsrapport wordt opgemerkt dat het twijfelachtig is of de mensen die het geld gaven een mogelijk onderzoek op prijs zouden stellen. Van Houtens mededeling daarover – 'aangezien ik deze mensen in de waan wil laten dat hun geld goed besteed is geworden' – wijst ook in die richting.

Van Houtens conclusies illustreren de onzekerheden en problemen waarmee de illegaliteit in Nederland te maken had en die zich bij een eventuele nieuwe bezetting opnieuw zullen voordoen. Wie is te vertrouwen en welke waarde moet worden gehecht aan een introductie of aan niet te verifiëren verhalen?²

Diverse personen die met Hendrik in contact zijn gekomen, verklaarden dat zij hem niet zouden hebben vertrouwd, als hij niet zou hebben beschikt over een bevestiging van zijn bona fides als geheim agent. Het ziet er naar uit dat niemand Elisabeth van den Bosch-de Jongh steunt in haar naoorlogse bewering dat ook zij destijds haar bedenkingen over Kaszó had. Toen ze een tweede keer werd gehoord, verklaarde zij dat ze zich de gang van zaken tijdens haar eerste gesprek met Kaszó niet duidelijk meer kon herinneren, maar zelfs haar schoonzoon Huib du Pon heeft van haar de verzekering gekregen dat Kaszó een Brits geheim agent was. Zij mag daarom verantwoordelijk worden gesteld voor het op onjuiste gronden introduceren van Kaszó bij haar relaties en voor de consequenties daarvan.³

Op één punt heeft Van Houten het bij het rechte eind. Kaszó was geen brave Hendrik, maar hij was ook geen verrader. Klaarblijkelijk was zijn hekel aan de Duitsers op dat punt groter dan zijn hebzucht. Misschien werd de kiem voor die hekel gelegd bij zijn eerste arrestatie in 1930 en de daarop volgende gevangenisstraf in Duitsland. Volgens hem vindt zijn arrestatie in augustus 1940 en zijn uitgeleiding in februari 1941 plaats op last van de Duitse bezetter. Bij Bentheim wordt hij op de grens overgedragen aan de Sicherheitspolizei van wie hij opdracht krijgt binnen 48 uur via Oostenrijk het Duitse grondgebied te verlaten.

'Over deze reis heb ik in verband met de slechte verbindingen ongeveer 8 dagen gedaan. Op reis naar Hongarije heb ik in een stationrestaurant nog moeilijkheden met enige Duitsers gehad, die een jodenman mishandelden. Ik heb met deze Duitsers gevochten en werd gelijk gearresteerd,

¹ Voorzover mij bekend geen naaste familie van Elisabeths man Arie.

² Men moet ook de valkuil vermijden van de redenering dat diegenen die door de bezetter als vijandig of gevaarlijk worden beschouwd automatisch aan de 'goede' kant staan en dus vertrouwd kunnen worden. De diepgewortelde wens, bijna de noodzaak, te geloven dat de inspanningen die vaak met gevaar voor eigen leven zijn geleverd zinvol zijn geweest, staat een afstandelijke analyse in de weg. Van Houtens rapporten ademen de sfeer van een langzamerhand tegen beter weten in geloven.

³ Ik heb geen verklaring kunnen vinden voor haar handelwijze. Gezien haar publieke functies moet ze ruime ervaring hebben gehad in het omgaan met en het inschatten van mensen, maar haar introductie heeft zeer negatieve resultaten gehad. Was het gewichtigdoenerij? Of was het haar blijdschap na lange tijd weer te worden ingeschakeld bij het geheime werk die haar onvoorzichtig maakte?

omdat zij mij ook voor een jood aanzagen. Na vier dagen ben ik bij de Duitse politie ontvlucht. Bij die Duitsers ben ik toen zwaar mishandeld en zij dreigden mij dood te schieten.'

In de lente van 1941 verklaart Hongarije in navolging van Duitsland de oorlog aan Joegoslavië.

'Het werd toen voor mij moeilijk om in Hongarije te blijven, omdat Hongarije met Duitsland meeding. Wanneer ik in Hongarije gebleven was zou ik opgeroepen worden voor de militaire dienst. Toen Duitsland kort daarop de oorlog aan Rusland verklaarde¹, ben ik onder een trein weer via Duitsland naar Nederland terug gekeerd. [...] Toen ik bij juffrouw HELMERS kwam ben ik direct begonnen om vlugschriften te typen met het doel sabotagedaden tegen de Duitsers te plegen.'

Klaarblijkelijk is Kaszó's haat tegen de Duitsers oprecht en groot genoeg om zijn zucht naar geld niet te bevredigen met een Duits judasloon.

Na de oorlog blijkt dat Van Nievelt halverwege 1944 is vrijgelaten, waarna ook het echtpaar De Seriëre weer boven water durft te komen. In 1948 vervult Van Nievelt in Nederlands-Indië de functie van kabinetschef van legercommandant luitenant-generaal Spoor; in juli 1949 wordt hij weer te 's-Gravenhage ingeschreven. Van Houtens broer Jean is in mei 1943 naar Engeland vertrokken, maar blijft tot de Duitse capitulatie in Frankrijk steken.

Iman (Cootje) van den Bosch heeft via Linthorst Homan belangrijke geheime documenten van Philips naar Van Houten doorgespeeld. Na Hendriks arrestatie worden die papieren door de Sicherheitsdienst op een adres van Hendrik in Amsterdam gevonden. De Abwehr-vertegenwoordiger bij Philips Eindhoven, Major Liese, krijgt die stukken om een onderzoek in te stellen. Feitelijk is duidelijk dat de stukken slechts van Van den Bosch afkomstig kunnen zijn, maar Liese is de slechtste niet en geeft Van den Bosch zelf opdracht de kwestie te onderzoeken en er een rapport over op te stellen. Van den Bosch draait na Lieses opdracht niet langer en duikt onder. Tijdens zijn onderduik blijft hij actief voor een inlichtingengroep in Groningen. Hij is een der drijvende krachten van het Nationaal Steunfonds, een organisatie ter financiële ondersteuning van behoeftigen en van illegale groeperingen. Van den Bosch krijgt voor de ondersteuning van het verzet in de periode 1943 tot augustus 1944 zo'n 40.000 gulden van Niestern, een oud-medewerker van de groep-Hendrik. Cootje van den Bosch (alias Van den Bergh) wordt op 18 oktober 1944 gearresteerd en tien dagen later in Westerbork gefusilleerd.

Huib du Pon is met zijn vrouw Beppie begin december 1942 naar Zwitserland uitgeweken. Daar vertelt hij natuurlijk over zijn activiteiten. De vertegenwoordiging van de Britse Secret Intelligence Service (MI6) in dit land seint in januari en februari 1943 details naar Londen over een 'alleged British Agent of Hungarian origin called HENDRIK or Q.E. 13.' Omdat Hendrik plotseling verdwenen is, zoekt de groep contact met Engeland. Du Pon is op de hoogte van de wijze waarop een geheim agent contact kan opnemen met de groep. 'The person making the contact should ask for Mr. B. du Pon² whose father is the owner of the house.³ The password to be used is POIKA. If the person making the contact is not able to get in touch with Mr. B. du Pon immediately he must leave a letter along the following lines: "I am a friend of HENDRIK and bring greetings from KIEKERO and JANUS. The four of us dined very well in Amsterdam." This message is an arranged introduction.' Het lijkt er alleszins op dat MI6 het in overleg met de Nederlandse inlichtingendienst te Londen, Bureau Inlichtingen, niet heeft aangedurfd dit contact met de groep op te nemen. In februari 1944 wordt in Zürich Du Pons dochter Patricia geboren. Zijn vrouw Beppie en Patricia blijven in Zwitserland. Hijzelf, een reserve sergeant aspirant-vlieger, weet met een konvooi in Zwitserland geïnterneerde Engelsen via Marseille, Napels en Gibraltar begin november 1944 Engeland te bereiken.

De noodzaak voor een contact met de groep-Hendrik verdwijnt helemaal wanneer Van Houten in

¹ 22 juni 1941

² Hoogstwaarschijnlijk Huibs broer Berend.

³ Javastraat 48 te 's-Gravenhage.

juni 1943 te Stockholm zijn rapport opstelt. Er is geen sprake meer van een groep en er kan hooguit individueel contact met voormalige medewerkers worden opgenomen. Dat is ook gebeurd, want in september 1943 komt Van Houten in dienst bij Jan Somers Bureau Inlichtingen, waar hij plaatsvervangend hoofd wordt. Deze dienst zendt in samenwerking met MI6 Nederlandse agenten uit naar Nederland om vandaaruit voor de geallieerden te werken. Somer, Van Houten en Linthorst Homan ondernemen na hun aankomst in Londen pogingen de Nederlandse regering ertoe te bewegen zich garant te stellen voor een bedrag van ten hoogste dertig miljoen gulden. Begin januari 1944 ondertekent minister-president professor Gerbrandy een daartoe strekkende verklaring waarin wordt gesteld dat dit geld bestemd is voor ondersteuning van ondergedokenen en andere met hulpacties verband houdende doeleinden. Het bekendmaken van Gerbrandy's verklaring in Nederland wordt verzorgd via de nog ondergedoken I.J. van den Bosch, een voormalige medewerker van de groep-Hendrik.¹

In september 1944 gaat Van Houten over naar de staf van de Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten, waar hij hoofd wordt van de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten. In december 1945 vertrekt hij naar Batavia, Nederlands-Indië, waar hij adjudant-generaal (hoofd Personeel) wordt bij de staf van de Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten. In april 1947 reist hij terug naar Nederland. Hij wordt er weer bankdirecteur van de Commercieele Bank nv.² De bank gaat na diverse financiële escapades in 1951 failliet en Van Houten wijkt uit naar Zwitserland. Na terugkomst in Nederland is hij gearresteerd geweest.³

Linthorst Homan vertrekt op 11 september 1943 via België en Frankrijk naar Spanje, waar hij half oktober aankomt. Tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945 refereert hij nog aan 'Hendrik', een Hongaar: 'In zoverre ingevlogen; echter niet door toedoen van deze man. Ik ben bang, dat wij anderhalf jaar lang deze dingen hebben gedaan, zonder dat het veel heeft opgeleverd.' Homan treedt in december 1943 nog als Sinterklaas op tijdens een feestje op het gezantschap in Madrid. Halverwege december 1943 kan hij naar Engeland reizen. Hij is daar met Van Houten en Six betrokken bij de pogingen van koningin Wilhelmina haar 'vernieuwing' door te voeren. Van Houten, Six en Linthorst Homan worden later wel gerekend tot een rond de koningin gevormd machtsblok dat zichzelf haar 'parlementje' noemt. Wilhelmina oefent in maart 1944 tevergeefs grote pressie uit op minister-president Gerbrandy om twee ministers uit zijn kabinet te vervangen door Six en Homan. De laatste komt in dienst van het Militair Gezag. Na de bevrijding is hij tot in 1970 commissaris der Koningin in Friesland.

Six wordt in Londen lid van de Buitengewone Raad van Advies. Later komt ook hij in dienst bij het Militair Gezag en in september 1944 vergezelt hij prins Bernhard op zijn reis naar België. Hij wordt de eerste adjudant van Van Houten bij de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten. Op een van de secties daarvan treffen we Van Lanschot aan, ditmaal met de tijdelijke rang van reserve kapitein. Na de oorlog wordt Six militair secretaris bij de minister-president, eerst bij Schermerhorn en later bij Beel.⁴ Six verblijft tot mei 1948 in Nederlands-Indië als verbindingsofficier bij het kabinet van de minister-president.

Gyr, een neef van Van Nievelt, heeft allerlei gegevens uit Breda en omgeving doorgegeven. Hij wordt met zijn vrouw en kinderen wegens het helpen van joden en het doorgeven van radio-berichten gevangen gezet, maar ze overleven de oorlog.

¹ De noodzaak van ondersteuning in Nederland en de garantie daarvoor vanuit Engeland mag wellicht in verband worden gebracht met Van Houtens ervaring inzake Kaszó's verwerving van 100.000 gulden.

² Volgens de journalist Klinkenberg in zijn boek over prins Bernhard zou Van Houten in die functie slechts één privé-klant hebben gehad: prins Bernhard.

³ Voor nadere details verwijs ik naar Klinkenbergs boek.

⁴ Aardig is nog te vermelden dat Van Houten, Van Nievelt en Six in de persoon van Schermerhorn een gemeenschappelijk contact hadden.

Van Holthe heeft het in 1944 tot de belangrijke functie van districtscommandant van de Ordedienst in de Betuwe gebracht, maar door verraad wordt hij in november van dat jaar tijdens een vergadering van de gewestelijke verzetstop gearresteerd. Op 17 april 1945 komt hij tijdens het transport naar concentratiekamp Neuengamme door uitputting om het leven.

Paulen laat zich in september 1944 te Eys in Limburg door het Amerikaanse leger bevrijden om het contact met de Nederlandse illegaliteit in Limburg te herstellen; daarna fungeert hij als gids voor het leger. In 1945 wordt hij hoofdbedrijfsingenieur bij de Staatsmijnen. Bekender is zijn functie geweest als voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Athletiek Unie en bestuurslid van het Nederlandse Olympisch Comité.

Hamming wordt als medewerker van de Ordedienst gearresteerd en in november 1944 in Duitsland gefusilleerd.

Slotemaker heeft in de periode oktober 1942 – begin maart 1943 gevangen gezeten, waarschijnlijk voor een poging naar Engeland te reizen. Hij wordt in 1954 directeur van de KLM en krijgt in die jaren succesvolle steun van prins Bernhard bij het verwerven van landingsrechten voor de KLM in het buitenland.

Tjeenk Willink is tot 1 januari 1970 directeur van de uitgeversmaatschappij gebleven.

Niet voor één gat gevangen

Trotyl (TNT)

De samenwerking met de groep-Hendrik is dus verbroken, maar Kaszó heeft meerdere ijzers in het vuur. In het kader van zijn mislukte reis naar Spanje met Bunschoten en Vreedenburgh is hij in contact gekomen met de Delftse studenten Warner Lulofs en H.M.J. (Henk) baron van Heemstra.¹ Zij gaan in Kaszó's ogen de al eerder genoemde Amsterdamse groep vormen.

Kaszó vertelt hun in 1941/1942 dat hij trotyl wil hebben voor het opblazen van Duitse bunkers. Lulofs komt via een kennis, een oud-personeelslid van de Artillerie-Inrichtingen bij de Hembrug, in contact met een lid van het bewakingspersoneel van die fabriek.

Lulofs vertelt:

'Dit bewakingslid was vol vuur over het plan en door diens tussenkomst hebben van HEEMSTRA, die ik intussen had ingeschakeld en ik, meermalen grote hoeveelheden trotyl van de Hembrug weggehaald en gebracht bij Mejuffrouw HELMERS te Beverwijk. Hierbij is naar ik meen KASZO éénmaal met ons meegeweest. KASZO verborg deze trotyl, maar ik weet niet waar.'

Wel, die wordt door Kaszó's pleegmoeder Wilhelmina Helmers in haar tuin begraven: ze is dan in de zestig. Kaszó vertelt dat hij met het trotyl aanslagen pleegt. Omdat Lulofs en Van Heemstra daar in de media niets over horen, vragen zij hem om mee te mogen gaan bij nieuwe aanslagen, 'maar dit deed hij niet, omdat hij bang was, dat wij niet genoeg waren getraind'.

Kaszó vraagt Henk van Heemstra ook om gegevens over de spoorwegen. Omdat diens vader hoofdingenieur bij de Nederlandsche Spoorwegen is,² kan Henk hem buitenlandse spoorboekjes en reisgidsen leveren, waarmee Kaszó goede sier maakt bij Van Houten. In het voorjaar van 1942 houdt het contact tussen Kaszó en Henk van Heemstra op te bestaan. Na de oorlog werkt Henk, net als voorheen zijn vader, als hoofdingenieur bij de spoorwegen.

Kaszó zegt tegen Lulofs dat hij in de buurt van Spaarndam een zender heeft en nog een tweede wil bouwen.

'Hij vroeg mij of ik hiervoor een ontwerp wilde maken, hetgeen ik voor hem gedaan heb. Daar ik een goede relatie had bij Philips, heb ik enkele malen voor KASZO radio- en zenderonderdelen bij Philips gehaald en deze aan KASZO overhandigd.³ Wat KASZO hiermede deed weet ik niet. Ik heb er wel met hem over gesproken, dat ik die zender voor hem wilde bouwen, maar daar had hij een ander mannetje voor zei hij.'

Lulofs' argwaan tegen Kaszó groeit in de loop der tijd en in mei 1942 verbreekt hij, zoals zijn vriend Van Heemstra al gedaan had, het contact met Kaszó. Na de oorlog studeert Lulofs af en gaat werken bij Philips in Hilversum.

Het trotyl heeft Kaszó nodig om nieuwe relaties te kweken: explosief netwerken.

¹ Lulofs is verloofd met een zus van Vreedenburgh.

² Th.W.L. baron van Heemstra wordt op 31 maart 1945 wegens zijn contacten met de illegaliteit gefusilleerd.

³ Tter waarde van ongeveer 700 gulden.

Van Mierlo

Joanna

Nadat Kaszó in augustus 1942 via Van Nievelts woning aan de Duitsers is ontsnapt, verblijft hij op diverse onderduikadressen in het land. Waarschijnlijk lokt het stadsleven hem weer, want in februari 1943 neemt hij contact op met Joanna Hendrichs, een hoofdverpleegster die hij na zijn door dokter Exalto verrichte blindedarmoperatie in het Rode Kruis Ziekenhuis heeft leren kennen. Ze woont met haar zuster op het adres Van Speijkstraat 90 te 's-Gravenhage – de woning van haar in december 1942 overleden moeder – en Kaszó mag er onderduiken.

Jo vertelt daarover:

'Na korte tijd voelde ik wel dat hij het er op aanstuurde, om met mij te trouwen.¹ Daar deze verhouding niet langer door kon gaan, heb ik hem hierover gesproken en wij zijn overeen gekomen, om zo spoedig mogelijk te trouwen.'

Vòòr die tijd heeft ze diverse keren met Exalto gesproken over wat ze van de verhalen van Kaszó moest denken, maar omdat er van alle kanten goede berichten over hem binnenkomen, geloven Jo en Exalto hem tenslotte. Op 17 maart 1943 trouwt Kaszó onder de naam Himko Dijkstra met Jo in de Haagse Elandkerk; hij is dan 34, zij op één dag na 36. Kaszó beweert dat dit kerkelijk huwelijk volgens de Hongaarse wet hetzelfde is als een burgerlijk huwelijk, maar voor de wet zullen ze nooit trouwen. Hun dochter Wilhelmina, die vrijwel exact negen maanden later zonder complicaties ter wereld komt, wordt bij het bevolkingsregister ingeschreven met de achternaam van haar moeder. Later krijgt ze officieel de achternaam Dekaszo van Teczö, die weer later wordt veranderd in Kaszó.²

CS-6

In juni 1943 komt Kaszó in contact met een goede kennis van zijn vrouw Jo. Drs Jan van Mierlo is na mei 1940 lid geworden van de Nederlandsche Unie en heeft zeer actief deelgenomen aan de werkzaamheden van de afdeling Amstelveen. In het najaar van 1941 richt hij een verzetsgroep op. Die groep smelt samen met een soortgelijke groep en Jan van Mierlo (alias Fons van den Berg en Jan van Coburg) wordt daar als onderdeel van de groep-CS-6 de leider van.³ Van Mierlo's adjudante Tineke Guilonard vertelt dat CS-6 zich bezighield met sabotage en liquidatie van verraders. Er worden mensen doodgeschoten en er worden succesvolle aanslagen gepleegd op militaire treinen, onder andere bij Amersfoort en Maastricht, maar ook op bioscopen waar Duitse propagandafilms worden gedraaid; een voorbeeld daarvan is Asta in 's-Gravenhage.

Irma Seelig alias Maria Koops verricht in 1943 koeriersdiensten voor Leo Frijda die binnen de groep van Van Mierlo actief is. Na haar arrestatie in augustus 1943⁴ gaat ze voor de Duitsers werken en verraadt alles en iedereen in Van Mierlo's groep.⁵

Van Mierlo heeft in juli via Jo's zus Wim aan Kaszó gevraagd contact op te nemen. Dit gebeurt en er wordt afgesproken elkaar te ontmoeten in café-restaurant Mercur op het Anna Paulownaplein in 's-Gravenhage. De afspraak gaat niet door. Van Mierlo wordt op 25 september 1943 in Haarlem gearresteerd en vijf dagen later met achttien andere leden van de groep ter dood veroordeeld; het

¹ Hij had haar al eerder, in de zomer van 1942, ten huwelijk gevraagd.

² In 1966 trouwt ze en verdwijnt daarmee in de anonimiteit. In het nawoord kom ik op haar terug.

³ Volgens een oud-medewerkster van de groep, mevrouw Krijntje Cassé-Jongejan, staat CS-6 onder leiding van de neuroloog G.W. Kastein.

⁴ Haar vriend Frijda is enkele dagen daarvoor gearresteerd.

⁵ Toch kan haar niet de volledige ondergang van CS-6 worden aangerekend. In het boek *Recht al barste de wereld* van Van Olm over enkele leden van de groep-CS-6 wordt verteld over eerder gearresteerde leden die hadden doorgeslagen.

vonnis wordt op 1 oktober voltrokken.¹ Begin november 1943 wordt ook zus Wim gearresteerd en ondervraagd over Van Mierlo. Dat levert niets op en begin mei 1944 wordt ze uiteindelijk na een half jaar detentie vrijgelaten.

Volgens Jo heeft haar man CS-6 behalve van trotyl ook van geld voorzien; Kaszó beweert in totaal ongeveer 50.000 gulden te hebben verstrekt. Het wordt door bij de groep betrokken mensen echter uitgesloten geacht dat Kaszó de groep in juli en augustus 1943 wekelijks 2.000 gulden heeft verschaft. Van Mierlo werd hoofdzakelijk gefinancierd door zijn vader die nog vertelt:

'In het begin van 1943 werden het grootste deel van de kosten van het illegale werk bestreden uit de winst van een clandestiene jeneverstokerij, welke geëxploiteerd werd door een lid van de groep van mijn zoon. Dit lid was Dr. POLAK, welke enige maanden voor mijn zoon gearresteerd is en door de Duitsers is omgebracht.'

¹ Kaszó heeft geen bemoeienis met Van Mierlo's arrestatie gehad: die moet geheel op Seeligs conto worden geschreven.

Via via contact met overste Mulder

Henk van Heemstra, Lulofs en Van Mierlo blijken zijlijntjes te zijn waaraan Kaszó financieel gezien weinig heeft. Wat uiteindelijk beter rendeert, blijkt zijn contact met overste Herman Mulder te zijn. De oorsprong van dit contact loopt via een aantal andere personen:

Kolenhok

In de zomer van 1942 leert W.P. Quartero via zijn vader en het echtpaar De Serièrre in 's-Gravenhage ene Hendriks kennen die illegaal werkt. In augustus 1942 staat Kaszó plotseling voor zijn deur aan de Frankenslag 169 en vraagt om onderdak. Kaszó heeft dan na zijn ontsnapping via Van Nievelts brandgang een tijd doorgebracht onder een berg kolen in een hok.

'Hij was ontzettend nerveus en had razende honger. Na gegeten te hebben vertelde hij mij, dat hij op de een of andere wijze in verbinding stond met de Engelse geheime Dienst. Naar ik meen vertelde hij mij toen ook, dat hij gedropt was.'

Mèt Hendrik kan Quartero vanuit zijn woning constateren dat het huis van De Serièrre aan diezelfde Frankenslag door enkele 'mannen, die kennelijk de allures hadden van S.D. agenten' in de gaten wordt gehouden. Dat ondersteunt Kaszó's geloofwaardigheid, omdat De Serièrre met zijn vrouw ondergedoken is op de dag dat Kaszó bij Quartero aankomt.

Via een kennis van Quartero, Jan Versteegh, kan Kaszó na enkele dagen onderduiken in een pand aan de Wagenaarweg.

Versteegh vertelt:

'Ik trof daar¹ een man aan, die zich met de naam Hendrik voorstelde en mij vertelde, dat hij op last van de Duitsers een perceel in den Haag binnen moest gaan, om de bewoners van dit huis in handen van de Duitsers te spelen, dat hij dit perceel wel naar binnen was gegaan, maar aan de achterzijde van dit perceel was ontvlucht, dat hij uit Engeland was gekomen en in dienst was bij de Secret Service, dat hij in de tijd van de val van Duinkerken in België en Frankrijk rondzwierf, dat hij een keer gedropt was en daarbij zijn been had verwond en dat hij voor de oorlog in Rusland was geweest, om voor de Engelse Geheime Dienst te werken.'

Kroontje

Via Versteegh wordt Kaszó aan een onderduikadres geholpen bij dokter J. Haeseker in Amerongen. Haesekers vrouw vertelt:

'Hij stelde zich toen voor met de naam "Nord" en vertelde ons, dat hij bij de Duitsers was ontvlucht en dat hij als agent van de Nederlandse Regering door de Duitsers was gearresteerd. Hij deelde ons na verloop van enige dagen ook mede, dat hij in dienst was van de Intelligence Service en dat hij van de Nederlandse Regering in Londen was uitgeleend en hier in Nederland als agent werkte, dat hij zeekapitein van een oorlogsschip was geweest en dat zijn schip bij Duinkerken in de grond was geboord. Hij had de Koningin in Londen meermalen gesproken en had meerdere ridderorden van haar ontvangen. Hij toonde ons toen 2 ridderorden, een groen en een blauw. Ik weet niet meer wat er op stond. Hij vertelde ons, dat hij geen ridderorden meer wilde hebben en dat hij toen voor zijn diensten aan Nederland bewezen uit handen van de Koningin een ring had ontvangen, die hij ook toonde. Dit was een soort zegelring met een W en een klein kroontje. Bewijzen dat hij in dienst was, of geweest was, bij de Intelligence Service heb ik nooit van hem gezien.'²

¹ In het perceel Wagenaarweg 24, de woning van Versteeghs ouders die toen zelf in een zomerhuisje te Amerongen woonden.

² V-man Van der Waals heeft iets dergelijks ook geprobeerd. Hij liet een revolver met een kroontje zien dat op een Engelse dienst zou wijzen: in werkelijkheid was het een wapen van het Nederlandse leger.

Kaszó blijft zo'n vijf maanden bij de Haesekers en betaalt vrijwillig vijf gulden per dag als bijdrage aan het huishouden. Haesekers vrouw laat Nords kostuum stomen omdat het vol kolenstof zit. 'Hij zat toen ruim in zijn geld, want hij kocht toen veel fruit en sigaretten.'¹

De eerste veertien dagen van Kaszó's verblijf bij Haeseker blijft hij binnen, maar daarna is hij praktisch dagelijks op straat te vinden. Op verzoek van de Haesekers laat hij daarom zijn haar bleken. In de tijd dat hij er woont, merkt hij dat de dokter illegaal werk doet en dat er af en toe ondergedoken joden verblijven, maar het echtpaar heeft nooit moeilijkheden van de Duitsers ondervonden.

Kameraad en mensch

In Amerongen ontmoet Kaszó de zwager van Haesekers vrouw, die hem gegevens gaat leveren, afkomstig van B.H. Nout, die daarvoor zelfs vrijwillig in Duitsland gaat werken. Zo levert hij gegevens over de kunstrubberfabriek Büna te Oberhausen, en het toeval wil dat deze fabriek kort daarna wordt gebombardeerd. Kaszó's geloofwaardigheid stijgt.

Nout:

'Op Nords verzoek lichtte ik op tijd de torpedonetten die ter bescherming hingen voor de Mohndam waren aangebracht, vandaar het verschil van uitwerking tussen bombardement op Mohne en Sorpetahlsperre.'²

Nout spreekt zich in een schriftelijke verklaring uit maart 1947 heel stellig uit over Kaszó. Hij beschouwt hem als een der

'meest productieve en een der grootste illegale werkers tijdens de bezetting van Nederland door naziduitschland, onbaatzuchtig, door en door eerlijk en betrouwbaar, een kameraad die liever de dood inging dan de minste van de verzetsmensen aan de vijand te verraden, een mensch die geholpen heeft waar en waarmee hij maar kon, die allen die met hem in aanraking zijn geweest een voorbeeld is geweest en steeds zal blijven.'

Van Aldenburg Bentinck

In het najaar van 1942 komt Nord via Haeseker in contact met graaf Carlos van Aldenburg Bentinck, die van 1927 tot 1933 gezant in Hongarije is geweest. Tijdens de eerste ontmoeting vertelt Kaszó het gebruikelijke verhaal: hij is een agent van de Engelsen, gedetacheerd bij de Nederlandse geheime dienst, met de rang van Brits kapitein ter zee; hij zou alleen in Duinkerken en Narvik actief als zeeofficier dienst hebben gedaan. Bij latere ontmoetingen test Bentinck hem enigszins omdat Kaszó vertelt dat hij de graaf heeft ontmoet ter gelegenheid van een partij bij de Hongaarse minister-president, maar hij moet concluderen dat Kaszó daar inderdaad aanwezig is geweest. Kaszó vertelt ook dat hij Brits onderdaan is, maar Oekraïner van geboorte is en een Nederlandse moeder heeft.

Na de eerste ontmoeting brengt de graaf Kaszó in contact met rentmeester J. Tenge, aan wie Kaszó vraagt of hij hem kan helpen aan mensen die in Utrecht wonen. Eind 1942 ontmoet Kaszó via Tenge dan overste Herman Mulder, die in het normale leven hoofd is van de Agatha Snellen-school in Utrecht. Voor de oorlog is Mulder een informele informant geweest van de militaire inlichtingendienst GS III met betrekking tot mogelijk verdachte Duitsers of voor Duitsland werkende spionnen in die stad en als gemobiliseerd reserve officier is hij betrokken geweest bij de strijd om vliegveld Valkenburg, waarvoor hij later de Militaire Willemsorde krijgt. Na mei 1940 raakt hij betrokken bij Duitsonvriendelijke activiteiten als het laten onderduiken van joden. Mulder gebruikt het alias Herman van Swol en hij wordt door Kaszó ingeschakeld als ontvanger van Nouts gegevens over Duitse fabrieken.

¹ Ter herinnering: op 31 december 1942 wordt de distributie van appels ingevoerd.

² Tijdens bombardementen in mei 1943 in het Ruhrgebied worden inderdaad onder andere de stuwdammen in het Möhnetal en het Sorpetal verwoest, maar het succes daarvan is te danken aan het gebruik van speciaal ontwikkelde op het wateroppervlak 'stuiterende' bommen die geen last hebben van de in de stuwmeren aangebrachte torpedonetten.

Mulder:

'Het is wel typerend, dat een dezer fabrieken een week nadat ik dit bericht¹ aan "Hendrik" had doorgegeven, door de Engelsen werd gebombardeerd. Dit wekte zeer zeker vertrouwen, dat de berichten over werden gezonden en haar doel bereikten.'

Kaszó heeft Mulder vooraf over dit bombardement ingelicht.²

Ook reserve kapitein artillerie Tenge, rentmeester van het landgoed Amerongen, doet zijn best. Zo verzoekt hij Barend Kroone tekeningen te leveren van de Duitse versterkingen in de omgeving van Dordrecht. Of dat gelukt is, is onbekend.

Via Quartero, Versteegh, Haeseker, Bentinck en Tenge komt Kaszó dus in contact met Mulder senior, en via overste Mulder leert Kaszó in de loop der tijd een aantal van diens medewerkers kennen, waaronder zijn zoon Herman Mulder junior en Frans Bakker. Door Bakker wordt Hendrik geïntroduceerd bij diens goede vriend F.J.J. (Frans) baron van Heemstra. Dat is een ralleycoureur voor de firma Leonard Lang, de Fiat-importeur in Amsterdam. De eerste ontmoeting met Frans vindt plaats in diens woning aan de Keizersgracht 465 in Amsterdam. Kaszó gaat Bakker en Van Heemstra 200 gulden per maand betalen voor hun gegevensvergaring, en ook bijzondere onkosten worden door hem vergoed.

Kaszó heeft hoogstwaarschijnlijk niet rechtstreeks in verbinding gestaan met weer een andere kennis van Mulder senior: Wim Lengton. Die brengt Mulder junior bijna dagelijks scheepvaartberichten die dan naar Kaszó worden gebracht. Dit werk bevalt Lengton niet en eind zomer 1943 vormt hij in Soest een Knokploeg; in april 1944 wordt hij gefusilleerd.

Het doel van al dit netwerken, geld, verliest Kaszó uiteraard niet uit het oog. Hij gaat politieke gevangenen 'vrijkopen' door Duitsers om te kopen.

¹ Over de Büna-fabriek.

² In een verslag uit augustus 1946 plaatst Mulder daar overigens de zeer zinnige kanttekening bij dat hij het vreemd had gevonden dat Londen een agent in bezet gebied zou berichten over een voorgenomen bombardement. In hoeverre dit een naoorlogse bedenking is kan niet worden bepaald.

Elkhuizen

Sommige Duitsers in de bezette gebieden blijken bereid hun salaris aan te vullen door tegen betaling hun invloed aan te wenden bij het vrijlaten van arrestanten en gevangenen. Geruchten daarover doen overal de ronde en Kaszó ruikt geld.

Op 10 augustus 1943 wordt J.J. Elkhuizen, die dan met een illegale groep vanuit Arnhem werkt, in 's-Gravenhage gearresteerd op verdenking van illegaal werk. Hij behoort tot de LO, de landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers, waarvan Toon Schweigmann alias Toontje Berger alias Van Bergen een der leiders is. Volgens SS-Unterscharführer C.W.J. baron van Boetzelaer, in die tijd als medewerker van de Staatsrecherche gedetacheerd bij de Sicherheitsdienst, wordt Elkhuizen gearresteerd naar aanleiding van het vinden van een aktetas met distributiebescheiden in het perceel Kerkstraat 3 te 's-Gravenhage,

‘zodat aanvankelijk werd gedacht, dat hij zich bezighield met het verhandelen van distributiebescheiden. Bij de huiszoeking die ten huize van zijn verloofde in voornoemd perceel plaats vond, werden twee pistolen gevonden, waardoor deze zaak een richting uitging, welke niet meer in overeenstemming was met onze opdracht.’

Voor dit wapenbezit wordt de doodstraf passend geacht, maar als blijkt dat Elkhuizen geen wapens op het lichaam heeft gedragen,¹ gaat men daar anders over denken: het wordt mogelijk geacht dat Elkhuizen die wapens voor anderen heeft bewaard. Na een eis van zestien jaar wordt hij op 3 februari 1944 tot twaalf jaar tuchthuisstraf veroordeeld. Hij zit tot de bevrijding in Duitsland gevangen.

Aleida

In 1942 krijgt Rode Kruis-verpleegster Aleida Hulsman in Vught bezoek van haar oude kennis Frans van Heemstra, die haar vraagt of ze kans ziet pakjes voor Van Nievelt het kamp Vught binnen te smokkelen. Aleida doet dat diverse keren. Na Elkhuizens arrestatie neemt ene Wim van Kempen uit Nijmegen contact met haar op en vraagt haar of ze een mogelijkheid ziet Elkhuizen te bevrijden. Via Van Heemstra heeft Aleida eind 1942, begin 1943 Kaszó leren kennen, die haar al bij de eerste ontmoeting vertelt dat hij geheim agent is, met Engeland in contact staat en veel werk heeft aan het vrijmaken van politieke gevangenen. Kaszó vertelt haar

‘dat hij in relatie stond met Berlijn en zodoende dossiers van gevangenen kon laten verdwijnen. Hij beweerde dat hij naar Vught was gekomen om een overval op het kamp te plegen en zodoende Van NIEVELT te bevrijden. In verband hiermede is “Hendrik” [...] meermalen bij mij geweest, om deze overval voor te bereiden. Deze overval heeft echter nooit plaats gevonden.’

Via Van Heemstra neemt Aleida contact op met Kaszó en die vertelt dat hij 45.000 rijksmark nodig heeft om een Duitser om te kopen. Ze schakelt ir Hans Meijer Cluwen in en ook mr dr Claudius Prinsen, burgemeester van Roozendaal en lid van de groep-Christofoor. Gezamenlijk weten deze kennissen van Elkhuizen 34.000 gulden bijeen te brengen. Meijer Cluwen wil een kwitantie hebben en Kaszó schrijft er een:

‘Hiermede bevestig ik de ontvangst van 33.800 Gulden, van Ingr. H.M-C. Voor uitkoop van J.H. Elkhuizen. Ik werd aangezocht door kenissen [sic] van Ingr. M-C., om te trachten door mijn verbindingen genoemde J.E. door omkoop uit gevangenschap te verlossen. De Duitscher No.29. was hiertoe bereid en vroeg hiervoor 45.000 Mark. Ons overeenkomst luidt: (Zoo als bij vroegere gevallen!) Vooruitbetaling en als het niet lukt, terugbetaling der som. Kol. R.N.’²

Hij ondertekent met ‘North’.

Na de oorlog verklaren alle verhoorden die beroepsmatig met de zaak Elkhuizen te maken hebben gehad, zoals Van Boetzelaer, dat van eventuele omkoping geen sprake kan zijn geweest. Aange-

¹ Iets dat Kaszó overigens zeer geregeld wèl doet.

² Kol. R.N. staat voor de niet bestaande rang Kolonel Royal Navy.

nomen moet worden dat Kaszó het geld voor andere doeleinden heeft aangewend.

Kaszó in zijn oude vak: een inbraak

Rudolf ('Boelie') Paehlig krijgt in december 1937 te Bandoeng in Nederlands-Indië een zendvergunning, maar raakt die kwijt wanneer hij met zijn ouders naar Nederland reist. Na mei 1940 voelt ook hij de drang verzet te plegen en hij begint onder andere ter distributie grammofonplaten te maken van uitzendingen van Radio Oranje. Hij is nog net geen negentien jaar oud wanneer zijn vader op 5 december 1940 wegens het verlenen van hulp aan een gevangen genomen geheim agent wordt gearresteerd. Dat zit zo:

Lodo van Hamel is in augustus 1940 de eerste Nederlandse geheim agent die met een opdracht uit Engeland heimelijk in Nederland is gearacheteerd en erin slaagt spionagenetwerken te organiseren.¹ Door misplaatste gezagsgetrouwheid van Nederlandse gezagsdragers wordt Lodo in oktober 1940 tijdens een poging naar Engeland terug te keren gearresteerd. Lodo's vader professor dr J.A. van Hamel vraagt Paehligs vader om als Lodo's advocaat op te treden. Wanneer die voor Lodo enkele dingen de gevangenis wil binnensmokkelen, wordt hij gesnapt en gearresteerd. Lodo's verdediging komt uiteindelijk in handen van mr A.P. Bauer in Amsterdam, maar het mag niet baten: Lodo wordt in juni 1941 geëxecuteerd.

Vier maanden na zijn arrestatie wordt Paehligs vader vrijgelaten en hij wil dan niets meer met verzet te maken hebben. Hij ontraadt zijn zoon Rudolf zich in te laten met tegen de Duitse bezetter gerichte activiteiten, maar Rudolf kan het niet laten: hij blijft zoeken naar mensen die zijn technische vaardigheden kunnen gebruiken.

Via de verloofde van zijn zus leert Paehlig Emi Douwes Dekker kennen en via haar Emi's broer die ondergronds werkt. Deze broer brengt hem in mei 1943 via Herman Mulder senior in contact met Hendrik van der Bergh, ook wel kolonel Nord genoemd. Rudolf omschrijft hem als uiterst lenig en sterk en met een lengte van ongeveer 1 meter 65.

Kaszó vraagt Paehlig of hij een zender te koop heeft. Dat is niet het geval en Kaszó vraagt hem er een te bouwen. Dat wil Paehlig wel, maar hij komt er volgens hem niet aan toe omdat hij voor Kaszó veel anti-stoor-inrichtingen moet bouwen: apparaatjes die de uitwerking van Duitse stoorzenders verminderen, zodat toch naar de BBC kan worden geluisterd. Hij krijgt daar honderdvijftig gulden per maand voor en Kaszó vergoedt ook de onderdelen die moeten worden gekocht.

Rudolf weet in Rotterdam een ondergedoken marconist van de Engelse Royal Air Force (RAF) te zitten die daar weg moet. Hij haalt hem samen met Kaszó op en de Engelsman, Raymond (Jack) Smith, wordt ondergebracht op Kaszó's huisadres aan de Van Speijkstraat. Via Frans van Heemstra wordt er ook een Engelse boordwerktuigkundige, Jack Hempstead, vanuit Veghel naar 's-Gravenhage overgebracht. Een van hen wordt door dokter Exalto – die Kaszó eerder van zijn blindedarm verlost – nog onderzocht in verband met een oogwond, die gelukkig niet ernstig blijkt te zijn. Dit RAF-personeel wordt apart, en soms ook even samen, op diverse adressen ondergebracht.²

In de zomer van 1943 repareert Paehlig een antenne op de woning van de Duitser Alois Moser in de Ieplaan in 's-Gravenhage. Moser is werkzaam bij Todt, een Duitse organisatie die dwangarbeiders gebruikt voor de aanleg van verdedigingswerken in bezet Europa. Paehlig vermoedt dat deze Duitser wel eens tekeningen in huis kan hebben die van belang kunnen zijn voor de

¹ Het is aardig hier te vermelden dat Lodo leerling is geweest op het Nederlandsch Lyceum, net als de eerdergenoemde Oscar de Brey en Govert van den Bosch. Ook de overbekende 'Soldaat van Oranje', Erik Hazelhoff Roelfzema, is er school gegaan.

² In die tijd werden ze simpelweg aangeduid als 'piloten' en ik zal dat woord daarom ook gebruiken.

geallieerden. Hij overlegt met Kaszó, die een inbraak wel ziet zitten. Paehlig weet te achterhalen wanneer Moser en zijn vrouw afwezig zijn. Eind juli 1943 rijden Kaszó en Paehlig met een bakfiets naar de Iepalaan 36 en via een dakraam betreden ze het pand. Volgens het politierapport worden onttreemd: een vloerkleed, ongeveer twaalf radiolampen, tafellakens, beddenlakens, hand- en theedoeken, een regenjas, een uniform van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei (NSDAP), drie paar schoenen en een kaartsysteem van een Duitse politieke organisatie. Volgens Paehlig maken ze ook levensmiddelen en een mand vol flessen wijn buit. Mulder senior, die na de inbraak toevallig op bezoek komt, krijgt nog een fles cognac toegeschoven voor relaties. In de Van Speijkstraat worden de papieren uitgezocht en Paehlig laat er diverse van fotograferen. Kaszó doet na de oorlog nog een poging een en ander interessanter voor te stellen:

'De vrouw van die Duitser bleek voor de oorlog reeds als dienstmeisje in Nederland werkzaam geweest te zijn, want diverse stukken van haar spionnagewerk hebben wij toen nog gevonden.'

Via via komt de politie Paehlig op het spoor en men verdenkt hem van betrokkenheid bij de inbraak. In augustus 1943 duikt hij met Kaszó voor enkele weken onder bij een neef in Heemstede, Bertus Veen van de Uitgeversmaatschappij L.J. Veen. In september krijgt Kaszó het idee om Paehlig en de twee in juli 1943 in Nederland terechtgekomen piloten naar Spanje te helpen. Op die manier kan hij ook zelf voorlopig uit het zicht van de politie blijven.

Naar Spanje en terug

Jitske

Er is nòg een kandidaat voor de reis, iemand die alle reden heeft de Duitsers te ontlopen.

In mei 1943 wordt Menko König, de verloofde van Jitske Faber, wegens zijn illegale werk door de Duitsers gefusilleerd. Jitske wil daarop zelf daadwerkelijk aan het verzet gaan deelnemen. In de herfst van 1943 wordt ze door dokter Exalto in contact gebracht met Hendrik, die haar 'Jiets' noemt. Ze gaat Kaszó's zwangere vrouw Jo helpen in de huishouding en komt er daar achter dat er twee Engelse piloten in huis zitten: in haar ogen een overtuigend bewijs voor Kaszó's betrouwbaarheid. Ze ontmoet er ook anderen die met Kaszó samenwerken, zoals Frans Bakker en Frans van Heemstra. Ze vindt hen onsympathiek, maar daar zet ze zich overheen, want ze is blij mensen te hebben gevonden die goed werk verrichten. Ze raakt gesteld op Kaszó, maar versluiert dat na de oorlog:

'Ik werd voorbereid op een miezerig klein mannetje, zodat ik slecht kan zeggen, wat mijn eerste indruk van deze Hendrik was, toen ik hem voor het eerst ontmoette.'¹

Net als Paehlig schat ze Kaszó's lengte verkeerd: in werkelijkheid heeft hij de toen gemiddelde lengte van 1 meter 70.²

Jitskes verloofde heeft behoord tot de groep-Pahud de Mortanges, waarvan ook Paul Josso lid is. De verrader Van der Waals slaagt erin deze groep te infiltreren en aan de Duitsers uit te leveren, maar Paul weet als een der weinigen of als enige te ontsnappen.³ De Sicherheitspolizei kent Josso en is druk naar hem op zoek. Hij is ondergedoken, maar kan het niet harden: af en toe moet hij de buitenlucht opsnuiven. Hij wordt daarbij op de Laan van Meerdervoort te 's-Gravenhage opgemerkt door Jitske, de verloofde van zijn gefusilleerde makker König, en zij vindt het hoog tijd worden dat Paul naar de overkant verdwijnt. Ze denkt dat André oftewel Kaszó daarbij kan helpen.

Voor het goede doel

Intussen heeft Kaszó voortdurend geld nodig en hij probeert dat op allerlei manieren te pakken te krijgen. Zo klopt hij bij zijn pleegmoeder aan: hij beweert dat hij 5.000 gulden nodig heeft 'voor het goede doel' en belooft dat hij het geld binnen een halfjaar zal terugbetalen.

Zijn pleegmoeder vertelt:

'Doordat alle andere mensen, waarmee hij toen in contact stond, zo hoog met hem weg liepen, kreeg ik weer vertrouwen in hem, waarop ik hem f. 5.000.--, bestemd voor de goede zaak (daarbij doelende op de illegaliteit) heb geleend. Dit geld heb ik bij elkaar gekregen door hypotheek op mijn huis, dat geheel mijn eigendom is, te nemen. Toen hij mij dit bedrag niet terugbetaalde, heb ik hem hiernaar meermalen gevraagd, maar hij stelde dit altijd maar uit. Tot op heden⁴ heb ik nog geen cent van dit bedrag van hem terug betaald gehad. Wel heeft hij de rente van mijn hypotheek betaald, tot zijn gevangenneming.'

Al in het voorjaar van 1942 is de vrouw van ir H.G.J.A. van Swaay⁵ via Theodora de Serière in contact gekomen met Kaszó. Aan haar man vertelt Kaszó dat hij weet hun zoon Dik zit. Die is met zijn Delftse medestudent Jan van Blerkom in november 1941 met een kano vanuit Scheveningen naar Engeland vertrokken, waarna niets meer van hen is vernomen.⁶

¹ Ook tijdens een gesprek in 2000 omzijt ze een vraag naar haar aanvankelijke indruk.

² De kleine indruk die Kaszó maakt kan wellicht worden verklaard door zijn houding: het hoofd gebogen

³ Zie hiervoor naar Frank Vissers boek *De zaak Antonius van der Waals*.

⁴ 1947.

⁵ Hij had de vertegenwoordiging voor Nederland van de Zwitserse wapenfabrieken Oerlikon.

⁶ Dik werd al genoemd bij de poging van Saryusz-Makowski (Tolo) en Pim van Doorn om per kano naar Engeland te varen.

Onderkoeld vertelt Diks vader na de oorlog:

'Enige maanden na zijn bewering, dat mijn zoon in Toulon gevangen zat, spoelde mijn zoon als Engelandvaarder tussen Katwijk en Noordwijk aan.¹ Wij hebben hem als zodanig geïdentificeerd.'

Kaszó komt erachter dat ook Jitske ir Van Swaay kent: ze heeft met zijn zoon Dik op Het Nederlandsch Lyceum gezeten. Onder valse voorwendselen laat Kaszó haar bij Van Swaay een schuldbekentenis ophalen, waarmee hij in Parijs 20.000 francs kan toucheren. Ondanks de onjuist gebleken informatie over zijn zoon Dik is Van Swaay bereid Kaszó via Jitske financieel te steunen om 'Engelse piloten over de grens te helpen.' Die 20.000 Franse francs van Van Swaay heeft Kaszó niet geïnd, maar bij J. Michiels, een zakenrelatie van Van Swaay in Parijs, kan hij voor 80.000 francs aan Nederlands geld wisselen; de koers is dan *f* 3,75 tegen 100 francs. Hij zal er zo'n 3.000 gulden hebben gewisseld; omgerekend naar de huidige waarde ruwweg 28.000 gulden (€ 12.700,-).

Parijs

Op 8 oktober 1943 vertrekt Kaszó met Josso, Paehlig, de twee Engelse piloten en Meijer Cluwen naar Parijs; daarbij maken ze met hulp van de stationschef te Amsterdam gebruik van ruimtes onder een wagon van de sneltrein Amsterdam-Parijs. Meijer Cluwen heeft in Parijs een contact-adres voor een pilotenvluchtlijn: mevrouw Geerke. Hij stelt zich met haar in verbinding en ze brengt hem in contact met ir Albert Starink alias Van Straten, die de vliegeniers naar Engeland kan overbrengen. Kaszó wil echter niet met Starink werken, maar op eigen gelegenheid naar Spanje reizen. Hij accepteert wel de door Starink verzorgde echte Sonderausweise van de Sicherheitsdienst en Begleitscheine voor gevangenen.

Vanuit Parijs vertrekt Meijer Cluwen weer naar Nederland om daar verslag te kunnen uitbrengen over de nieuwe vluchtweg. Hij bezoekt Jo Hendrichs nog om te vertellen dat haar man in Parijs is aangekomen. Kaszó heeft zijn vrouw beloofd dat hij, wanneer hij vanuit Spanje in Engeland is aangekomen, door Radio Oranje zal laten omroepen dat Kees gezond is. Zo'n twee weken later hoort Jo via deze omroep dat Kees best is 'waaruit ik afleidde dat de poging gelukt was.'

Via een gearresteerde contactpersoon raken de Duitsers op de hoogte van Meijer Cluwens adres en hij wordt in oktober 1943 gearresteerd. Wegens Feindbegünstigung, het helpen van piloten en het verspreiden van illegale blaadjes als de *De Oranjekrant* (hij kreeg daar van Kaszó maandelijks vijftig exemplaren van), wordt hij tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld en hij blijft tot de bevrijding gedetineerd.

Geld

Van het geld dat Kaszó in Parijs kan wisselen geeft hij ieder van zijn groep 400 franc. Onder zijn leiding reist de groep via Bordeaux met de trein door naar Dax: de twee piloten en Josso met de Begleitscheine als 'gevangenen' en Kaszó en Paehlig als hun 'bewakers'. Vanuit Dax reizen ze onder de trein naar Irun in Spanje. Daar splitst de groep zich. Josso weet op eigen gelegenheid via Madrid Lissabon te bereiken vanwaaruit hij eind oktober 1943 met een KLM-toestel naar Engeland wordt gebracht. Ook Hempstead en Smith weten naar Engeland te komen. Charles van Houten, die inmiddels bij Bureau Inlichtingen in Londen werkt, krijgt eind november 1943 de ondervragingsrapporten van de twee piloten onder ogen, waarin wordt gerefereerd aan zijn 'old friend "Hendrik" Q.E.13.' Josso zit dan nog in het Engelse ondervragingscentrum, waar hij verklaart dat hij Kaszó alleen onder het alias Van Bergen kent.² In Londen weten ze dan al dat het feitelijk om 'Hendrik' gaat. Na zijn aankomst in Spanje heeft Josso Jitske Faber een briefkaart gestuurd en later nog een uit Portugal. Het is voor haar weer een bevestiging van Kaszó's betrouwbaarheid en

¹ Op 24 mei 1942.

² Het is goed mogelijk dat Josso zich hier vergiste; alleen hij vermeldt 'Van Bergen' als een alias van Kaszó. Aangezien hij in een naoorlogs verhoor Kaszó aanduidt als André is de kans groot dat hij de naam 'Van Bergen' onthouden heeft van zijn eerste onderduikadres bij de familie Van Bergen in 's-Gravenhage.

daadkracht.¹

Van het oorspronkelijke reisgezelschap zijn alleen Kaszó en Paehlig overgebleven en samen bereiken ze Valladolid. Daar worden ze gearresteerd en naar een gevangenis in Madrid overgebracht. Kaszó geeft na de oorlog op dat bij zijn arrestatie het volgende van hem in beslag is genomen: twee pistolen met munitie en magazijnen; al zijn spionagemateriaal zoals brieven, tekeningen en foto's; 41.000 gulden; vijf kilo zilver; een gouden chronometer met ketting; een gouden potlood met penhouder; een paar gouden manchetknopen; een gouden sigarettenpijpje met etui; tien à vijftienduizend Franse francs en een vijftigtal postzegels ter waarde van ongeveer 1.200 gulden. Alles bij elkaar schat hij de waarde op ongeveer 45.000 gulden. Het volgende heeft hij naar eigen zeggen achter kunnen houden: voor zo'n 40.000 gulden aan juwelen en briljanten; tweehonderd Zwitserse francs, een cheque ter waarde van duizend dollar, honderd dollar, twaalf à vijftienduizend Franse francs, ongeveer 1.200 gulden, een paarlen dasspeld, een paar gouden manchetknopen, een gouden horlogeketting en een gouden kettinkje. Hij zou tevens een rol microfoto's van al de in beslag genomen gegevens hebben achtergehouden.

Paehlig herinnert het zich na de oorlog anders. Volgens hem wordt van Kaszó in beslag genomen: een pistool, ongeveer 100.000 Franse francs, ongeveer 3.000 gulden, enkele gouden voorwerpen, een aantal blanco persoonsbewijzen, foto's van papieren afkomstig van de inbraak op de IJleplan, tekeningen en een plattegrond van 's-Gravenhage met daarop aangetekend de positie van bunkers enzovoorts.

In een rapport dat tijdens de oorlog in Madrid over Paehlig wordt opgesteld noemt hij weer andere bedragen: 39.000 gulden en 100 dollars; volgens hem had Kaszó dat geld nodig om in Madrid voor Nederland bestemde Engelse propagandafilms te kopen.

In het rapport specificeert Paehlig ook de door Kaszó meegenomen tekeningen: a. snelbootbasis Den Helder, b. plattegronden en doorsneden van bunkers in Zuid-Holland, c. schematische tekening bunkerlinie Zuid-Holland, d. tekening van kustpatrouillevaartuig en e. tekeningen van hangars en munitieopslagplaatsen op het vliegveld Ypenburg. Van dat laatste wist Paehlig persoonlijk meer, omdat die tekeningen van de inbraak in het huis van Hauptdienststellenleiter op Ypenburg Moser afkomstig waren.

Gelukkig is er een echt houvast. Het in beslag genomen geld is bij de Bank van Spanje terechtgekomen en wordt later weer aan Kaszó ter beschikking gesteld. Omdat die dan in de gevangenis zit, machtigt hij het Nederlandse gezantschap in Madrid het geld voor hem te innen en te bewaren. In de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken is daar correspondentie over bewaard gebleven en hoewel het gezantschapspersoneel niet uitblinkt in boekhoudkundige vaardigheden, kan worden gesteld dat er aan Nederlands geld een dikke 39.000 gulden werd overgedragen. Daarnaast is er sprake van 4.436 Franse francs en één Engels biljet van een pond. Het pondsbiljet wordt niet vermeld in de specificatie die zich bij het verzegelde pakket bevindt, maar het wordt in latere correspondentie wel expliciet genoemd. Is het te ver gezocht om te veronderstellen dat dit het biljet is geweest dat Elisabeth van den Bosch-de Jongh destijds aan Kaszó heeft meegegeven om aan de in Frankrijk gevangen zittende Oscar de Brey te overhandigen?² Het biljet waarvan Kaszó beweert het nooit ontvangen te hebben?

Volgens Kaszó worden de gouden voorwerpen en de minst waardevolle postzegels aan hem teruggegeven. Het geld is in bewaring bij het gezantschap. Alleen de vijf kilo zilver krijgt Kaszó niet terug.³

Van de ruim 39.000 gulden die bij het Nederlandse gezantschap te Madrid in bewaring zijn gegeven, wil Kaszó in 1944 35.000 gulden afstaan voor gebruik in het overlevingspakket van

¹ Josso's reis wordt beschreven in Frank Vissers boek *De schakel* uit 1976, maar ook daarin ontsnapt Kaszó weer aan identificatie.

² Zie bij Een voet tussen de deur *Iemand uit Engeland*.

³ Als het inderdaad in beslag is genomen.

geallieerd vliegtuigpersoneel voor het geval men onverhoopt in Nederland terechtkomt. Dat plan wordt echter niet uitgevoerd omdat men bang is dat, als Kaszó voor de Duitsers werkt, controle van de nummers van de bankbiljetten de opsporing van vliegtuigpersoneel zal vergemakkelijken.¹

Knipa

In Madrid worden Kaszó en Paehlig bij 17 andere Nederlanders opgesloten. Volgens Kaszó is ene Leienhorst ter Apel er door het Nederlandse gezantschap als groepshoofd aangesteld. Kaszó krijgt ruzie met hem over de verdeling van het door het gezantschap verstrekte eten en het resultaat is dat Leienhorst Kaszó's bril in tweeën slaat.

Leienhorst ter Apel is een alias van de in Duitsland geboren Nederlandse agent-provocateur F.W.H. Knipa.² Na zijn dreigende ontmaskering door Charles Douw van der Krap in Polen heeft hij zijn werkterrein naar Spanje verlegd. Daar verklaart hij Askanius Fredericus van Leienhorst ter Apel te zijn, luitenant ter zee derde klasse bij de Mijndienst te zijn geweest en op 20 mei 1943 in Spanje te zijn aangekomen. Over zijn werk in Polen vertelt hij uiteraard niet, evenmin als over zijn binding met de Duitse geheime dienst. Hij laat zich ook wel Johan Bernhard Koenegracht noemen. Aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945 vertelt Linthorst Homan over hem:

'Ik kende zijn naam van andere werkzaamheden als zijnde een van de mensen, die zich had uitgegeven als marine-officier en een tijd lang in het Nederlandse officierenkamp in Polen had gezeten. Hij was daar ineens onder zeer merkwaardige omstandigheden weggekomen, toen gebleken was, dat hij geen marine-officier was. Die man was mij in Holland al medegedeeld als een buitengewoon onbetrouwbaar iemand, die o.a. de *Stijkel*groep en die hele zaak van generaal *Röell* had verraden. Die man is door de Nederlandse mensen in Madrid – ik weet niet hoe – in de gevangenis in Spanje vast blijven zitten.'³

De Enquêtecommissie krijgt ook van I.A.M. Schmutzer, destijds een in Madrid verblijvende attaché honorair, iets over Knipa te horen. Hij noemt hem 'werkelijk een merkwaardig mens' en bestempelt hem tot oud-SS'er.⁴

Schmutzer vertelt de commissie:

'Misschien kent U de naam *Leyenhorst*. Die man werd verzorgd door de Nederlandse instanties en schreef in die tussentijd artikelen voor het "Hamburger Fremdenblatt", onder het hoofd: "Das niederländische Judenkonsulat in Madrid"; hij gaf ook mensen injecties. Hij haalde allerlei vreemde experimenten uit. De Engelsen en Duitsers ontvoerden wel mensen uit Spanje naar respectievelijk Gibraltar en Frankrijk. Voorzover ik gehoord had, ging dat eenvoudig. De te ontvoeren personen werden ergens heengelokt, met een injectie bewusteloos gemaakt en

¹ Ik acht het mogelijk dat Kaszó een dergelijke bedenking niet vooraf heeft beredeneerd en daarom oprecht kan zijn geweest met zijn aanbod om het grootste deel van het geld alsnog aan het geallieerde doel ten goede te doen komen. Ik leg de nadruk op: alsnog.

² Knipa wordt door de journalist Loek Elfferich in zijn boek over Rotterdam vermeld als een agent die al vòòr de oorlog voor Duitsland werkzaam was. Uit de magere gegevens in Knipa's dossier bij het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging blijkt dat niet. Dit dossier is niet dik, omdat Knipa na de oorlog voortvluchtig is gebleken en dus nooit is verhoord. Toch kan een vooroorlogse binding met de Abwehr in Hamburg niet uitgesloten worden geacht.

³ Homans opmerking over Knipa's verraad van de groep-Stijkel is vrijwel zeker onjuist. Met Röell wordt mogelijk oud-commandant Veldleger luitenant-generaal buiten dienst jonkheer W. Röell bedoeld, een der in oktober 1940 geïnterneerden die eind januari 1941 werd vrijgelaten. Voor zijn relatie met de Ordedienst verwijs ik naar historicus Jan Schultens boek over de Ordedienst. Uit Knipa's dunne dossier blijkt alleen een mogelijke betrokkenheid bij de arrestaties in maart 1941 van leden van de illegale organisatie Vrij Nederland in Breda (in totaal ruim dertig man waaronder A.J. Simons, N.J. Hurks en majoor E.J. Bruins) en een mogelijke relatie met generaal Hasselman, maar meer ook niet.

⁴ Volgens zijn dossier is Knipa echter in dienst geweest bij de Kriegsmarine, voordat hij als matroos wordt gemobiliseerd bij de Nederlandse marine. Daar wordt hij naar eigen zeggen nog veroordeeld voor het stiekem van springstof ontdoen van door de marine in Nederlandse wateren gelegde mijnen. Van een binding met de SS is niets gebleken.

weggevoerd.'

In dat licht bezien is het volgende verhaal van Kaszó niet helemaal ongeloofwaardig:

'Enige dagen na het eerste onderhoud met HERZBERGER¹ moest ik na mijn maaltijd ontzettend overgeven en bemerkte dat ik vergift had ingenomen. PAEHLIG had nog niet gegeten. Ik heb hem er direct op attent gemaakt. Ik ben toen bewusteloos geraakt. Na drie uur kwam ik weer bij en werd ik door PAEHLIG bij de gevangenisdokter gebracht. Toen ik in de wachtkamer zat, zag ik LEYENHORST TER APEL op de dokterskamer bezig de dokter te helpen. Ik heb mij toen niet onder doktersbehandeling gesteld, omdat ik er van overtuigd was, dat hij mij had willen vergiftigen en van de dokter geen hulp had te verwachten.'

Dat Knipa de Spaanse dokter assisteert, wordt onder andere bevestigd door de Engelandvaarder G. Besançon. Die vertelt later in Londen dat Knipa aanspraak maakt op de titel van jonkheer en naast 'Limburgsch plat' buitengewoon goed Duits spreekt. Hij heeft 'merkwaardig veel foto's van zichzelf in zeeofficiers-uniform en vele documenten van verontschuldigenden aard, die hij om de haverklap voor den dag haalt als hij denkt, dat men gaat twijfelen.' Hij zit ook altijd te knoeien met tabellen en code-sleutels. Hij heeft zware hoofdwonden, zoals een deels weggeslagen onderkaak, en zijn rechterschouder is één lidteken: hij was in de meidagen gewond geraakt bij de verdediging van Kornwerderzand.

Kaszó meldt meer over Knipa:

'Deze LEYENHORST TER APEL heeft een groep van 34 Nederlanders die met de hulp van Majoor MAAS clandestien over de Portugese grens zouden worden gebracht, verraden, waardoor alle 34 Nederlanders in handen van de Spaanse politie vielen. Bedoelde LEYENHORST TER APEL was destijds ook koerier van de groep HASSELMAN in Nederland, welke groep door verraad aan de S.D., gepleegd door bedoelde LEYENHORST TER APEL, opgerold is geworden.'

Met majoor Maas wordt mr Henry Maas Geesteranus bedoeld, de vertegenwoordiger van Bureau Inlichtingen te Lissabon. Die geeft de in Spanje gestrande Engelandvaarder Rudolf van Stolk midden 1943 opdracht een groep samen te stellen van militair geschoolde Engelandvaarders, aangevuld met personen die van militair belang kunnen zijn. Henk Siedenburg behoort als reserve eerste luitenant tot de weinige militairen en hij is aanwezig bij een bespreking met onder andere Van Stolk. Dan blijkt dat Knipa inmiddels van Van Stolk opdracht heeft gekregen de groep samen te stellen. Tijdens die bespreking stelt Knipa voor onmiddellijk ene Seepers te vergiftigen, omdat dit een zeer gevaarlijke Duitse agent zou zijn. Van Stolk gaat aanvankelijk zonder moeite akkoord, maar op aandringen van Siedenburg belt hij Knipa op om hem alsnog terug te fluiten.

Veel later, in maart 1944, heeft Knipa het er in een rapport over om Seepers

'rustig en vredig naar de eeuwige jachtvelden te laten verhuizen, aangezien hij reeds lucht gekregen had van het clandestiene transport naar Lissabon. Dat het beraamde plan niet ten uitvoer gebracht werd, vindt zijn oorsprong in het feit, dat de heer van Stolk aan een chronische "pseudologia phantastica"² leed.'

De door Knipa geselecteerden moeten twee pasfoto's inleveren en een verklaring ondertekenen waarin ze beloven niets te zullen loslaten en zich onder militair commando te stellen, al zit er militair gezien weinig bruikbaars tussen.³

De groep van 31 man, waaronder Besançon, Siedenburg en Knipa, wordt op 14 september 1943 te Badajoz bij de Portugese grens door de zwaarbewapende Spaanse politie gearresteerd. Uiteindelijk loopt de zaak met een sisser af en lijkt het inderdaad Knipa te zijn geweest die de politie

¹ Eddy Hertzberger was in Madrid de lokale vertegenwoordiger van Bureau Inlichtingen.

² Het als waar gebeurd voorstellen van gefantaseerde belevingen, een beschrijving die eerder op Knipa zelf van toepassing is.

³ De eerste set pasfoto's zal gebruikt zijn voor de reisbescheiden, maar Joost mag weten wat er met de tweede set is gebeurd.

een tip over het transport heeft gegeven.

Kaszó beschuldigt dr Jan Somer, hoofd van Bureau Inlichtingen in Londen, ervan 'in nauw contact' met Knipa te staan. Dat is uiteraard onzin, maar Kaszó is hierbij mogelijk afgegaan op verhalen van Knipa over diens binding (via Rudolf van Stolk) met Nederlandse inlichtingendiensten. En Kaszó meldt wel meer onwaarschijnlijke gegevens, zoals het voor een à tweeduizend dollar zwart verkopen van reisdocumenten door Nederlands gezantschapspersoneel.

Er is tussen Knipa en Somer wel een indirecte relatie geweest. Onder andere op verzoek van generaal Hasselman van de Stijkelgroep richt majoor E.J. Bruins in Breda een verzetsgroep op die door de leden ervan Vrij Nederland wordt genoemd.¹ In december 1940 vraagt Bruins aan Somer om de leiding van de Ordedienst in zijn woonplaats Ginneken op zich te nemen. Later, vanaf najaar 1941, gaat Somer onder de naam Van Boxtel ook geregeld contact onderhouden met Han van Hattem alias Van Haeften van de groep-Inlichtingendienst. Het gaat echter te ver te veronderstellen dat Knipa op de hoogte was van Somers activiteiten, vooral gezien het feit dat Somer het pas in maart 1942, op tien dagen na een jaar na Bruins' arrestatie, nodig acht Nederland te ontvluchten.²

Omdat het Nederlandse gezantschap de verantwoording voor hem aanvaardt, wordt Paehlig in maart 1944 uit de Madrileense gevangenis vrijgelaten. Hij wordt, na een jaar op kosten van het gezantschap te hebben geleefd, naar Engeland gevlogen; daar gaat hij in militaire dienst.

Ongeveer gelijktijdig met Paehlig wordt ook Knipa vrijgelaten. Er is nog een plan van Bureau Inlichtingen Lissabon om Knipa naar Engeland te lokken 'teneinde hem daar onschadelijk te maken', maar dat wordt om onbekende redenen niet uitgevoerd.

In augustus 1944 wordt besloten Knipa uit te sluiten van consulaire steun wegens het sterke vermoeden dat hij voor de Duitsers werkt. Uit het archief van Buitenlandse Zaken blijkt verder nog dat hij zich na de oorlog onder de naam Johnny Doyle voordeed als een Amerikaan – zo had hij op zijn linkerarm de tatoeage 'USA Dick'³ – die voorgaf mensen tegen betaling aan een visum voor de Verenigde Staten te kunnen helpen. Mensen die hem lastigvielen dreigde hij te vergiftigen: hoogstwaarschijnlijk voor het geval iemand kwam zeuren over het uitblijven van het beloofde visum. Een ander alias was Frederico Bernardo Churruca. Hij blijft na de oorlog in Spanje wonen en in 1953 staat hij niet langer gesignaleerd; er werd toen door de minister van Justitie vooralsnog geen prijs gesteld op zijn repatriëring.

Bureau Inlichtingen bemoeit zich ermee

Volgens Paehlig staat Kaszó in contact met een Duitser die de voornaam 'Fritse' heeft.

'Deze FRITSE stond nog met enige Duitsers in contact van het Duitse Gezantschap en was ook bereid tegen geld of goederen de Nederlanders valse papieren te verstrekken. Het is mogelijk, dat Kaszo via deze FRITSE een vals paspoort (Duits) heeft gekregen, om naar Nederland terug te keren.'

Wat is het geval? Voor Paehlig heeft het gezantschap de verantwoording op zich willen nemen, maar niet voor Kaszó. Die is in Madrid ondervraagd door een daar inmiddels gearriveerde oude bekende, Harry Linthorst Homan van de opgeheven groep-Hendrik, die zijn twijfel uitspreekt over Kaszó's betrouwbaarheid.

¹ Die naam was mogelijk ontleend aan het gelijknamige illegale blad, omdat de groep zich toen bezighield met de distributie daarvan.

² Somers dreigende arrestatie is te wijten aan gegevens die Han van Hattem – kort daarvoor gearresteerd en verhoord als leider van de Inlichtingendienst-groep – vrijwillig verstrekke in ruil voor het ontlopen van de doodstraf. Somer merkt daarover bij de Enquêtecommissie op: 'Na zijn arrestatie is van Hattem onder zware druk vrij gauw met de Duitsers gaan praten. Ik heb later in de Gestapo-archieven gelezen, dat hij de tweede dag van zijn verhoor mijn naam al heeft genoemd.' Onder **Tachtigduizend gulden Achtduizend gulden voor twee neefjes** kom ik op Van Hattem terug.

³ De seksuele connotatie zal zijn Spaanse slachtoffers waarschijnlijk zijn ontgaan.

Het gezantschap heeft die twijfel al. Zo gebruikt Kaszó in die tijd een paspoort op naam van Hendrik Johannes van den Bergh, een bestaande Engelandvaarder uit Laren, maar op het gezantschap kennen ze hem inmiddels ook onder de aliases Karel Dijkstra en Andor André Técsöij Kaszo. Brieven aan het consulaat-generaal te Madrid ondertekent hij met 'H.J. Van der Bergh', maar de verschillen zijn groot. Een brief van de echte Van den Bergh is bijvoorbeeld ondertekend met 'H.J. vd Bergh' (met een kleine 'v') en bovendien wijkt het handschrift beduidend af. In een ongedateerd rapport uit de oorlog wordt gesteld: 'In all, this man never tells the truth and he must be or absolutely crazy or fairly dangerous.'

Het blijkt lastig te zijn Kaszó's werkelijke identiteit vast te stellen en omdat een foto van hem niet voorhanden is, wordt er een portrettekening van hem gemaakt¹. Later kan ook een foto worden gemaakt van Kaszó's pasfoto: dan pas is een echte identificatie in principe mogelijk.

Jan Somer van Bureau Inlichtingen Londen is in december 1943 in Madrid aanwezig om de evacuatie van Engelandvaarders uit Madrid en Lissabon te verbeteren en om te zorgen voor de opvang van de geheim agenten Pieter Dourlein en Jan Ubbink die na hun arrestatie Nederland hebben kunnen ontvluchten: het begin van de ontknoping van het Englandspiel.

Die ontknoping had overigens al eerder kunnen plaatsvinden. Na hun ontsnapping eind augustus 1943 krijgen Dourlein en Ubbink namelijk contact met illegale werkers en vertellen over het spel dat met Nederlandse geheim agenten als inzet wordt gespeeld: terwijl deze agenten gevangen zitten doen de Duitse geheime diensten het tegenover Engeland voorkomen dat zij hun tegen de bezetter gerichte activiteiten ongehinderd en in vrijheid kunnen ontplooien. Uiteraard wordt geprobeerd Londen op de hoogte te brengen van dit spel, maar zendverbindingen met Engeland zijn schaars. Een van de mensen die over het spel wordt ingelicht is Frans van Heemstra van Kaszó's 'Amsterdamse groep', die zegt dat hij een zender weet te zitten. Van Heemstra weet dan niet beter dan dat Kaszó draadloos contact met de overkant heeft.

Als Kaszó inderdaad over een echte zendverbinding met Engeland had beschikt, dan zou Londen al begin september 1943 op de hoogte zijn geweest van het Englandspiel. Kaszó vertelt het gezantschap in Madrid, evenals aan Linthorst Homan en Hertzberger, wel over geallieerde droppings in Nederland die steeds in Duitse handen vallen, maar gezien de rest van zijn onwaarschijnlijke verhalen zal daar jammer genoeg niet serieus naar geluisterd zijn. Pas in november 1943 raakt de werkelijke omvang van de ramp bekend.

Somer informeert bij Bureau Inlichtingen (BI) in Engeland naar Kaszó's achtergrond. In een notitie acht hij het waarschijnlijk dat Kaszó een Gestapo-agent is: 'It is also likely that he is double-crossing the Dutch underground groups and is possibly responsible for arrests in recent months.'²

Somer alias Elias van Praag bezoekt Kaszó niet persoonlijk, om niet het risico te lopen dat die de Gestapo zou kunnen melden dat de door de Duitsers gezochte Somer uit Nederland is verdwenen. Wel treedt Somer in Madrid op als Zwarte Piet van de in december 1943 door Linthorst Homan gespeelde Sint Nicolaas. Omdat deze vermomming Somers anonimiteit waarborgt, kan hij contact met alle feestvierders hebben.

Koninklijke aandacht voor het geval Hendrik

Op zeker moment geniet Kaszó zelfs de aandacht van koningin Wilhelmina. In een brief van tijdelijk reserve majoor mr R.P.J. Derksema, waarnemend chef van de Politie-Buitendienst - de onder Justitie ressorterende Nederlandse veiligheidsdienst in Londen - uit juni 1944 aan de minister van Justitie is te lezen:

'Ik heb de eer Uwer Excellentie te berichten, dat het Bureau Inlichtingen mij mededeelde, dat Zij wederom had gevraagd ingelicht te worden over het geval "Hendrik". Op het Bureau Inlichtingen

¹ Ik heb er een reproductie van teruggevonden in zijn dossier van Bureau Inlichtingen.

² Het is interessant om in de telegramwisseling in november en december 1943 te bemerken dat het oordeel over Kaszó in Londen (Van Houten en Six) allengs positiever wordt, terwijl Somer sceptisch blijft.

is toen verzameld wat aldaar bekend was, doch het geheel was zoo weinig overzichtelijk, dat het geheele dossier met mij is doorgenomen.'

Derksema krijgt overigens niet het gehele dossier onder ogen; enkele stukken zijn achtergehouden. Hij spreekt met Bureau Inlichtingen af dat hij en niet BI 'Haar' zal inlichten. Een maand later schrijft Derksema zijn minister:

'Het is mij uiterst moeilijk een conclusie te geven ten aanzien van VAN DEN BERGH. Het staat echter vast, dat betrokkene een hoogst onbetrouwbaar karakter heeft, liegt en fantaseert. Niemand is tot op heden in staat geweest hem te identificeeren. [...] Voor mij staat echter lang niet vast, dat hij een Duitsch agent is. Ik ben bereid te gelooven, dat hij dit niet is. Ik geef toe, dat de Duitschers wel eens vreemdsoortige agenten gebruiken, doch een type als VAN DEN BERGH is wel het laatste, dat ze zouden aannemen. Indien hij voor de Duitschers had gewerkt had hij in Nederland reeds veel schade kunnen berokkenen. [...] Gezien zijn hoogst onbetrouwbaar karakter zou betrokkene – indien hij naar Nederland terugkeert – gevaarlijk kunnen worden.'

Aangenomen moet worden dat de minister koningin Wilhelmina overeenkomstig heeft geïnformeerd. Terug naar Madrid.

Kaszó ontsnapt

Door de twijfel over Kaszó is het begrijpelijk dat het Nederlandse gezantschap de verantwoording voor Kaszó niet op zich wil nemen. Daaraan is hij onderhand gewend en hij besluit op zichzelf te vertrouwen. In mei 1944 weet hij te ontsnappen en hij vertelt er het volgende over:

'Op 20 Mei 1944 werd ik met nog een andere gevangenen naar de dokter in Vittoria gestuurd. Ik zou daar een andere bril in ontvangst nemen, die ik met het zwemmen had verloren. Wij waren onder het toezicht van een bewaker. Dit was een geschikte persoon. In Vittoria zijn wij eerst gaan eten. Van het Nederlandse consulaat had ik 380 pesetaas gehad om mijn bril te betalen. Ik heb in het restaurant waar wij aten mijn bewaker en de andere gevangenen dronken gevoerd en zijn daarop op verzoek van de bewaker naar een perceel gegaan waar prostiuees woonden. Toen wij ieder met een meisje in een aparte kamer gingen ben ik onder het motief om even naar de W.C. te gaan de straat opgelopen en ben zo spoedig mogelijk buiten Vittoria gegaan. In de nacht ben ik naar het station gegaan en ben toen in een dorschmachine gekropen, die op een wagon stond en klaar stond voor vertrek naar Barcelona.'

Kaszó moet de trein wegens controles onderweg verlaten, maar weet toch Barcelona te bereiken. Vanuit die stad probeert hij een financiële kwestie te regelen. Het gezantschap in Madrid heeft geld van hem in bewaring – volgens hem 50.140,50 gulden – en Kaszó vraagt of dit bedrag aan Paehlig kan worden gegeven. Dat gebeurt echter niet. Eerder noemde ik al de dikke 39.000 gulden die het gezantschap in bewaring heeft. Na de oorlog wordt dit geld naar het ministerie van Buitenlandse Zaken in 's-Gravenhage gestuurd en later in beslag genomen door de Centrale Vermogensopsporingsdienst van het ministerie van Financiën.¹

In Barcelona neemt Kaszó ook contact op met de Duitse consul en daar verklaart hij bereid te zijn voor de Duitse geheime dienst te werken. In het voorjaar van 1944 krijgt Schreieder bericht uit Berlijn dat Kaszó in Spanje is gearresteerd en

'zich bereid verklaard had om voor de Duitse Sicherheitspolizei te werken en beweerde dat hij dit reeds voor zijn reis naar Spanje in Nederland had gedaan. Hierop heb ik teruggeschreven naar Berlijn, dat deze KASZO wel bij mij bekend was, maar niet als medewerker maar als gevangene.'

Op Schreiders verzoek wordt Kaszó te zijner beschikking gesteld, maar Kriminallrat Winzer, Polizei-attaché te Madrid, heeft inmiddels opdracht gekregen Kaszó naar Nederland over te brengen. Op 1 juli 1944 krijgt Kaszó in Barcelona een Fremdenpaß uitgereikt op naam van Heinrich Berger, wat hem in staat stelt een 'Heimreise nach Deutschland' te ondernemen. Met enkele leden van de Sicherheitsdienst vertrekt hij vijf dagen later richting Frankrijk. Daar raken de Duitsers op de hoogte van Schreiders bericht en Kaszó wordt gevangen gezet. In Parijs weet hij echter te

¹ Ik weet niet of Kaszó het ooit heeft teruggekregen; in zijn naoorlogse verhoor heeft hij aangeboden dit geld te laten aanwenden om mensen terug te betalen.

ontsnappen en neemt hij contact op met Michiels. Bij hem ruilt Kaszó naar eigen zeggen de cheque van duizend dollar in voor 192.500 Franse francs; hij zou er ook zijn goud hebben weten te verkopen voor juwelen.¹

Vlak voordat de Amerikanen in 1944 de Franse hoofdstad bereiken, weet hij via Brussel naar Nederland te komen en daar duikt hij onder. Hij staat dan als internationaal misdadiger gesignaleerd in het opsporingsregister; al in mei 1944 is in *Het Politieblad* om zijn opsporing en aanhouding verzocht.

¹ Als we Kaszó's verhaal moeten geloven heeft hij gedurende zijn reis en ontsnapping kennelijk rondgezeuld met zo'n achttien en een halve kilo aan goud.

Een lucratieve handel

Terug in Nederland gaat Kaszó opnieuw politieke gevangenen 'vrijkopen'.

Honderdvijfentwintigduizend gulden van de KLM

Op 10 juni 1944 worden bij of naar aanleiding van een inval in een huis waar een zender staat opgesteld enkele KLM-medewerkers gearresteerd: telegrafist C.H. van Beukering, telegrafist A.C. Kerkhoff, ir T.W. la Rivière en F.N. Carabain. Deze laatste, een reserve tweede luitenant vlieger, werkt als marconist voor de Ordedienst en zijn zender wordt uitgepeild. Ir H.A. Romp stelt de luchtvaartmaatschappij in september 1944 voor hen vrij te kopen. Via hem komt de KLM in contact met Kaszó en na enig onderhandelen krijgt Kaszó 75.000 gulden. Voor het vrijkopen van een aantal andere gearresteerde KLM-employés, mogelijk ene Coppens en Dik Winterdijk, vraagt Kaszó 50.000 gulden. Dit geld wordt afgedragen aan de vrouw van Romp, die er abusievelijk zeker van is dat het in totaal om 120.000 gulden gaat. Kaszó schakelt een duistere Duitser in, aan wie hij naar eigen zeggen 150.000 gulden betaalt.¹

Kerkhoff wordt in september 1944 in Vught gefusilleerd, Van Beukering overlijdt op 25 januari 1945 in Duitsland, waar op 21 februari 1945 tevens La Rivière sterft; ook Coppens en Winterdijk overlijden er. Alleen Carabain overleeft de oorlog.

Deinum en zijn groep-Packard

Ook de groep-Packard krijgt te maken met Kaszó's vrijkoop pogingen.

Wanneer Kaszó in oktober 1943 naar Spanje vertrekt, verwacht hij binnen twee à drie weken terug te zijn. Het groepje waartoe overste Mulder behoort krijgt daarom opdracht gewoon door te gaan met gegevensvergaring, maar krijgt geen geld om de onkosten te bestrijden. Kaszó blijft echter langer weg en het groepje zoekt andere contacten. Mulder junior woont in die tijd in de Barentzstraat 57 te 's-Gravenhage, waar ook Marinus Vader een kamer heeft.

Eind 1941 is Vader samen met zijn Delftse studievriend Henk Deinum begonnen een inlichtingengroep op te bouwen die een jaar later de beschikking krijgt over een Engelse zender met een zendplan. Dit is een 'signal plan' dat afspraken behelst over zend- en ontvangsttijden, roepletters en de te gebruiken frequenties. Omdat dit zendplan de codenaam Packard heeft, wordt Deinums groep hiernaar vernoemd. Na veel moeilijkheden kan draadloos contact met Engeland tot stand worden gebracht. Deinums organisatie groeit uit tot een succesvolle inlichtingengroep die echter ook enkele tegenslagen moet incasseren.

Via Vader leert Deinum in januari/februari 1944 Herman Mulder junior kennen die ook aan de Technische Hogeschool in Delft studeert, en het blijkt Deinum uit gesprekken dat Mulder junior 'ook illegaal werkzaam was en dat hij met een vijftal anderen een soort makelaarskantoor had in wapens, papieren en diverse ander illegaal materieel en over veel illegale contacten kon beschikken. Hij kwam al spoedig te weten, dat ik de beschikking had over een zender en hij vroeg mij toen of hij met zijn mensen voor mij mocht werken, hieronder waren Frans BAKKER, HEEMSTRA, Ir. ROMP en zijn vader Overste MULDER. Ik ben op zijn voorstel ingegaan en heb deze mensen in het werk ingeschakeld.'²

¹ Volgens deze bewering kost het vrijkopen van de KLM-ers Kaszó zelf dus nog eens 25.000 gulden.

² Mulder junior vertelt daar in een ver na de oorlog geschreven verhaal nog over dat Vader hem op een gegeven moment vraagt of de deur tussen hun kamers af en toe open mag staan. Het waarom blijkt wanneer er zo nu en dan een antenne wordt gespannen die van Mulders kamer aan de straatzijde naar Vaders achterkamer loopt en die niet voor het luisteren naar de BBC wordt gebruikt.

Jitske Faber is in maart 1944 via een andere connectie – Jim ter Kuile alias Scholten, een vriend van haar gefusilleerde verloofde – ook bij de groep-Packard gekomen. Ze wordt onder het alias Mientje Tamboer (Blonde Mientje) als koerierster ingezet tussen Twente en Amsterdam.

Zender Irene-met

Wanneer Kaszó in augustus 1944 uit Spanje terugkomt, zoekt hij overste Mulder weer op om de samenwerking te hernieuwen. Mulder junior heeft inmiddels van de groep-Packard opdracht gekregen om de Irene-met-zender – een zendstation van Packard in Utrecht dat dagelijks weerberichten naar Engeland zendt – over te nemen zodra geallieerde troepen langer dan 24 uur op Nederlands grondgebied verblijven. Via deze zender moet hij dan spionageberichten van militaire aard gaan doorsturen. Hij vertelt daarover:

'Op Dolle Dinsdag¹ ben ik naar Utrecht vertrokken en heb toen deze zender overgenomen. Voor de Dolle Dinsdag had ik van mijn vader gehoord, dat "Hendrik" terug gekomen was. Enige dagen na de Dolle Dinsdag kwam "Hendrik" bij mij en vroeg mij of ik via mijn zender wapens aan wilde vragen. Ik ben hierop ingegaan en heb tweemaal een telegram gestuurd met verzoek om wapens neer te werpen op het terrein van "Oosthoek" in Utrecht. Dit is niet gebeurd. Verder hadden wij opdracht van de groep Packard, om ons niet met andere groepen te bemoeien en zelfs niet met andere spionagegezelschappen. Daar "Hendrik" toen altijd met een groot pistool op zak liep² en nogal in de gaten liep door zijn schichtigheid, heb ik hem gezegd, dat hij niet meer bij ons moest komen, omdat daardoor de zender gevaar liep, ook al omdat wij geen contact met andere mensen mochten hebben. Op 9 October 1944 is onze zender in Utrecht door de Duitsers aangepeild en werden de personen, die bij het zenden aanwezig waren, gearresteerd. "Hendrik" wist wel, dat ik de beschikking over een zender had, maar waar wij uitzonden heeft hij nooit geweten.'

Ook de vriendin en toekomstige vrouw van Mulder junior, Wilma Prijs, die koeriersdiensten voor hem verricht, wordt met compromitterend materiaal gearresteerd. Een persoonsbewijs met de foto van haar vriend weet ze gelukkig tijds te vernietigen. Ze verblijft daarna tot de bevrijding in de gevangenis.

Irresponsible and dangerous

Kaszó wil via Packard-zenders berichten naar Engeland gaan doorzenden. Mulder junior vraagt Deinum om toestemming, maar Deinum wil eerst meer van Decaszo van Tesco weten en hij stuurt er een telegram over naar Londen. De groep-Packard werkt daar met Jan Somer van Bureau Inlichtingen en op 21 oktober 1944 antwoordt Engeland:

'In answer to your number 5 of 12 stop unable to identify Hungarian stop have heard of his activities before and consider him irresponsible and dangerous although not in pay of enemy stop suggest you have nothing to do with him ends'.

Als Deinum zijn vraag over Kaszó stelt, zit Charles van Houten al met de staf van prins Bernhard in België. Ook Somer zit dan al op het continent, maar in Londen kan zijn dienst beschikken over een commentaar op Linthorst Homans onderzoek naar Kaszó te Madrid dat Van Houten in mei 1944 heeft geschreven. In dat commentaar stelt Van Houten (evenals Six): 'Aan Hendrik's politieke betrouwbaarheid twijfelen wij ook thans nog steeds niet.' Voor de voorzichtige Deinum is het telegram meer dan voldoende. Maar anderen luisteren minder goed en zo blijft er ondanks de suggestie uit Londen toch nog af en toe contact met Kaszó bestaan.³

Na de oorlog studeert Deinum in Delft af en hij raakt betrokken bij de Nederlandse stay-behind organisatie die dan door Somer wordt opgericht om ingeval Nederland zou worden bezet meteen goed georganiseerd en betrouwbaar draadloos contact te kunnen opnemen met onbezet gebied. Beiden kunnen daarbij gebruik maken van hun ervaring en de tijdens de oorlog geleerde lessen.

¹ 5 september 1944.

² Een Mauser 7.65.

³ Voor stay-behind organisaties behoort dat qua veiligheidsrisico een punt van aandacht te zijn.

De arrestatie van Kattouw

Mevrouw Julka Snijder-Bratu is oorspronkelijk in Amsterdam werkzaam voor het vervoer van een Packard-zender naar de verschillende zendadressen in Amsterdam, iets dat in verband met het gevaar voor uitpeiling frequent moet gebeuren. Ook Jitske Faber is in Amsterdam voor Packard actief. Deinum wil een zendgroep in het oosten van het land hebben en Julka, Jitske en Mulder junior worden daarvoor ingeschakeld.

Julka alias Van Galen vervoert de zender en stelt het apparaat op in het huis van mevrouw Van Ammers te Hengelo in Overijssel.

Anton Kattouw, van beroep stuurman-marconist, is in mei 1944 met Deinum in contact gekomen en is onder het alias Dijkstra in Amsterdam met uitzendingen begonnen.¹ Hij heeft Julka jaren daarvoor leren kennen via haar in de meidagen van 1940 omgekomen man, die evenals hijzelf reserve officier van de Koninklijke marine was. In november neemt hij zijn intrek in Hengelo om daar met het St. Denys-zendplan contact op te nemen met het Engelse Home Station. Op zondagmiddag 26 november 1944 om ongeveer half drie legt Anton de antenne aan voor de uitzending.

Piet Smit (alias Piet Moll en John Mulder), de voormalige districtsleider van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers in West-Friesland, en Julka nemen bij het raam plaats om eventuele signalen op te vangen van ene Van de Berg, die als politieman op de fiets onopvallend in de omgeving kan surveilleren voor de bescherming van het zendadres.

Het contact met Home Station komt tot stand en Anton neemt twee telegrammen op. Een kwartier later stopt een zandkleurige DKW van de Wehrmacht op de hoek van de Drienerparkweg waaraan mevrouw Van Ammers woont. De inzittenden, Duitse officieren, stappen uit en wijzen elkaar overtrekkende Amerikaanse bommenwerpers aan. Nadat ze weer zijn ingestapt keert de auto en verdwijnt in de richting waaruit hij is gekomen. Julka veronderstelt dat de Duitsers tijdens het luchtalarm niet door de stad willen rijden en aan de rand van Hengelo het einde ervan willen afwachten. Maar wanneer ze een van die officieren even later langs het huis ziet lopen, waarschuwt ze de marconist. Anton vat de zaak echter laconiek op en werkt door. Toch is hij uitgepeild.

Spoedig daarop ziet Julka een vijftal soldaten met pistoolmitrailleurs in de aanslag op ongeveer twintig meter afstand. Piet en Julka waarschuwen Anton, die onmiddellijk overschakelt op zenden en Londen met een teken op de hoogte stelt dat de telegrammen niet langer kunnen worden geregistreerd. Julka trekt de stekker uit het stopcontact en raadt Smit en Kattouw aan te verdwijnen. In de tuin komen die tot de ontdekking dat het huis is omsingeld en ze vluchten naar de zolder. Julka maakt de antenne los en stopt de set, berichten en andere papieren in een rieten mand, die achter houtblokken in de tuin wordt verstopt. In de kamer teruggekomen merkt ze de nog aanwezige aardleiding op; deze verdwijnt inderhaast op een hoge kast. Op een tafel liggen nog meer papieren. Op een daarvan was ze al begonnen met het decoderen van een bericht; dit papier slikt ze met moeite door. De andere verstopt ze onder haar kleren.

Er wordt op de deur gebonsd. Julka doet open en een luitenant stapt binnen, vergezeld van tien soldaten. Hij vraagt haar naar de verblijfplaats van de twee mannen; zij heeft ze uiteraard niet gezien. Hij heeft hen echter op de overloop door een raam gezien. Een van de soldaten wordt grof in de mond door haar ontkenningen; wanneer ze even grof in haar antwoord wordt, krijgt ze een klap in het gezicht. Julka, van Roemeense afkomst, retourneert het gebaar. De luitenant gebiedt de soldaat haar met rust te laten. De doorzoeking van het perceel heeft succes: de mand in de tuin wordt gevonden. Daarna moet Julka de militairen voorgaan naar de bovenverdieping: men denkt dat de mannen gewapend zijn. Piet en Anton worden niet onmiddellijk gevonden; dat lukt pas een half uur later.

¹ Later zal hij het alias Zeilstra gebruiken.

Lijstje

De Sicherheitsdienst in Enschede wordt op de hoogte gesteld van de geslaagde operatie en bezoekt het pand voor nader onderzoek. De drie arrestanten worden naar Enschede overgebracht.

Tijdens de verhoren die avond wordt Julka een lijstje getoond met zendadressen in Amsterdam en Twente; later zal Anton tegenover haar bevestigen dat hij dat lijstje heeft opgesteld. Tijdens ondervragingen over de code blijkt de Sicherheitsdienst te beschikken over een lijstje met zenduren, golflengten en tijdsduur van uitzendingen van St. Denys I en II (twee Packard-zenders) vanaf begin september 1944. De Sicherheitsdienst tracht Julka ertoe te bewegen de gedichtencode af te geven. Men vertelt haar dat de Sicherheitsdienst dergelijke Spielereien al eerder met succes heeft doorgevoerd: er is zelfs een jaar lang met Engeland 'gespeeld' voordat men daar ontdekte dat de zaak fout zat.¹ Als ze een gedeeltelijk veranderd gedicht geeft, blijkt de Sicherheitsdienst toch in staat te zijn enkele berichten te decoderen. Daarna geeft ze de woordelijke tekst, omdat ze ervan overtuigd is dat deze door het tijdsverloop voor de Sicherheitsdienst waardeloos is geworden.

Mr Jurgen Hugenholtz alias Franken, de voormalige leider van de plaatselijke Packard-afdeling in Amsterdam, en zijn vrouw zijn al op 21 november naar Amsterdam teruggegaan; hierdoor ontkomen ze aan arrestatie. Een door Herman Mulder junior alias Herman Snel aan Hugenholtz geschreven brief is echter op 24 november ter bezorging aan Julka gegeven; Hugenholtz wil namelijk alleen schriftelijk contact onderhouden. Ze heeft nog geen kans gezien deze brief over te brengen en de Sicherheitsdienst ontdekt hem dan ook in haar handtas.

De twee Mulders komen door de brief van Mulder junior, die volgens hem overigens alleen zijn adres in Zwolle heeft bevat, in moeilijkheden: begin december 1944 verblijven beiden op dat adres, het huis van overste Mulders schoonzus in Zwolle. Daar worden ze gearresteerd, maar dankzij junior weet senior een uur later te ontsnappen en onder te duiken. Junior zit tot de bevrijding van Zwolle gevangen, maar heeft tijdens de verhoren geen nieuwe gegevens verstrekt.

Ook Frans Bakker heeft zich aangesloten bij de groep-Packard. Op 11 augustus 1944 wordt hij gearresteerd en op 25 september met 21 anderen wegens spionage ter dood veroordeeld, maar hij wordt door Kriminalkommissar J.H.L. Munt van de Sicherheitsdienst in vrijheid gesteld. Bakker duikt onder en wordt na mei 1945 rechercheur bij de toen opgerichte veiligheidsdienst Bureau Nationale Veiligheid.

Maatschappij Nederland

Midden 1943 brengt overste Mulder ir H.A. Romp² in contact met Kaszó die zich dan Hendrik en Dijkstra noemt. Romp beschikt over een auto en rijdt Kaszó verschillende malen naar door Kaszó opgegeven adressen. Na Kaszó's terugkomst uit Spanje wordt het contact hernieuwd. Ze houden zich onder andere bezig met een plan voor het vormen van een naoorlogse regering; Romp zou daarin minister worden. Er heerst in Nederland op dat moment veel onvrede over het Londense regeringsbeleid dat niet lijkt aan te sluiten aan hetgeen in bezet Nederland onder de bevolking leeft en bovendien wordt ondergraven door het eigenzinnige en soms inconstitutionele optreden van koningin Wilhelmina.

Romp is inmiddels via Mulder junior betrokken bij Packard-activiteiten. Zijn huis op de Graaf Aelbrechtlaan 99 in Amstelveen is bijvoorbeeld door Kattouw als zendadres gebruikt. Kaszó verblijft er in januari 1945 vaak en er wordt gesproken over de mogelijkheid Kattouw, Snijder-Bratu en Smit vrij te kopen. Uiteindelijk vraagt Kattouws vrouw aan Kaszó om haar man vrij te kopen. Dat zal hem niet lukken antwoordt hij, maar hij kan er wel voor zorgen dat het proces op de lange baan wordt geschoven door tegen betaling het dossier te laten misplaatzen. De exacte gang van zaken is niet meer te reconstrueren, maar de Maatschappij Nederland wordt benaderd om 50.000 gulden

¹ een duidelijke toespeling op het Englandspiel.

² Hij was ook betrokken bij de poging gearresteerde KLM-medewerkers vrij te kopen.

beschikbaar te stellen. Een kennis van Romp, de illegaal werker en advocaat Jan Kielstra alias Jank No 19 van de groep-Fiat Libertas, later groep-B.M. geheten, die op verzoek van Deinum Jurgen Hugenholtz' zaken had overgenomen, stelt zich in verbinding met J.C. van Zoelen die zich bij de Maatschappij Nederland sterk maakt voor het fourneren van het benodigde bedrag. Op verzoek van Kielstra vraagt Deinum telegrafisch aan Bureau Inlichtingen of de Nederlandse regering bereid is de 50.000 gulden na de oorlog terug te betalen. Die verzekering wordt gegeven en het geld komt via Kattouws vrouw bij Kaszó's vrouw Jo terecht. Na de oorlog is dit geld, weliswaar met veel moeite, inderdaad door de regering aan de Maatschappij Nederland terugbetaald.

Het resultaat

Mevrouw Kattouw informeert diverse malen bij Kaszó naar de stand van zaken.

'Hij deelde mij mede, dat het proces van mijn man op de lange baan geschoven was en dat mijn man niet veroordeeld zou worden, tenzij er represaille-maatregelen zouden worden genomen, want dan stond hij machteloos verklaarde hij.'

Julka, Smit en Kattouw worden op 27 november overgebracht naar de strafgevangenis in Zwolle. In februari 1945 wordt Piet Smit er door voedselgebrek ziek. Door bijvoeding knapt hij na een week weer op, maar in de nacht van 7 op 8 maart wordt hij, evenals Anton Kattouw, gefusilleerd als represaille voor de aanslag op Rauter.

Julka wordt op 2 april 1945 samen met zeventien vrouwen op transport gesteld naar Westerbork. Daarvandaan gaat het negen dagen later te voet naar het noorden. Om drie uur in de morgen weet ze in de omgeving van Assen te ontsnappen; diezelfde dag wordt ze in het dorpje Rolde door de Canadezen bevrijd.

Als gevolg van Kattouws gegevens worden Romp en zijn vrouw op 24 januari 1945 gearresteerd.¹ Een uur later wordt ook ir F.H. Vester gearresteerd: Kattouw heeft in de zomer van 1944 ook vanuit Vesters woning in de Jan Luykenstraat 33 in Amsterdam uitgezonden. Kort daarna wordt Van Zoelen in contact gebracht met Kaszó die een campagne wil opzetten voor de bevrijding van Romp en zijn vrouw: via schimmige relaties zou hij in staat zijn de rechtszaken op de lange baan te schuiven. Dat kost het gebruikelijke tarief van 50.000 gulden per persoon.

Van Zoelen weet niet of het Kaszó nog gelukt is; andere door Kaszó benaderde personen hadden geen vertrouwen in hem en waren niet bereid voor dit doel geld te geven. Kaszó is echter doorgegaan met zijn geldinzameling.

Achtduizend gulden voor twee neefjes

Voordat Kaszó in 1943 voor de laatste keer naar Spanje gaat, vertelt hij zijn pleegmoeder Wilhelmina Helmers dat hij haar gearresteerde neefjes J.F. en W.A. Helmers, die lid zijn van de groep-Stijkel, via een Duitse relatie van de kogel kan redden. Ze vertelt daarover:

'Hij moest deze Duitser omkopen en dat kostte F.8.000.-- en 2 kruiken jenever. Mijn broer, die door mij hiervan in kennis werd gesteld is hierop ingegaan. Mijn broer heeft dit losgeld en jenever aan mij ter hand gesteld. Dit heb ik afgegeven aan Frans Bakker, die het op zijn beurt weer doorgaf aan KASZO. Maar KASZO heeft nooit iets kunnen bereiken, want beide zoons van mijn broer zijn in Duitsland gefusilleerd.'

Dat gebeurt op 4 juni 1943; ze liggen nu met andere Stijkel-leden begraven op de Haagse begraafplaats Westduin.² Frans Bakker vertelt nog het geld en de jenever in 1943 via Henk Mulder senior aan Kaszó te hebben gegeven. Op aandringen van zijn pleegmoeder Wilhelmina geeft

¹ Er is ook nog sprake van een op Smit gevonden lijst met namen van medewerkers van de groep-Emmen Riedel, maar Romps arrestatie lijkt daar geen verband mee te houden.

² Het *Gedenkboek van het "Oranjestad"* van Weber memoreert dat met hun dood het geslacht uitsterft van de dichter J.F. Helmers die heel lang geleden heeft geschreven: 'Een luttel handvol volks weêrstand des aardrijks kracht!'

Kaszó de 8.000 gulden begin 1945 via Jitske terug. Wilhelmina's broer F.W. Helmers wordt daarmee ontvankelijker voor een nieuw verzoek.

Niet lang daarna komt Kaszó's vrouw Joanna onder het alias Van Straaten bij ir F.W. Helmers langs om geld in te zamelen voor het vrijkopen van politieke gevangenen. Helmers weet dan niet dat de man van Van Straaten het pleegzoontje van zijn zuster is. Helmers gaat in het kader van deze geldinzameling in februari op bezoek bij zijn kennis ir P.C.S. van Hattem.

Net als Helmers heeft ook Van Hattem dan twee zoons verloren. Na de HBS op het Nederlandsch Lyceum gaan Van Hattems zoons in Delft studeren, waar de jongste zoon Wim als civiel ingenieur afstudeert. Zijn oudere broer Han is door geheim agent Lodo van Hamel¹ ingeschakeld bij het organiseren van inlichtingengroepen. Een van die groepen, de Inlichtingendienst, staat onder Hans leiding; zijn broer Wim is een van de medewerkers.² In maart 1942 worden beide broers gearresteerd en op 20 juli 1943 worden ze gefusilleerd.

In februari 1945 benadert Helmers dus hun vader, die vertelt:

'De heer HELMERS, zeide dat door de Sicherheitsdienst 24 personen waren gearresteerd in verband met de ontdekking van vier zenders, dat voor de bevrijding van deze mensen, wier leven in gevaar was, te Amsterdam reeds f. 170.000 bijeen was gebracht en dat hiervoor nog f. 80.000 nodig waren. Dit was hem gevraagd door een zekere Mevrouw Van STRATEN voor haar man, die ondergronds werk verrichtte. Mijnheer HELMERS vertelde mij voorts, dat hij deze van STRATEN niet kende, maar hij had destijds een geldsbedrag gegeven voor het bevrijden van zijn beide zoons, die in verband met een spionagezaak naar Duitsland weggevoerd waren. Later is hem dit bedrag teruggebracht door Mevr. van STRATEN, omdat men niets had kunnen bereiken. Deze geste wekte vertrouwen.'

100 procent

Jitskes vader, een huisarts te 's-Gravenhage, vertelt:

'Eind Februari 1945 vertelde mijn dochter mij, dat de Duitsers een aantal mensen hadden gearresteerd en dat voor hun leven werd gevreesd. Voornoemde Van STRATEN kon deze mensen vrij krijgen, wanneer hij het daarvoor benodigde geld had. Naar ik meen moest er f. 250.000 worden bijeengebracht. F. 170.000 had men reeds bij elkaar en de resterende f. 80.000 zou door Ir. van HATTEM worden voorgeschooten, want er werd bij verteld, dat na de capitulatie het geld terugbetaald zou worden. Ir. van HATTEM, die voor de afgifte van dit geld als voorwaarde stelde, dat hij goede inlichtingen kreeg van voornoemde Van STRATEN, heb ik met mijn dochter bezocht. Ik ging toen door op hetgeen mijn dochter van Van STRATEN vertelde en tegen van HATTEM heb ik ook gezegd, dat ik voor 100 % instond voor de betrouwbaarheid van Van STRATEN. Uit mijzelf heb ik van HATTEM gezegd, dat ik borg stond voor f. 10.000.'

Door tussenkomst van Joanna krijgt Van Hattem nog een aanbeveling van dokter Exalto: een kaartje waarop Exalto over de hem goed bekende oud-hoofdverpleegster schrijft: 'Mevrouw van STRATEN is voor 100 % betrouwbaar.' Van Hattem belt mevrouw Exalto op, die hem verzekert dat het kaartje inderdaad door haar man is geschreven. Kaszó bezoekt Van Hattem daarna ook persoonlijk en krijgt te horen dat het bedrag zal worden gefourneerd. Het is in die tijd verboden meer dan honderd gulden per week op te nemen, maar dankzij een afspraak met zijn bank kan Van Hattem op eerste aanzegging toch 80.000 gulden opnemen. Op 6 maart 1945 overhandigt hij dat bedrag aan mevrouw Van Straaten.

Romp en Vester worden op 14 april 1945 gefusilleerd. Jitskes vader heeft zijn woord gestand

¹ Onder Kaszó in zijn oude vak: een inbraak vermeldde ik ook hem als oud-leerling van het Lyceum.

² Deze groep wordt onder Naar Spanje en terug *Knipa* al genoemd in connectie met Somer die in Ginneken een regionale afdeling van de Ordedienst leidde.

gedaan en aan Van Hattem 10.000 gulden terugbetaald.¹

Zevenendertigduizend gulden voor een pleegmoeder

Kaszó's pleegmoeder Wilhelmina Helmers wordt op 23 april 1945 gearresteerd, omdat tijdens een huiszoeking een stencilapparaat en gedrukte bladen zijn gevonden. Reden voor de huiszoeking is waarschijnlijk het feit dat er iemand op het dak van het huis met een verrekijker naar de bunkers in de omgeving heeft staan gluren. Mevrouw Helmers:

'Dit klopt, want in die tijd had ik een jodenjongen ondergedoken en die stond veel met een verrekijker op het dak van mijn woning. Een à twee dagen voor mijn arrestatie was hij bij mij weggegaan.'

Kaszó hoort van de arrestatie en stuurt Jitske Faber naar Wilhelmina's broer F.W. Helmers met het voorstel elk 37.500 gulden ter beschikking te stellen om Wilhelmina vrij te kopen. Helmers vraagt haar wat ze van Kaszó denkt. Haar antwoord is: ' 't Is inderdaad een reuze fantast, maar ik vertrouw hem volkomen.' Enkele dagen later kan Jitske het geld bij Helmers ophalen, die de 37.500 gulden op een na in biljetten van 500 gulden geeft. Wel noteert Helmers de nummers van deze inmiddels niet meer geldige biljetten, omdat hij intussen heeft ontdekt dat Van Straaten in werkelijkheid Kaszó is:

'Bij het afwerpen van de voedselpakketten² bevond mijn dochter zich op Leidsestraatweg alhier. Een voedselpakket viel toen op voornoemde straatweg en er kwamen mensen aanlopen, die het pakket wilde[n] openmaken, hetgeen mijn dochter verhinderde. Op hetzelfde moment kwam er een persoon aanlopen, die zei: "hier politie, afblijven". Mijn dochter keek deze persoon aan en zag toen dat het KASZO was. Deze twee kenden elkaar heel goed. Mijn dochter is toen weggegaan en bij het weggaan hoorde zij andere mensen zeggen: "Hoor Van STRATEN eens een drukte hebben, die geeft zich al uit voor de politie". Toen mijn dochter dit thuis vertelde, kwamen wij tot de ontdekking, dat Van STRATEN "KASZO" was.'

Omdat Kaszó ook 37.500 ter beschikking zal stellen en zegt ook de andere helft te zullen voldoen als Helmers het laat afweten, gaat Helmers toch overstag.

Wilhelmina ondervindt er geen voordeel van: pas met de Duitse capitulatie op 5 mei 1945 wordt ze uit gevangenschap ontslagen.

¹ In november 2000 vraag ik Jitske of ze na de oorlog nog van Kaszó heeft gehoord. Dan vertelt ze dat haar vader haar destijds heeft verboden nog contact te hebben met Kaszó en anderen uit die kennissenkring, en daar heeft ze zich aan gehouden. Als Kaszó haar op een gegeven moment belt en vraagt of hij langs mag komen, antwoordt ze dat dat prima is als hij ook die tachtigduizend gulden meeneemt. Overbodig te melden dat Kaszó niet meer komt opdagen.

² Op 29 april 1945.

Opnieuw trotyl

Afvoer

In de zomer van 1943 wil Kaszó kennelijk af van het trotyl dat zijn pleegmoeder voor hem in haar tuin heeft begraven, want hij vraagt Frans van Heemstra de partij uit Beverwijk weg te halen. Door Jan Luijendijk alias Van Straten en zijn chauffeur W. Schakelaar wordt ongeveer duizend kilo in een auto van de Nederlandse Arbeidsdienst naar Amsterdam vervoerd. Daar wordt de helft meteen weer afgevoerd, volgens Kaszó naar de groep-CS-6. De andere helft is via de falsificatiegroep-Gerrit van der Veen naar verzetsgroepen gegaan. Bij de verdeling van de springstof speelt ook J.F. Dalemans een rol; hij is onder andere verbonden aan de groep-Vrij Nederland. In oktober 1943 wordt hij gearresteerd en op 30 maart 1944 gefusilleerd. Ditzelfde lot treft Gerrit van der Veen in juni van dat jaar.

Luijendijk komt na de oorlog via de Canadese Field Security terecht bij het Bureau Nationale Veiligheid, waar ook Bakker zit; hij wordt daarna hoofd van Bureau/Sectie K, eerst van de Politieke Recherche Afdeling 's-Gravenhage en later van het ministerie van Justitie.

De woning van Kaszó in de Van Speijkstraat te 's-Gravenhage komt na zijn vertrek naar Spanje in 1943 onder observatie van de Sicherheitspolizei te staan – mogelijk door de arrestatie van Jo's zus Wim – en Kaszó's vrouw Jo duikt op 9 november 1943 onder. Aangezien er nog gevoelig materiaal in de woning is verstoppt en de Sicherheitspolizei over de huissleutel van Wim beschikt, wordt besloten dat weg te halen. Jo's broer A.J.A.M. (Bep) Hendrichs, Frans Bakker en Mulder junior voeren al het onder de vloer verborgen materiaal af. Het betreft onder andere een NSDAP-uniform, vermoedelijk afkomstig van de inbraak bij Moser, een koffer trotyl, kwikzilver, enkele koffers met radio-onderdelen en een paar radiotoestellen. De meningen over het aantal toestellen zijn verdeeld, het kunnen er ook zo'n twintig zijn geweest. Het is een deel van Kaszó's voorraad; hij handelt erin.

Kaszó maakt zich daar na zijn terugkomst uit Spanje zo kwaad over dat Bep Hendrichs het contact met hem voorgoed verbreekt. Na de oorlog beschuldigt Kaszó Hendrichs, Bakker en Van Heemstra ervan voor 64.000 gulden aan goederen uit zijn woning te hebben verduisterd, maar volgens hen heeft Kaszó bijna alles weer teruggekregen.

Sinterklazen des doods

In 1946 zijn Frans Bakker en Frans van Heemstra betrokken bij een bomaanslag op Boer.

Op 5 december 1946 ontvangt de familie F.G.J. Boer aan de Prinsegracht te 's-Gravenhage een sinterklaascadeau van een onbekende goede gever. Als ze het uitpakken ontploft het pakketje en doodt de heer en mevrouw Boer; later overlijdt ook hun dienstbode. Het echtpaar wordt op 12 december begraven op de eeuwenoude Haagse begraafplaats Oud Eik en Duinen.

De voor de aanslag verantwoordelijken krijgen in de pers al snel de naam 'Sinterklazen des doods'.¹ De toedracht wordt diezelfde maand nog ontrafeld doordat één van drie soortgelijke pakketjes voortijdig ontploft en de vervoerder ervan zwaar verwondt. De pakketjes blijken te bestaan uit een fles benzine en een handgranaat.

In *de Volkskrant* van 21 december 1946 wordt geschreven over een

'opeenhoping van ontevredenheid met de berechting van (vermeende) politieke delinquenten, moeilijkheden in de militaire dienst, een hechte vriendschap en een blind vertrouwen onder de betrokken militairen als oorzaken voor de ongelukkige handelingen van kapitein F.J.J. baron van Heemstra, sergeant A.T. de Boer, korporaal Peterse en den burger Bakker'.²

¹ Onder die naam beschrijft Dick Engelen de affaire in zijn dissertatie over de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

² Van Heemstra is na de oorlog met de rang van kapitein commandant van een motorcolonne en hij ondervindt herhaaldelijk botsingen met de (vooorlogse) mentaliteit van zijn superieuren.

De groep verdacht F.G.J. Boer op grond van vage verklaringen van het verraden van een grote groep Engelandvaarders die op het punt stond nabij Ockenburg te vertrekken, maar de zaak kon niet verder worden uitgezocht omdat de getuigen inmiddels allen waren overleden en gerechtelijke vervolging niet langer aan de orde was.¹

Bij een huiszoeking bij de vrouw van de eveneens bij de aanslag betrokken militair A.T. de Boer wordt behalve diverse wapens ook trotyl aangetroffen. De Boer en zijn vrouw hebben zwaar in het Haarlemse verzet gezeten en de voorraad (en hun geestesgesteldheid) is daar een overblijfsel van. Gezien de betrokkenheid van Frans Bakker bij het weghalen van Kaszó's trotyl is het goed denkbaar dat een deel daarvan destijds bij A.T. de Boer is terechtgekomen.

De drie andere kandidaten voor een 'sinterklaassurprise' ontkomen aan liquidatie. Van Heemstra en A.T. de Boer worden beiden op 4 oktober 1947 door de Krijgsraad te Velde tot dertien jaar veroordeeld. Frans van Heemstra, die in 1941 is gescheiden van zijn eerste vrouw, trouwt in 1950 met Will Gatsonides, familie van de bekende coureur Maus die ook bekend is geworden door de door hem gefabriceerde snelheidsmeters. Frans zit dan in Utrecht waar hij net zeventien weken in de Observatiekliniek van mr dr Baan heeft doorgebracht. Na zijn invrijheidstelling is hij technisch adviseur van de nv Staalglas te Amsterdam geweest. Hij overlijdt in 1988 in het Spaanse stadje Vinaroz.

Goede kennissen

Kaszó's vrouw Jo heeft op verschillende adressen ondergedoken gezeten. Zo woont ze in de periode maart-augustus 1944 bij het kinderloze echtpaar Kaag in De Bilt, waarvan de vrouw, mevrouw Kaag-König, de tante is van Jitske Fabers gefusilleerde verloofde. Later komt Kaszó er ook wonen, maar hij is niet te harden. Al zijn Jo en het kind enig, toch vraagt mevrouw Kaag Jitske de drie elders onder te brengen. Via Jitske kan Jo in september een woning in de Blauwe Kamerlaan te 's-Gravenhage betrekken, maar na de arrestatie van Romp in januari 1945 duikt ze opnieuw onder, ditmaal bij haar goede kennis neuroloog Ed Hoelen, hoofd van de Sint Ursula-kliniek in Wassenaar. Er is nog een andere relatie met Hoelen. Volgens de kadastragegevens koopt Jo op 13 september 1945 Hoelens vroegere woning op de Zuidwerflaan 7 te 's-Gravenhage; de koopsom is 9.200 gulden. Na Jo's overlijden in 1986 erft haar dochter Wilhelmina het pand en in 1988 verkoopt ze het voor 460.000 gulden.

Een andere goede kennis van Jo is Wim Sanders. Jo is eerder verloofd geweest met een zwager van Wim en na het overlijden van haar verloofde blijft ze contact met zijn familie houden. Kort na zijn huwelijk komt Kaszó via zijn vrouw ook met Wim in contact. Die vertrouwt Kaszó niet. Kaszó verkoopt hem vier persoonsbewijzen voor vijftig à vijfenzeventig gulden per stuk en krijgt van Wim een aantal Ausweise, maar hij heeft nooit illegaal met hem gewerkt.

Die persoonsbewijzen heeft Kaszó hoogstwaarschijnlijk van de falsificatiegroep-Gerrit van der Veen gekocht of gekregen. Kaszó was via Frans van Heemstra in contact gekomen met Aad van Hall en familie van hem die voor de falsificatiegroep werkten. Deze groep, de Persoonsbewijzen-centrale, was opgericht door G.J. van der Veen. Tot die groep behoorde bijvoorbeeld ook mr Gijs van Hall, de latere burgemeester van Amsterdam, die Kaszó echter nooit heeft ontmoet. Van der Veen zelf heeft Kaszó wel ontmoet, maar vond hem niet sympathiek: Kaszó vertelde fantastische verhalen en hij was nogal wijs met zijn revolver. Volgens Aads toenmalige vrouw Bea van Hall-Delorme heeft Kaszó alles bij elkaar tegen betaling van enkele honderden guldens ongeveer honderd persoonsbewijzen ontvangen.

¹ Zijn CABR-dossier bevat niets dat eventueel in de richting van verraad wijst. Als liefhebber van vogels had hij sedert 1939 een wetenschappelijk ringstation op Ockenburg en had hij toegang tot dat tijdens de oorlog verboden gebied. Kennelijk was de vage verdenking voldoende aanleiding om tot het besluit te komen F.G.J. Boer te vermoorden. Toch is het te makkelijk dit handelen zonder meer te veroordelen. In *de Volkskrant* wordt mild gesproken van 'ongelukkige handelingen' en dit moet worden gezien in het licht van de geestesgesteldheid die verzet tijdens een oorlog kan veroorzaken.

Sanders alias Wim Hiemstra wordt later hoofd van de illegale organisatie Centrale Inlichtingendienst.¹

Netwerken houden na de bevrijding niet onmiddellijk op te bestaan, al maakt Kaszó zelf daar geen deel meer van uit. Sanders komt na de oorlog net als Bakker en Luijendijk bij het Bureau Nationale Veiligheid terecht. Begin december 1945 krijgt hij van Louis Einthoven, hoofd van dit bureau, het verzoek het onderzoek te leiden naar de affaire-Zwolsman.

Reinder Zwolsman wordt onder meer verdacht van collaboratie met de Sicherheitsdienst, maar het onderzoek lijkt te worden tegengewerkt; er zijn prominente Nederlanders bij betrokken. Sanders laat diverse telefoons afluisteren, waaronder die van Zwolsmans kantoor, die van Hoelen, een der commissarissen van Zwolsmans nv Nassaulaan, en die van A. van Velsen, mede-oprichter van het Nationaal Comité van Verzet. Dit afluisteren is overigens al op last van Einthoven in gang gezet.

Zwolsman ligt in die tijd ziek in een soort privé-kliniek. Daarvandaan laat Sanders hem overbrengen naar het Roode Kruis Ziekenhuis, waar Kaszó's vrouw Jo Hendrichs als hoofdzuster werkt; daar kan hij Zwolsmans telefoongesprekken beter afluisteren. Via Jo weet Sanders zijn medewerkster Willy van den Donk tijdelijk als verpleegster aangesteld te krijgen. Ze krijgt Zwolsman als speciale patiënt toegewezen met de opdracht diens vertrouwen te winnen en als zijn koerierster op te treden. Deze maatregelen zijn nodig, want Zwolsman is een gladde aal.

De afgeluisterde gesprekken van Zwolsman, Hoelen, Van Velsen en andere spelers leveren weinig bruikbaars op en lijken steeds minder op te leveren, omdat bij de betrokkenen het vermoeden sterker wordt dat ze worden afgeluisterd. Van den Donk weet als koerierster meer te bereiken. Het voert hier te ver nader op deze affaire in te gaan, maar het bovenstaande is illustratief voor de dichtheid der netwerken. Dit wordt nog eens benadrukt als ik vertel dat Zwolsman in december 1946 tot de beoogde slachtoffers behoorde van de 'Sinterklazen des doods', waartoe Frans Bakker en Frans van Heemstra behoorden.

Op Hoelen wil ik nog even terugkomen. Hij neemt het in 1947 op voor de oorlogsmisdadiger P.N. Menten die hij ziet als een slachtoffer van justitie, laat hem in zijn Sint Ursula-kliniek verblijven en verklaart hem min of meer ontoerekeningsvatbaar. Nadat Menten misbruik van zijn geprivilegieerde positie maakt door samen met een van zijn advocaten 's nachts een getuige te bezoeken, wordt hij in de kliniek opnieuw gearresteerd. In de door Hoelen veroorzaakte verwarring weet Menten echter te ontsnappen. Volgens de journalist Klinkenberg onderhoudt Hoelen in 1956 een nauw contact met KVP-fractievoorzitter professor C.P.M. Romme en verklaart hij zich bereid koningin Juliana in het kader van de Greet Hofmans-affaire in zijn kliniek op te nemen. In die tijd fungeert de onder **Kaszó in zijn oude vak: een inbraak** al genoemde professor Van Hamel als Juliana's adviseur.

¹ Hij wordt uitgebreid beschreven in het boek *De affaire-Sanders* van de historici Gerard Aalders en Coen Hilbrink.

Waar bleef het geld?

Safe

Als Kaszó in 1942 wordt gearresteerd halen de Duitsers op 14 augustus zijn safeloket bij de Amsterdamse Kasvereniging leeg. Hij beweert:

'In deze safe had ik postzegelverzamelingen, juwelen een aantal zendlampen, gouden voorwerpen en een bedrag aan geld van ongeveer f. 133.000. De gezamenlijke waarde van de inhoud v.d. safe schat ik op ongeveer twee ton.'

Jammer voor hem is dat er destijds een lijst is opgemaakt van de in het safeloket aangetroffen goederen. Het staat vast dat op die lijst geen geld is genoteerd: indien aanwezig zou het geld beslist zijn vermeld. Desondanks blijft Kaszó anders beweren: het is immers een mooie manier om niet verantwoordelijk te worden gesteld voor het laten verdwijnen van geld dat hem voor de ondersteuning van het verzet is geschonken.

Hij beweert uit eigen middelen in totaal ongeveer 1.200.000 gulden in de illegaliteit te hebben gestoken 'met het doel om het tegen de bezetter te gebruiken.' Laat ik een poging wagen een en ander op een rijtje te zetten.

Uitgaven

Over de 8.000 gulden die Kaszó begin 1945 in verband met de 'mislukte' vrijkoop van de twee neefjes teruggeeft aan zijn pleegoom Helmers is al gesproken en dit bedrag kan verder buiten beschouwing worden gelaten.¹

Er is een door getuigen bevestigde uitgave: G.J. Thijssen van de Haagse politie heeft 10.000 gulden van Kaszó ontvangen voor de ondersteuning van ondergedoken politiepersoneel. Kaszó is in december 1944, in zijn functie van blokhoofd voor de luchtbescherming in de wijk Marlot, onder de naam Van Straaten in contact gekomen met de politie. Thijssen kan hem een goed persoonsbewijs op naam van Van Straaten leveren. Verder geeft Kaszó begin maart 1945 nog vijfduizend gulden om geruïneerde politiemannen in het platgebombardeerde Bezuidenhout te ondersteunen.

Kaszó heeft B.C. van Hall-Delorme van de falsificatiegroep Gerrit van der Veen zo'n 1.600 gulden voor de illegaliteit gegeven. Mogelijkerwijze heeft hij ook illegaal werker Jan Hazelhoff in 's-Gravenhage gedurende een onbekende periode een à tweeduizend gulden per maand gegeven. Omdat Hazelhoff tijdens de rechercheverhoren in Nederlands-Indië verblijft, kan hij niet worden gehoord.

Na zijn ontsnapping in Zwolle zwerft Herman Mulder senior door Nederland. In januari 1945 ontmoet hij Kaszó in Amsterdam en krijgt bij die gelegenheid 1.500 gulden om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien.

Naast geld dat hij aan de onbekende Duitser zou hebben gegeven beweert Kaszó via Jan van Mierlo van CS-6 aan een van diens medewerkers geld te hebben gegeven voor het omkopen van Duitsers; de naam van die man kent hij niet. Dit is niet te verifiëren, aangezien velen van de groep CS-6, waaronder Van Mierlo zelf, de dood hebben gevonden. Van Mierlo's vader heeft nooit gehoord dat zijn zoon Jan medewerkers had die in staat waren politieke gevangenen vrij te kopen.

'Wanneer dit het geval geweest was, had hij ook wel moeite gedaan om een medewerker van hem, genaamd KALSHOVEN, vrij te kopen, die reeds in Mei 1943 was gevangen genomen. Deze KALSHOVEN is gelijk met mijn zoon gefusilleerd.'

Een oud-medewerkster van CS-6, Krijntje Cassé-Jongejan, bevestigt de verklaring van Jans vader.

¹ Zie hiervoor **Tachtigduizend gulden** *Achtduizend gulden voor twee neefjes*.

Ook de door Kaszó om te kopen 'Duitscher No.29.', vermeld onder **Elkhuizen Aleida**, en de door Kaszó onder **Honderdvijfentwintigduizend gulden van de KLM** vermelde Duitser zijn nooit geïdentificeerd. 'De naam van deze Duitser wil ik U niet opgeven, omdat dit in strijd zou zijn met de Hongaarse belangen.' Ik kom onder **Kaszó na de oorlog Hongaarse generale staf** terug op die 'belangen'.

Over Kaszó's uitgavenpatroon vertelt Jitske Faber, wellicht niet geheel zonder rancune door de deceptie:

'Hendrik had veel geld nodig, hij kocht alles zwart en zijn huisgezin kostte zo ongeveer f. 2.000.-- per week, althans in de hongerperiode. Hij kocht een bontjas en dure japonnen voor zijn vrouw in een Bulgaarse zaak op de Plaats in den Haag, waar hij ook al zijn zwart eten kocht, zoals hammen, spek en vlees. Het laatste at hij elken dag en veel. Voor zijn dochtertje kocht hij de duurste kleren.' Dit kind was in december 1943 geboren en mogelijk moet de omschrijving 'duurste kleren' worden gerelativeerd. In een naoorlogs rapport heeft Jitske het over 'dure trappelzakken, slabben etc.' Ter herinnering: begin november 1943 zijn bijna alle textielproducten slechts met speciale vergunning te verkrijgen.

Hoewel anderen juist beweren dat Kaszó sober leefde, moet aan Fabers verklaring toch meer gewicht worden toegekend, omdat die anderen minder met Kaszó te maken hebben gehad.

Tenslotte noemt Kaszó's vrouw Jo Hendrichs een bedrag van 400 gulden per maand dat ze voor de huishouding van Kaszó kreeg. Ruim geschat zal dat in totaal een 15.000 gulden zijn geweest. Ze vertelt in 1948:

'Volgens mij heeft KASZO geen cent meer over, want na de oorlog heeft hij meermalen geld van mij geleend, om hiervan te leven en handel te drijven. Alles bij elkaar heb ik hem toen ongeveer F. 1.200 geleend. Wanneer hij geld gehad had, dan zou hij nooit geld van mij hebben geleend.'

Balans

In het onderstaande wordt een balans opgemaakt van de geldbedragen die Kaszó heeft ontvangen en uitgegeven; eventuele activa in de vorm van bijvoorbeeld sieraden blijven buiten beschouwing. Het is uiteraard slechts een benadering van de werkelijkheid: veel getallen en periodes aan de creditzijde zijn ruwe schattingen.

Debet:

100.000	in 1942 gekregen van de groep-Hendrik
34.000	in 1943 gekregen voor de vrijkoop van Elkhuizen
5.000	in 1943 gekregen van zijn pleegmoeder
125.000	in 1944 gekregen voor de vrijkoop van KLM-medewerkers
50.000	in 1945 gekregen voor de vrijkoop van Kattouw
80.000	in 1945 gekregen voor de vrijkoop van Romp en Vester
37.500	in 1945 gekregen voor de vrijkoop van zijn pleegmoeder

Totaal 431.500 gulden.

Credit:

900	kostgeld Haeseker september 1942 – februari 1943 6 maanden x (30 x 5)
3.200	betaling van Bakker en Van Heemstra 8 maanden x (2 x 200)
3.000	in 1943 gewisseld in Franse francs
39.300	in 1943 in beslag genomen in Spanje
1.000	in 1944 uitgegeven aan persoonsbewijzen
1.600	in 1944 uitgegeven ter ondersteuning van de groep-Gerrit van der Veen
15.000	in 1945 uitgegeven aan de ondersteuning van de Haagse politie
15.000	in de periode 1943-1945 uitgegeven aan de huishouding
1.500	in 1945 aan H. Mulder senior gegeven

Totaal 80.500 gulden.

Als deze berekening de werkelijkheid enigszins benadert, is er zo'n 350.000 gulden waarvan volstrekt onduidelijk is wat Kaszó er in werkelijkheid mee heeft gedaan. Als pro memorie-post moet dan nog zilver en goud worden opgevoerd. Zelfs al zou, zoals Kaszó beweert, ongeveer 50.000 gulden aan de groep-CS-6 zijn gegeven,¹ dan nóg blijft er drie ton over. Het totaalbedrag van 1,2 miljoen gulden dat Kaszó volgens eigen zeggen aan de illegaliteit zou hebben uitgegeven, heb ik buiten beschouwing gelaten: het zou de balans nog meer in zijn nadeel doen uitslaan, omdat het gat tussen inkomsten en geverifieerde uitgaven er alleen maar groter door zou worden. Relatief gezien zou hij dan slechts werkelijk een fractie van het aan de illegaliteit gespendeerde kapitaal kunnen verantwoorden.

¹ Zie onder **Van Mierlo**, CS-6.

Kaszó na de oorlog

Jonkheer

In mei 1945 gaat Kaszó de vrijheid vieren. Hij woont dan met Jo en kind in de woning van ene Bouman op de Blauwe Kamerlaan in 's-Gravenhage. Met de bevrijding stookt hij een vreugdevuur op het dak, maar loopt vervolgens weg. Het dak heeft tot het blussen zo'n twaalf uur gebrand. Later heeft hij voor de reparatie van dat dak de rekening moeten voldoen. Verder vertelt Jitske Faber:

'Na de capitulatie heeft hij zich onrechtmatig de auto van de heer HUIZINGA, wonende Blauwe Kamerlaan te Marlot toegeëigend. Hij werd door de B.S. [Binnenlandse Strijdkrachten] gearresteerd, omdat hij zich uitgaf voor Kolonel en met Oranje strepen op zijn mouw liep. Ik heb hem toen verdedigd en hierop is hij weer vrijgekomen. Toen hij enige tijd later door de Field Security werd gearresteerd, begon ik eerst achterdocht te krijgen.'

Voor zijn vervoer heeft hij zich ook nog bediend van een pantserwagen van het Canadese leger, waarvoor hij mogelijk enkele duizenden guldens heeft moeten neertellen.

Op 20 juli 1945 wordt te 's-Gravenhage voor het kantongerecht een Akte van Bekendheid opgemaakt ten behoeve van jonkheer André Dekaszo van Tésco (alias Andor Kaszo). Zo'n akte fungeert bij het ontbreken van een geboorteakte als bewijs van geboorte. Kennelijk wil Kaszó verder onder een nieuwe naam en als van adel door het leven gaan. Hij presenteert zich na de oorlog ook nog als André Técsöy Kaszó. De akte wordt ondersteund door Kaszó's vrouw Joanna Hendrichs, haar zus Wim, haar broer L.N.A.M. Hendrichs en door dokter Exalto. Joanna moet in elk geval beter hebben geweten: ze kent zijn echte naam. Jo's zus mag haar bedenkingen hebben gehad, maar ze stemt er mee in. Hun broer heeft waarschijnlijk van niets geweten. Ook Exalto – tot in 1966 de chirurg van het Roode Kruis Ziekenhuis die in 1942 Kaszó's blindedarm verwijderde – heeft waarschijnlijk niet beter geweten; mogelijk heeft de groep-Hendrik hem nooit op de hoogte gebracht van de verdenkingen inzake de ware aard van Kaszó's activiteiten.

Arrestatie

Illegaal werker Kielstra – hij werd eerder genoemd onder **De arrestatie van Romp Maatschappij Nederland** – komt na de bevrijding evenals Luijendijk, Bakker en Sanders in dienst van het Bureau Nationale Veiligheid en wordt als verbindingsofficier bij de Canadese Field Security in Amsterdam gedetacheerd.

'Toen ik daar werkzaam was, kreeg ik eens een mededeling, dat voornoemde KASZO was gearresteerd, maar inmiddels was ontvlucht. Mij werd toen verzocht, om zijn aanhouding en voorgeleiding aan de Nederlandse politie door te geven. Daar ik toen ontdekte dat dit dezelfde man was, die van ROMP voornoemd bedrag [50.000 gulden] in ontvangst had genomen, heb ik bij de Engelsen onderzocht, of hij inderdaad voor de Secret of Intelligence Service had gewerkt, want dit had hij aan ROMP medegedeeld. Bij de Engelsen was hij geheel onbekend.'

Kielstra gaat later over naar de Buitenlandse Inlichtingendienst, waar hij na moeilijkheden in 1962 als hoofd Afdeling Operatiën eervol ontslag krijgt.

Alweer ontsnapt

Op 31 juli 1945 wordt Kaszó door rechercheurs van het Bureau Nationale Veiligheid gearresteerd en opgesloten in Fort Blauwkapel in Utrecht. Vijf dagen later weet hij uit dit fort te ontsnappen, maar de dag erop kan hij weer worden aangehouden, mogelijk op zijn boot in Warmond. Jitske Faber vertelt dat hij een woonschip in Warmond had liggen, waar hij een dienstbode in dienst heeft gehad. Op 15 december ontsnapt hij opnieuw door de gracht over te zwemmen. Met hem ontsnappen twee gedetineerden uit cel II; een van hen is de later beruchte Wim Sassen, een SS-oorlogsverslaggever die na zijn ontsnapping Argentinië weet te bereiken. Met een nat pak komt Kaszó bij de familie Kaag in De Bilt – waar hij eerder al met Jo ondergedoken had gezeten – en vraagt er onderdak. Ondanks het feit dat Piet Kaag weet dat Kaszó voor de Politieke

Opsporingsdienst op de vlucht is, mag hij er onderduiken: zo wordt hij vertrouwd. In 2000 vertelt Jitske Faber dat Kaszó een eersteklas fantast was en haar gezegd heeft: 'Ach, de mensen zijn zo stom.' Pas op 8 juni 1946 kan hij opnieuw worden gearresteerd.

Jammer genoeg ontbreken in Kaszó's dossier de processtukken en daarom kan ik weinig vertellen over de gerechtelijke afwikkeling. In een brief uit augustus 1949 spreekt Kaszó over buitenvervolginstelling en dat ligt in het kader van de naoorlogse bijzondere rechtspleging inderdaad in de lijn der verwachting. Ik heb niet alle gevallen uitputtend beschreven, maar Kaszó heeft velen om geld, goud en juwelen gevraagd voor de ondersteuning van het verzet, voor het goede doel of voor de financiering van zijn reizen naar Spanje en Portugal. Een aantal van hen heeft daar gevolg aan gegeven. Tijdens de verhoren verzoeken ze strafrechtelijke vervolging ingeval zou blijken dat Kaszó het geld en/of de goederen voor andere zaken heeft aangewend dan de voorgespiegelde doelen. Zijn naam komt echter niet voor in de kaartsystemen van het Paleis van Justitie en daarom moet worden aangenomen dat die vervolging geen doorgang heeft gehad.

Andor en Joanna uit elkaar

Vijf jaar na de oorlog trouwt Piet Kaag, inmiddels weduwnaar, met Wim Hendrichs, de zus van Kaszó's vrouw Jo. Jitske hoort van een aanstaand huwelijk van Piet met een meisje Hendrichs, neemt aan dat het Jo is en schrijft haar een enthousiaste brief. Jo schrijft haar terug en vertelt dat ze teleurgesteld is dat Jitske nooit meer iets van zich heeft laten horen. Verder is zij het niet die gaat trouwen maar haar zus Wim. Ze schrijft zelf nooit meer te kunnen trouwen, omdat Kaszó haar dan zal doodschieten.¹ Ik neem aan dat Jo haar relatie met Kaszó heeft verbroken na het nodige van de rechercheurs over de verdenkingen te hebben gehoord. Volgens een der nazaten was dat in 1951. Dat zou dan pas ná het huwelijk van haar zus met Piet Kaag zijn geweest, maar het lijkt mij aannemelijker dat dit vóór dit huwelijk is gebeurd. Zoals verderop zal blijken, heeft Kaszó later zelf geen gewetenswroeging een andere vrouw te huwen. Na twee dochters uit deze relatie te hebben gekregen trouwt hij deze vrouw in 1964 uiteindelijk voor de wet.

Jo blijft alleen en overlijdt in mei 1986. Uit haar overlijdensadvertentie blijkt dat ze ridder in de Orde van de Finsche Leeuw was. Dat is zo gekomen: tijdens de Fins-Russische Winteroorlog 1939-1940 beijvert de Finsch-Nederlandsche Vereeniging zich voor het uitzenden van een Nederlandse ambulance naar Finland. In samenwerking met het Nederlandsche Roode Kruis lukt dat in maart 1940. Wanneer de ambulance – met vier artsen, drie chirurgen en een aantal verpleegsters – in Finland aankomt is de oorlog daar voorbij, maar de Finse regering stelt de medische hulp toch zeer op prijs. In *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* is een foto opgenomen waarop het merendeel van de negentien verpleegsters te zien is. De artsen en chirurgen krijgen voor hun werk het Vrijheidskruis, de verpleegsters de Dapperheidsmedaille. In september 1940 reizen ze terug naar Nederland. Daar wordt Jo nog de Medaille van Verdienste in zilver toegekend.

Hongaarse generale staf

Naast de afwikkeling van de bijzondere rechtspleging hebben ook ontwikkelingen in het buitenland invloed gehad op het afsluiten van Kaszó's vervolging.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft Hongarije geprobeerd neutraal te blijven zonder het tot een breuk met de Duitsers te laten komen. Kaszó beweert dat hij in die tijd als reserveofficier verbonden is geweest aan een afdeling van de Hongaarse generale staf die de Duitse spionage in Hongarije bestreed. Naoorlogs onderzoek ter plaatse kan dat echter niet bevestigen.

In 1941 verklaart het land de oorlog aan de Sovjet-Unie en kleine Hongaarse eenheden gaan deelnemen aan de oorlog tegen de Sovjets. De Hongaarse regering tracht later tot vredesonderhandelingen met de geallieerden te komen en in maart 1944 bezet Hitler het in zijn ogen onbetrouwbare land. Na de oorlog worden aan Hongarije de zwaarste vredesvoorwaarden

¹ Jammer genoeg kan Jitske deze brief in 2000 niet meer laten zien, maar het lijkt inderdaad te passen in Kaszó's kijk op de wereld.

opgelegd en de Sovjetrussische bezetting blijft na 1947 tegen de afspraak in bestaan. In 1948 is het land rijp om te worden opgenomen in de communistische wereldorde.

In februari van dat jaar wordt in Nederland het proces-verbaal inzake Kaszó afgesloten. In september informeert Kaszó's advocaat naar de stand van zaken en per omgaande laat procureur-fiscaal mr J. Zaaijer weten dat er nog geen besluit is genomen: 'Het is niet waarschijnlijk, dat die beslissing t.z.t. zal zijn, hem niet verder te vervolgen.': een omslachtige manier om te zeggen dat Kaszó waarschijnlijk verder wordt vervolgd.

In januari 1949 lijkt de procureur-fiscaal van mening te zijn veranderd omdat niet kan worden bewezen dat Kaszó het geld niet voor het bestemde doel heeft aangewend. In februari schakelt Kaszó een tweede advocaat in; hij laat zich dan 'Andor de Kaszo van Tecsö' noemen. Op 28 april 1949 laat de procureur-generaal van het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage ook de Haagse Vreemdelingendienst weten dat het onderzoek inzake Kaszó is voltooid. In afwachting van zijn beslissing omtrent verdere vervolging overweegt hij Kaszó in vrijheid te stellen. Hij vraagt of dit mogelijk is of dat Kaszó

'dan wel als ongewenste vreemdeling door U zal worden overgenomen, ofwel, dat hij bij gebrek aan plaatsruimte ter fine [ter afhandeling] van zijn uitleiding of in afwachting van een definitieve beslissing daaromtrent in een bewaringskamp in bewaring dient te worden gehouden.'

In een brief uit mei 1949 van de Haagse politie aan de procureur-generaal staat vervolgens te lezen:

'Volgens ontvangen inlichtingen van het Ministerie van Justitie, Bureau Coördinatie alhier, kan bovengenoemde vreemdeling niet als oorlogsmisdadiger worden aangemerkt en kan zijn uitleiding als zodanig, overeenkomstig Uw schrijven No. 207/Alg. R.P. van 7 April 1949 door genoemd Bureau niet worden verzorgd. Gezien echter de criminele antecedenten van betrokkene en het feit, dat hij reeds voor de oorlog enkele malen werd uitgeleid, zulks gerelateerd in het bijgaande dossier, naar de inhoud waarvan ik mij korthedshalve verwijzing veroorloof, kwam het mij niet wenselijk voor, dat hij op vrije voeten werd gesteld, reden waarom ik via de Procureur-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage aan de Commandant van de Cellenbarakken alhier, heb verzocht hem als passant in bewaring te doen houden, totdat een nadere beslissing omtrent eventueel verder tegen hem te nemen maatregelen zou zijn genomen. Te Uwer informatie diene, dat hij aan het Bureau Bevolking der Gemeentesecretarie alhier als ongehuwd staat ingeschreven. In verband met het feit, dat betrokkene vermoedelijk staatloos is en zijn bezwaren tegen een eventuele uitleiding naar Hongarije, indien dit inderdaad mogelijk zou zijn, mij niet ongegrond voorkomen, geef ik U in overweging aan de Minister van Justitie voor te stellen betrokkene in het belang van de openbare orde en veiligheid te doen interneren.'

De nieuwe wereldorde lijkt in het voordeel van Kaszó te werken. Dit betekent echter ook dat zijn in 1947-1948 geuite bewering over het willen beschermen van Hongaarse belangen, zo die al geloofwaardig was, aan kracht inboet.

'Misleid en belogen'

Op 15 augustus 1949 stuurt Kaszó vanuit de gevangenis een brief naar de Engelse ambassadeur in 's-Gravenhage, waarvan een afschrift bewaard is gebleven; hij ondertekent hem met 'A. de Kaszo'. In antwoord op een brief van 19 augustus 1949 van de Haagse politie schrijft de procureur-generaal dat hij geen bezwaar heeft tegen doorzending van Kaszó's brief 'mits daarbij adressants antecedenten volledig worden vermeld.' Op 10 oktober is het zover: de politie zendt de ambassadeur Kaszó's brief toe met een toelichting en nog een andere mededeling:

'Aangezien bij het onderzoek het wettig en overtuigend bewijs niet kon worden geleverd, is de KASZO door de Procureur-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof alhier onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Hij is op last van de Minister van Justitie als ongewenste vreemdeling in bewaring gesteld in afwachting van uitleiding uit Nederland.'

Wat mogelijk ook een rol heeft gespeeld is de tijd die Kaszó in voorarrest heeft doorgebracht. Die komt waarschijnlijk min of meer overeen met de op te leggen straf indien het tot een veroordeling zou zijn gekomen: drie tot vier jaar effectief.

Kaszó gaat in zijn brief aan de ambassadeur in de tegenaanval:

'Uw landgenoten en Uwe regering werd, door deze personen¹ misleid en belogen en zoo werden zij gedecoreerd, enz., voor hulp verlening aan geallieerde Piloten en ik werd door middel van hun leugens, daar ik dat als zoodanig, bewijzen kan, door de Nederlandsche B.N.V.² en, als zoodanige indertijd bevoegde dienst, voor arrestatie van duitsche-spionen en S.D.ers, etc., de C.S.I.C.³ en Field Security, gearresteerd op 31 Juli 1945, de Serg. die mij arresteerde was; Jan Luyendijk en de B.N.V. Kapitein (!) Frans Bakker, deze personen hebben sindsdien alles gedaan, om zwart te maken, om zich zelf te redden en dit duurde tot nu toe voort.⁴ Nu ben ik buitenvervolgung gesteld, doch geïnterneerd als ongewenschte vreemdeling, daar ik statenloos ben. Ik verwachtte, dat Uw landgenoten tenminste iemand de gelegenheid zouden geven, om zich te verdedigen, vooral na alles wat ik voor Uw landgenoten deed in den bezettingstijd met levensgevaar en de levensriskerende van mijn vrouw en kind. Niets echter merkte ik, van Uw kant, werd zelfs mishandeld in Blauwkapel, door zekeren Sergeant Davies en Kapt. Lagas.⁵ Mijn vrouw is in moeilijke, omstandigheid, haar geestelijke vermogens zijn gekwetst door alles en een kind (dien zij droeg) stierf in haar, door schriek, door bedreiging met pistolen door Frans Bakker van haar bij mijn arrestatie. Is dit de beloning, vraag ik Uwe Excellentie? Deze kerels kregen, ongetwijfeld, door Uw landgenoten zooveel macht in hand. Hierbij klaag ik deze personen bij Uwe excellentie aan, voor de engelsche militaire gerecht aan wegens bedrog der engelsche militaire autoriteiten, wegens, moord op mijn kind, wegens alle andere misdrijven, die zij pleegden onder dekking, en Jan Luyendijk in uniform der engelsche leger. Ik verzoek U, om een onderhoud en bescherming en hulp der engelsche Ambassade en om "fair chance" in deze triestige zaak. Ik heb en mijn vrouw, heeft, 't recht op bescherming nu door Uw land en Regering.'

En dan wordt het stil. Het antwoord van de ambassadeur zit uiteraard niet in het dossier, maar is gezien de hem meegedeelde antecedenten van Kaszó voorspelbaar. In het dossier zit jammer genoeg geen beslissing tot onvoorwaardelijke buitenvervolgungstelling, zodat de exacte datum niet kan worden vastgesteld: die beslissing zal in de periode mei-augustus 1949 zijn gevallen. Verder zoekend tref ik tenslotte in een naoorlogs strafdossier een aantekening aan dat Kaszó op 24 oktober 1952 wordt vrijgelaten onder voorwaarde dat hij zich te Leiden zal vestigen; hem wordt tevens een wekelijkse meldingsplicht opgelegd.

¹ Frans van Heemstra, Frans Bakker en A.J.A.M. (Bep) Hendrichs.

² Bureau Nationale Veiligheid.

³ Civil Security Interrogation Centre.

⁴ Begin mei 1949 had Luyendijk tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie nog gesteld: 'Hij was een oplichter. Hij heeft prachtige verhalen verteld en voor ongeveer een of twee miljoen de zaak opgelicht.'

⁵ W. Lagas, het toenmalige hoofd van ondervragingskamp Fort Blauwkapel.

Slachtoffer van Weinreb

Veroordeeld wegens smaad

In 1976 verschijnt er een gedegen rapport van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie over de handel en wandel in de oorlog van V-Mann drs F. Weinreb. Daarin valt te lezen dat Weinreb door zijn verdraaiingen en verdachtmakingen nog een naoorlogs slachtoffer maakte: Andree de Kaszó van Téscö. Wat is het geval? In november 1946 wordt Kaszó vanuit Blauwkapel overgebracht naar de Cellenbarakken in Scheveningen en daar opgesloten in een cel met Weinreb en ene Van IJzeren. Weinreb beweert tegenover Kaszó dat de gevangenisbibliothecaris tijdens de oorlog fout is geweest, maar beschermd wordt door medewerkers van het Bureau Nationale Veiligheid en de opsporingsdiensten, omdat zijzelf ook boter op het hoofd hebben. Dat past uiteraard in Kaszó's wereldbeeld zoals dat naar voren komt in zijn brief aan de ambassadeur.

Wegens de grote overlast die Kaszó in de Cellenbarakken veroorzaakt, wordt hij overgeplaatst naar de strafgevangenis. Daar verwoordt hij tegenover de directeur Weinrebs beschuldiging inzake de bibliothecaris. Op verzoek van die directeur zet Kaszó deze beschuldiging in juni 1948 op papier en de bibliothecaris dient bij Justitie een klacht tegen Kaszó in. In december van dat jaar wordt Kaszó wegens smaad tot een maand gevangenisstraf veroordeeld. De officier van justitie en Kaszó gaan beiden in beroep, maar op 25 augustus 1949 wordt het vonnis bevestigd en de straf met een maand verzwaaard. Op 25 februari 1950 tenslotte verwerpt de Hoge Raad Kaszó's beroep in cassatie. Weinreb ontkent simpelweg en ontspringt weer eens de dans; toch zal hij de beschuldiging – volgens het rapport een 'lasterlijk verzinzel' – herhalen in zijn boek *Collaboratie en verzet*.

Naast Weinreb ontmoet Kaszó in de strafgevangenis nog een andere bekende figuur: Arnold Meijer, de voormalige leider van de fascistische organisatie Zwart Front. In zijn dagboek schrijft Meijer de man van cel 693 een rare vent te vinden waar hij nog geen hoogte van heeft

'ondanks dat ik een uur met hem geboomd heb. Hij heeft volgens zijn zeggen spionagewerk verricht voor de geallieerden. Ik krijg de indruk dat hij het zoowel voor de geallieerden als voor de Duitsers deed. Hij is zeer bereisd, kent enorm veel mensen, is van veel op de hoogte (zoo bleek hij bijv. zeer goed over mij geïnformeerd) [...].'

Het pleit voor Meijer dat hij Kaszó na een uur zo kan neerzetten.

Naoorlogse sporen

Zwitserland?

De in Kaszó's brief vermelde Lagas, hoofd van ondervragingskamp Fort Blauwkapel, heeft in september 1945 opgemerkt:

'KASZO wordt door ondergetekende beschouwd als een dapper, maar sluw en onbetrouwbaar individu, waarschijnlijk soms een gevaarlijke krankzinnige door erfelijkheid, zodat hij buiten de normale maatschappij staat. Weer vrij zal deze man onvermijdelijk weer met de politie in aanraking komen.'

Is zijn voorspelling uitgekomen? Kan de luipaard zijn vlekken veranderen?

1950 is dus het jaar waarin Kaszó's naam nog opduikt: de rest is een zwart gat. Uiteraard heb ik geprobeerd meer te weten te komen, want wat is er bijvoorbeeld gebeurd met het door hem vergaarde vermogen? Een der losse eindjes was een opmerking die Kaszó tijdens een van de verhoren over Rotterdam maakte:

'Na de oorlog heb ik bij een familie in Rotterdam een kamer gehuurd, waar ik wat kleren en twee radiotoestellen heb staan. Ik weiger om dit adres bekend te maken. Ik heb die kamer daar gehuurd, omdat ik veel in Rotterdam handelde en de verbinding ook nog niet goed functioneerde. Ook was ik bang dat Frans BAKKER en HEEMSTRA mij zouden laten arresteren. Bij twee notarissen in Zwitserland heb ik een aantal documenten liggen over vooraanstaande regeringsambtenaren van Nederland. Ik weiger ook de namen van deze notarissen op te geven. Geld of goud of andere waardevolle voorwerpen bezit ik niet meer en heb deze ook niet verborgen of bij anderen ondergebracht.'

De toespeling op documenten over regeringsambtenaren, en dus impliciet op chantage, lijkt op fantasie te berusten. Tegenover diverse anderen heeft hij juist beweerd in het buitenland wél over activa te kunnen beschikken. Zijn naam staat in januari 2001 niet vermeld op de (voorlopige) lijsten van vluchtelingen die tijdens de oorlog Zwitserland wisten te bereiken. Dat zegt niet alles, want Huib du Pon met zijn vrouw worden bijvoorbeeld ook niet vermeld. Bovendien kan niet worden uitgesloten dat Kaszó, na ontsnapt te zijn en maandenlang vrij rond te hebben gelopen, alsnog Zwitserland heeft bezocht, niet als vluchteling maar als vermogend man.

Rotterdam

Maar de kamer in Rotterdam intrigeert. In een na de oorlog in beslag genomen notitieboekje is het Rotterdamse adres 's-Gravendijkwal 16^b genoteerd. Ik moet aannemen dat dit een loos spoor is geweest, aangezien de verbalisanten er in het dossier niet aan refereren. Omdat de gemeente Rotterdam de gewone burger geen naoorlogse gegevens over haar inwoners verstrekt, loopt het spoor voor mij dood. Toch is de stad Rotterdam betekenisvol, omdat in naoorlogse correspondentie een Rotterdams adres opduikt.

Ik informeer bij het kadaster en het resultaat is bevredigend. In oktober 1975 koopt 'Professor Ingenieur Andor de Kaszó, directeur ener besloten vennootschap, wonende te Roermond, Heinsbergerweg 79' voor 85.000 gulden een aan de snelweg gelegen woning te Rotterdam (Overschie). De vermelding van Roermond als domicilie is interessant. Zou hij daar na de oorlog zijn 'ondergedoken' om er een nieuw arbeidsterrein te creëren en er mogelijk een respectabel bestaan op te bouwen?

Nog interessanter is de akte van verkoop van het pand in augustus 1999. Daaruit blijkt dat 'prof ing Andor Kaszó (ten kantore van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers bekend als Andor de Kaszó)' zijn pand naliet aan drie erfgenamen: zijn (tweede) vrouw uit 1926 waarmee hij in 1964 is getrouwd en haar twee dochters. Volgens de wet heeft Kaszó's oudste dochter Wilhelmina ook recht op een erfdeel: na het overlijden van haar vader op 18 maart 1998 verwerpt ze dat echter. De opbrengst van het pand, in augustus 1999 260.000 gulden, wordt dus over drie

erfgenamen verdeeld. (Drie maanden later wordt het pand met 30.000 gulden winst doorverkocht.)

Omdat zijn twee jongste dochters in de jaren vijftig beiden in 's-Gravenhage werden geboren, mag worden aangenomen dat Kaszó toen in die stad vertoefde. In 1964 trouwt hij daar ook. Zijn antecedentenkaart bij de Haagse politie levert echter moeilijk te ontcijferen adressen op in Katwijk aan Zee, Voorschoten en per 1 september 1964 in Vlaardingen. Dat houdt in dat hij het in die tijd niet nodig vond te verhuizen naar een streek waar hij een volslagen vreemde was.

Volgens de kadastergegevens vind ik hem dan in 1975 terug als directeur van een besloten vennootschap in Roermond. Uiteraard ga ik ook daar informeren, maar het resultaat valt jammer genoeg tegen. Het blijkt dat hij met zijn tweede vrouw op 4 november 1971 voor 20.000 gulden het pand Heinsbergerweg 79 kocht, waar hij op dat moment al woonde. Hij gebruikte toen de aanduidingen professor en ingenieur; dat beschouw ik als valse schijn. Een hoogleraarschap is onwaarschijnlijk. Wat de aanduiding ingenieur betreft: de naar volledigheid strevende naamlijst in het *Jaarboek 1977* van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vermeldt hem niet en daarom mag worden aangenomen dat Kaszó hooguit de hogere technische school heeft doorlopen, dit bijvoorbeeld in tegenstelling tot Herman Mulder junior die in 1946 te Delft aan de Technische Hogeschool als werktuigkundig ingenieur afstudeert. In 1961 wordt Mulder bovendien nog meester in de rechten; in 1977 is hij hoofd van de octrooiafdeling van de firma C. van der Lely nv in Maasland (waar hij tot zijn pensionering zal blijven werken). Het toeval wil dat de vroegere leider van de groep-Packard ir Henk Deinum dan octrooigemachtigde te 's-Gravenhage is; hij heeft over dat beroep nog advies van Mulder junior gekregen.

Kaszó verkoopt zijn pand in Roermond, een eenvoudig rijtjeshuis aan een niet al te brede weg, op 8 juli 1976 voor 40.000 gulden; zo'n acht maanden eerder had hij al het pand in Rotterdam aangekocht. Beide woningen kunnen tot dezelfde klasse worden gerekend. De gemeente Roermond schreef desgevraagd dat hij in 1975 verhuisde en men mijn verzoek om gegevens aan een andere gemeente had doorgestuurd. Meer informatie kreeg ik niet. In antwoord op mijn aan het Roermondse gemeentearchief gerichte verzoek om informatie kreeg ik te horen dat Kaszó op 30 maart 1968 werd ingeschreven op het adres Heinsbergerweg. Meer informatie was kennelijk niet voorhanden en op basis daarvan moet ik concluderen dat hij in Roermond een eerzaam bestaan heeft geleid. Hij heeft dan op eigen naam geen postgirorekening, zijn vrouw wel.

Op grond van de kadastergegevens moet worden aangenomen dat hij in de periode november 1971 – oktober 1975 directeur van een besloten vennootschap is geworden.

In telefoongidsen heeft Kaszó zich eind jaren vijftig tot in 1961 uitgegeven als 'Kaszó v Téscö Ir A de Dir Ind- & Hand venn sch Tritium' op de Groenmarkt 36 te 's-Gravenhage, oftewel ingenieur A. de Kaszó van Téscö, directeur van de firma Industrie- en Handelsvennootschap Tritium. Dit is weliswaar niet de bv uit de jaren zeventig die ik op het oog had, maar het is iéts.

Tritium is zeer zwaar water en kan worden gebruikt voor de productie van waterstofbommen, maar bijvoorbeeld ook voor lichtgevende verbindingen. In 1956 wordt een eenvoudige methode ontwikkeld om er verbindingen radioactief mee te merken. Het roept herinneringen op aan de tegen de Noorse zwaar water-fabriek gerichte Engelse sabotage-acties uit de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers hadden het product nodig voor hun onderzoek naar en voor de eventuele productie van een atoombom. Enfin, het verhaal is voldoende bekend.

Kaszó's firmanaam doet het ergste vermoeden maar zo spannend blijkt het allemaal niet te zijn wanneer ik het dossier bij de Kamer van Koophandel Haaglanden inzie: het exploiteren van octrooien, het fabriceren van en groothandel in elektronische, elektrische en mechanische apparatuur en technische artikelen. De firma wordt volgens het dossier op 12 mei 1955 opgericht door Andor de Kaszo en Janus Oosterbaan. Wie en wat die geweest is, blijft onbekend, behalve dan dat hij in Leeuwarden werd geboren en zonder vast adres in hotels te Amsterdam en 's-Gravenhage verbleef. Per 17 oktober 1956 wordt de vennootschap ontbonden en de firma wordt op 31 december 1961 door Oosterbaan opgeheven. Het komt er dus op neer dat Kaszó bijna anderhalf jaar vennoot is geweest, terwijl hij zich in de telefoongids tot in 1961 directeur laat

noemen. Wereldschokkende conclusies zijn hier niet aan te verbinden.

Qua tijdstip sluit de ontbinding der vennootschap in de herfst van 1956 aan op het volgende. Volgens een van Kaszó's nazaten is Kaszó betrokken geweest bij het in Limburg verhoren van Hongaarse vluchtelingen door de Nederlandse militaire inlichtingendienst. Tijdens en na de Hongaarse opstand eind 1956 vluchtten heel veel Hongaren de grens over naar Oostenrijk. De Nederlandse regering besloot toen drieduizend van hen naar Nederland te laten komen. Ze werden geselecteerd op 'economische bruikbaarheid' en voorzover mogelijk gescreend op criminele antecedenten en communistische sympathieën: men was bang dat er (oud-)medewerkers van de (communistische) Hongaarse geheime dienst tussen zouden zitten. Zigeuners kwamen niet in aanmerking.

De Staatsmijnen in Limburg wilden van die 3000 vluchtelingen graag 900 man als mijnwerker werven. Het is in principe mogelijk dat Kaszó bij die werving betrokken is geweest in de functie van tolk, al zal de militaire inlichtingendienst daar hoogstwaarschijnlijk geen rol in hebben gespeeld. Het ondervragen van de vluchtelingen lag eerder op het pad van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, de BVD.

In de NISA-congresbundel *Hun crisis was de onze niet* uit 1994 stelt politicoloog M. Bootsma in zijn bijdrage dat de BVD alleen maar achtergrondinformatie wilde verstrekken en adviseren over de betrouwbaarheid van tolken. Dit laatste is feitelijk cruciaal, omdat een tolk vaak onopgemerkt een persoonlijke inbreng heeft bij de interpretatie van feiten; zo kan hij feiten zwaarder aanzetten of juist het belang ervan relativeren of verdoezelen. Volgens Bootsma had de dienst meer belangstelling voor de reactie van de Nederlandse communistische partij op de Hongaarse opstand.

Uit gesprekken met oud-medewerkers van de BVD komt iets anders naar voren. Het is inderdaad zo dat de dienst in dat kader belangstelling toonde voor de reacties van de communistische partij in Nederland, maar er werd te Utrecht door een andere afdeling van de dienst, de contraspionagetak wel degelijk een onderzoek ingesteld, al was dat in haast georganiseerd. De dienst kon daartoe putten uit een pool van gescreende tolken, waaronder Hongaarssprekenden. Vanuit contraspionage-oogpunt bekeken waren de resultaten overigens slechts van historisch belang. De naam Kaszó was hun onbekend.

Ik acht het mogelijk dat Kaszó ten behoeve van de Staatsmijnen heeft getolkt, omdat het zijn latere keuze van Roermond als domicilie kan verklaren. In 1957 richt Kaszó's latere echtgenote het cafetariabedrijf Hungária Czukrázda-Konditorei op in de Keizerstraat 97 te 's-Gravenhage; haar zakelijke partner daarin is jhr F.C.C.M.T. van Nispen. Deze Konditorei, hoogstwaarschijnlijk geënt op zijn naamgenoot in Boedapest, wil Hongaarse gerechten en gebak gaan verkopen, 'vervaardigd bij voorkeur boven gerechten en gebak welke ook elders verkrijgbaar zijn'. De zaak wordt in 1960 opgeheven.

Conclusie

Het is dus niet mogelijk gebleken te bewijzen dat Kaszó de ontvangen gelden – zelf noemde hij een bedrag van 1,2 miljoen gulden – níét aan de ondersteuning van de illegaliteit en aan het vrijkopen van politieke gevangenen heeft besteed, net zoals Justitie dat destijds niet kon. Hij werd daarom onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Het tegendeel is echter ook niet bewezen: Kaszó heeft niet aannemelijk kunnen maken dat hij het geld wél aan eerdergenoemde doelen heeft besteed. Zijn activiteiten na de oorlog leveren ook geen aanknopingspunten op. Op grond van de zeer incomplete gegevens kan geen buitensporig naoorlogs bestedingspatroon worden aangetoond.

In het begin van **Naoorlogse sporen** stelde Lagas de vraag of de luipaard zijn vlekken kon veranderen. **Vroeg Lagas dat? Of is dat jouw "vertaling"?** Inzake Kaszó is het antwoord op deze bijbelse vraag moeilijk te geven. Dankzij zijn antecedentenkaart van de Haagse politie kan worden vermeld dat er in januari 1957 een proces-verbaal wordt opgemaakt wegens overtreding van artikel 321 (verduistering), maar dit resulteert in een sepot. In augustus 1961 maakt de politie te Rheden

proces-verbaal op inzake te Zevenaar gepleegde verduistering en er is een proces-verbaal uit oktober van datzelfde jaar dat spreekt van vermoedelijke verduistering van machines en gereedschappen. In november 1962 acht het Gerechtshof Arnhem die verduistering echter niet bewezen en besluit tot vrijspraak. Tot slot is er een proces-verbaal van de Haagse politie uit augustus 1963 wegens vernieling. Nadere bijzonderheden over deze (vermeende) vergrijpen zijn er niet, maar Lagas had wel gelijk met zijn opmerking dat Kaszó onvermijdelijk weer met de politie in aanraking zou komen. Toch moet hij ondanks alles het voordeel van de twijfel krijgen.

Nawoord

De lezer van dit relaas over Kaszó's leven – hij overleed in 1998 op 88-jarige leeftijd – zal wellicht willen weten wat mijn uiteindelijke indruk is.

In 1993 stuurde de Stichting 1940-1945 zijn dossier terug naar Justitie. De begeleidingsbrief van deze stichting lag als eerste stuk in Kaszó's dossier en daardoor nam ik met een zekere vooringenomenheid kennis van de stukken. Het is niet gebruikelijk brieven van de Stichting aan te treffen in het archief dat de dossiers bevat met betrekking tot (vermeende) politieke delinquenten.

Het onderzoek van de stichting wees mogelijk op een poging aanspraak te maken op erkenning als verzetsstrijder met het daarbij behorende pensioen. Deed Kaszó dit zelf? Dacht hij een kans te maken nu kon worden verondersteld dat de meeste betrokkenen inmiddels overleden waren en niet meer tegen hem konden getuigen? Of had het onderzoek van de stichting betrekking op een andere in het Kaszó-dossier vermelde persoon? De stichting weigerde mij daar met een beroep op de wet opheldering over te verschaffen, al werd mij verteld dat het denkbaar is dat haar dossiers na verloop van tijd – ik neem aan véél tijd – de onderzoeker van dienst kunnen zijn.

Langs andere weg vernam ik dat de stichting dit onderzoek had verricht inzake een buitengewoon pensioen-aanvraag die Kaszó's dochter Wilhelmina voor zichzelf had ingediend; Kaszó zelf was toen als gevolg van Alzheimer en Parkinson niet aanspreekbaar meer. Over Kaszó's dochter schreef ik al onder **Van Mierlo Joanna**. Een kind kan al op zeer jonge leeftijd, zeg een jaar oud, getraumatiseerd worden door gebeurtenissen met een hoge emotionele graad. Zo kan bijvoorbeeld de angst van een moeder en/of vader tijdens de onderduik of tijdens het verhuizen naar een nieuw onderduikadres een onuitwisbare indruk maken op het jonge kind. De frequente afwezigheid van een vader kan dan een versterking vormen van zo'n indruk.

Dat Wilhelmina vòòr haar aanvraag bij de stichting in 1993 niet negatief over haar vader dacht, kan mogelijk ook worden afgeleid uit het feit dat ze in 1986 haar meisjesnaam Minka Kaszó gebruikt, terwijl haar kinderen dan de naam van haar man dragen. Maar ook nadat ze door de Stichting 1940-1945 nader over haar vader is geïnformeerd blijft ze zijn naam gebruiken. Onder de naam Minka Kaszó verschijnt eind jaren negentig een gedichtenbundel van haar hand. In deze gedichten, die ze in de periode 1993-1997 schreef, is sprake van ziekte, instorten, chaos, therapie, Centrum '45, vechten enzovoorts, maar in haar gedichten komt de oorzaak ervan niet echt duidelijk naar voren. In een artikel in de *Haagsche Courant* uit maart 2001 is sprake van Minka's verhaal dat al 'in de buik van haar moeder' begon en inderdaad te maken heeft met het verhuizen van het ene naar het andere onderduikadres. 'Haar beide ouders werden door de vijand gezocht. De oorlog zou Minka's verdere leven min of meer bepalen.'

Al speculerend behoeft het na het vernemen van de (mij onbekende maar voorspelbare) uitslag van het onderzoek naar Kaszó's activiteiten van de Stichting weinig verbeelding me het dan volgende drama voor te stellen. Voor mij vertegenwoordigt Minka Kaszó het zoveelste slachtoffer van Kaszó's praktijken.

Tegen het einde van het onderzoek bemerkt mijn vrouw Antoinette dat Wilhelmina's zoon in april 2000 via internet op zoek is gegaan naar informatie over zijn grootvader. Hij wil, wellicht geïnspireerd door Kaszó's claim jonkheer te zijn, een stamboom van zijn familie maken maar hij blijkt over zeer weinig gegevens te beschikken. Dat het einde van een onderzoek vrijwel altijd arbitrair is, blijkt weer eens.....nog contact opnemen.

Zorgvuldige lezing van de documenten in Kaszó's dossier heeft mijn houding ten opzichte van zijn persoon uiteindelijk niet veranderd. In mijn ogen was hij een opportunist, een charmeur die via vrouwen zijn netwerk wist op te zetten en uit te breiden, een bedrieger die er niet voor terugschrok uit de detentie van zijn pleegmoeder munt te slaan. Dat hij twee Engelse piloten naar Spanje bracht, zie ik als een 'ongelukje', een uitvloeisel van het verlangen zijn eigen huid te redden, gekoppeld aan zijn zucht naar geld. Dat hij daarvoor na de oorlog mogelijk een officiële dankbetuiging heeft ontvangen, is op zich terecht, maar de motieven voor zijn onderneming acht ik dubieus.

Het staat vast dat hij het leven van Van Nievelt in gevaar heeft gebracht door diens woning in

aanwezigheid van de Sicherheitspolizei te bezoeken, maar het staat evenzeer vast dat hij politiek betrouwbaar was. Als hij het had gewild, had hij tegen betaling talloze goede Nederlanders kunnen uitleveren: zijn kennis van diverse illegale groeperingen was er groot genoeg voor.

Ik zie mijn verhaal over Kaszó – een persoonlijk gekleurde reconstructie van gebeurtenissen waarbij in het bijzonder aandacht is besteed aan bestaande en mogelijke relaties met inlichtingen- en veiligheidsdiensten – als een illustratie van hoe oplichters misbruik kunnen maken van goede vaderlanders. Het optreden van een Kaszó tijdens een nieuwe bezetting kan niet worden voorkomen met verhalen over dergelijke figuren en ook niet door het bestaan van een goede stay-behind organisatie. Er bestaat heden ten dage voldoende serieuze literatuur over de Britse, Amerikaanse en Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten om in theorie niet langer in de val te lopen van een oplichter, of erger: een verrader die agent van een bevriende geheime dienst beweert te zijn. Ik schrijf 'in theorie', omdat de serieuze belangstelling voor dergelijke diensten klein is. Aan die literatuur kleeft overigens wel het nadeel dat ook de oplichter/verrader er wijzer van kan worden.

Tijdens het onderzoek naar losse eindjes las ik het boek van journalist Igor Cornelissen over de Poolse oplichter Siegfried Wreszynski en al dringt zich een vergelijking met Kaszó op, deze gaat toch mank. Wreszynski gedroeg zich als een heer, zozeer zelfs dat mensen in hem bleven geloven nadat ze te weten waren gekomen met een oplichter van doen te hebben. Voor Kaszó ging dat niet op. Soms hadden mensen al bij de eerste ontmoeting een hekel aan hem of wantrouwden hem meteen. In november 2000 vertelde Jitske Faber bijvoorbeeld dat haar moeder als ze van een komend bezoek van Kaszó hoorde de voorzorg nam haar ring af te doen.

Zowel Wreszynski als Kaszó zouden agent van de Engelse Secret Service zijn geweest. Vele malen erger is dat beiden beweerden via invloedrijke Duitsers gevangenen vrij te kunnen kopen; resultaten werden echter niet geboekt. Een belangrijk verschil is dat Wreszynski daarvoor werd veroordeeld. Voor details moet ik naar Cornelissens boek verwijzen.

Dit verhaal is vrijwel geheel gebaseerd op schriftelijke bronnen; wanneer dit niet het geval is, is dat in de tekst aangegeven. Omdat het aantal bronnen beperkt was, is afgezien van het gebruik van noten met bronvermelding; voor dit laatste wordt verwezen naar de hierna volgende bronnenopgave. Dat dit verhaal kon worden geschreven, ligt voornamelijk aan het degelijke proces-verbaal in Kaszó's dossier. Het telt 296 pagina's en werd op 7 februari 1948 afgesloten door de twee verbalisanten, Geert Schoen en Cornelis van Geffen van de afdeling Politieke Recherche 's-Gravenhage. Bij het gebruik ervan heb ik meer gewicht toegekend aan de verklaringen van anderen dan aan die van Kaszó zelf. Gebleken is dat hij zijn verhalen soms aanpaste aan door anderen verhaalde omstandigheden, waardoor hij ongeloofwaardig werd. In andere gevallen ontkende hij botweg, ik zou haast zeggen tegen beter weten in. Op de laatste pagina van hun proces-verbaal schrijven de verbalisanten:

'Bij het verhoor van de verdachte Kaszo hebben wij hem meermalen gewezen op zijn ongeloofwaardige verklaring en speciaal voor wat betreft het afgeven van geld voor het vrijkopen van gevangenen. Hij is zeer verward in zijn verklaring en wanneer hij op bepaalde punten aanhoudend werd verhoord, gaf hij geen antwoord meer en zei dat hij het niet meer wist.'

Igor Cornelissen citeert in zijn biografie over Wreszynski uitgebreid uit een boek over de psyche van de oplichter en daar licht ik het volgende uit.

'De oplichter, levend in zijn eigen fantasiewereld, kent geen trouw aan de eigen historie. Hij kan zich zelf ieder moment tegenspreken, zijn standpunt wijzigen, zijn tactiek naar het ogenblik inkleden.'

Laat ik dit verhaal afsluiten met een dankbetuiging aan mensen en instanties die mij hebben

geholpen.

Ik wil de medewerkers van het ministerie van Justitie te 's-Gravenhage en Rijswijk – waarbij ik met name wil vermelden: Maarten van Rijn, Loek Bavelaar en Wim Strang – hartelijk danken voor hun inzet en medewerking. Die dank wil ik ook uitspreken ten aanzien van P.L. baron d'Aulnis de Bourouill, A.B. Beeuwkes-van den Bosch, J.C. Bosma, J.W. de Bruyn Kops, René van Deursen, J.C. van den Ende, Bob de Graaff, het Haags Gemeentearchief, de Hoge Raad van Adel te 's-Gravenhage, Annie Huisman-van Bergen, H.M. Huizinga-van den Bosch, de Kamer van Koophandel Haaglanden te 's-Gravenhage, J. Kien-Faber, Antoinette Kluitters-Gilbert, A.C. Koch-van den Bosch, F. Kragt, Victor Laurentius, het ministerie van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage, W. Mulder-Prijs, het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage, het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage, Sierk Plantinga, het Ressortsparket Arnhem, Dick Rollema, J.M. Scheffer-baronesse van Heemstra, Etienne Verhoeyen, Erica Westerveld en enkele mensen die prijs stelden op het weglaten van hun naam.

Bronnen*Archieven*

Algemeen Rijksarchief, Tweede Afdeling:

- Bureau Nationale Veiligheid (2.04.80):
 - dossier A. Kaszó (invno 2875). Rapport dd 19451218 van W. Lagas.
- Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging;
 - dossier F.G.J. Boer (invno 110160 (PF 's-Gravenhage 8031/47) en 89633 (PRA 3858)).
- Ministerie van Justitie Londen (2.09.06):
 - invno 3898 (verhoor uit juli 1941 met ongedateerde aanvulling van J.W. van Hamel); 7350 (verhoor dd 19441213 van H.J. du Pon); invno 10139 (stukken inzake J.A. Mulder); invno 10554 (stukken inzake P.F. van Bommel); invno 11908 (stukken inzake 'H.J. van den Bergh'); invno 11925 (BBC-aanvraagformulier en verhoor dd 19440214 van G.W. van den Bosch); invno 12081 (verhoor dd 19440505 van B. Kroone); invno 13092 (verhoor dd 19440106 van H.P. Linthorst Homan).
- Ministerie van Oorlog Londen (2.13.71):
 - invno 1294 (kaarten; no 615 inzake H.J. du Pon); invno 2174 (verslag dd 19420910 van J.M. Somer over zijn activiteiten na de capitulatie); invno 2406 (brief dd 19431221 van BI aan W. Ugeux inzake G.W. van den Bosch); invno 2409 (brief dd 19430216 van D.O. Seymour aan H.G. Broekman inzake contact met groep-Hendrik; brief dd 19430301 van Child aan Broekman; verslag, ongedateerd, van Child over de gebeurtenissen op 10 mei 1940); invno 2411 (brief dd 19440120 van Seymour aan Somer; brief dd 19440123 van Somer aan Seymour); invno 2471 (telegram dd 19441021); invno 2510 (verhoor dd 19440428 van G. Besançon; rapport, ongedateerd, van Besançon over F.A. van Leienhorst ter Apel, no GB 555/44); invno 2511 (verhoor dd 19440211 van G.W. van den Bosch); invno 2512 (verhoor dd 19430108 van J.W. de Bruyn Kops; verhoor dd 19430111 van O.W. de Brey); invno 2519 (verhoor dd 19431202 van P. Josso); invno 2592 (dossier agent Hendrik); invno 2631, 16 mm filmrol no 1648 I (memorandum dd 19440527 [datum slecht leesbaar] van Van Houten; nota dd 19440205 van BI Lissabon over Van Leienhorst ter Apel); invno 2896 (rapport dd 19440303 van Knipa inzake Louis Seepers; rapport dd 19440318 inzake contact Paehlig-Hendrik v.d. Bergh); invno 2897 (telegrammen inzake Kaszó).

Archief Kamer van Koophandel Haaglanden:

- dossier no 57475 (Hungária Czukrázda-Konditorei)
- dossier no 27052300 (Tritium).

Archief Kluiters:

- Collectie Deinum; kopie Aantekeningen van H. Mulder junior, 1996; kopie 'Father's account of Reilly's escape from Petersburg', ongedateerd, van A. van den Bosch; kopie Rapport van J. Kien-Faber, ongedateerd [tweede helft jaren veertig]; kopie doorslag Verslag van H. Mulder senior, 19460828; brief dd 19501015 van F.J.J. baron van Heemstra aan J.M. baronesse van Heemstra.

Centraal Bureau voor Genealogie:

- Persoonskaarten.

Gemeentearchief 's-Gravenhage:

- Archief van de Gemeentepolitie 1827-1952 (1986) (432): invno 881: antecedentenkaart van A. Kaszó;
- Bevolkingsregister.

Ministerie van Buitenlandse Zaken:

- Archieven van de vertegenwoordiging te Spanje (Madrid) (1888) 1939-1954, invno's 625 en 659;
- Londens archief, 1940-1945, ds 332, inventarisno AZ oud UZ/19b.

Ministerie van Justitie:

- Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging;
 - dossier A. Kaszó; dossier F.W.H. Knipa; dossier J.A. Mulder;

- Depot 68, Afdeling Politie, Bureau Kabinet, 1945-1951, P 274/47. Rapport dd 19460318 van R. de Jong inzake J.A. Mulder.\ A 151/47. Rapport dd 19490322 van F. Overhand.\ Verhoren van Paehlig en Du Pon.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie:

- Knipselcollectie. Map KB I 759 A.T. de Boer (F.J.J. baron van Heemstra).

Openbaar Ministerie, Ressortsparket Arnhem:

- dossier 9969.

Rijksarchief in Noord-Brabant:

- Dagboek Arnold Meijer: no 2057, dagboek aantekening dd 19461211.

Internet

www.geneve.ch/archives:

- Personnes enregistrées à la frontière genevoise durant la Deuxième Guerre mondiale.

www.obd.nl/instel/gemarchzw/willink/ba001a:

- Inventaris van het archief van de nv Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink 1838-1968.

www.schrijverspodium.scarlet.nl/verhalen/kaszomkokervanglas.

Artikelen

Termos, Joop, Het werk van de Nederlandse ambulance: hulp op de valreep. *Bericht van de Tweede Wereldoorlog*, band I. Amsterdam, Geïllustreerde Pers, 1970.

Bosch-de Jongh, van den, E., Het begon op de vloot, *Eindhovens Dagblad*, 19671102.

Kikkert, J.G., Barretje Weimar, *De Groene Amsterdammer*, 19980304.

Haagsche Courant, 19860527.

Korving, Joke, De fakkel van de oorlog moet blijven branden, *Haagsche Courant*, 20010324.

Bootsma, M., 'Ongure elementen'? Nederland en de Hongaarse vluchtelingen, 1956. Bob de Graaff; Cees Wiebes [ed], *Hun crisis was de onze niet: internationale crises en binnenlandse veiligheid 1945-1960*. 's-Gravenhage, Sdu, 1994.

McKay, C.G., Our man in Reval. *Intelligence and national security*, januari 1994.

Laurentius, Victor, Hoe Van Zanten aan zijn dynamiet kwam († In memoriam Jhr. Ir. Ch. van Holthe 19.12.'03 – 17.4.'44). *Nieuwsbrief Historische kring Kesteren*, april 2001.

NRC Handelsblad, 20000627.

Verstekelingen kruipen onder TGV, *NRC Handelsblad*, 20010303.

De Telegraaf, 19980821.

De Telegraaf, 20010227.

Eén vrouw gelooft nog in Andor Kaszo, *De Telegraaf*, 19360901.

Drie jaar geëist tegen Andor Kaszó, *De Telegraaf*, 19361008.

Andor Kaszo tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld, *De Telegraaf*, 19361023.

Vrij Nederland, 19451222.

Boeken

Aalders, Gerard: Roof: de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog. 's-Gravenhage, Sdu, 1999.

Aalders, Gerard; Hilbrink, Coen: De affaire-Sanders: spionage en intriges in herrijzend Nederland. 's-Gravenhage, Sdu, 1996.

Andrew, Christopher: Secret service: the making of the British Intelligence Community. 2nd ed. London, Heinemann, 1985.

Bouman, P.J.: Growth of an enterprise: the life of Anton Philips. London, Macmillan, 1970.

Brijnen van Houten, P.; Kikkert, J.G.: Brandwacht in de coulissen. Houten, Unieboek, 1988.

Brown, Anthony Cave: "C": the secret life of Sir Stewart Graham Menzies; spymaster to Winston Churchill. New York, Macmillan, 1987.

Brug, W.A.: Hun naam leeft voort...!: oorlogsslachtoffers verleenden hun naam aan straten en gebouwen. Alphen aan den Rijn, Repro Holland, 1989.

Bruin, Jan; Werff, van der, Jan: Vrijheid achter de horizon: Engelandvaart over de Noordzee

- 1940|1945. Houten, Van Reemst, 1998.
- Cammaert, A.P.M.: Het verborgen front: een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog. 2 delen. Leeuwarden, Eisma, 1994.
- Cornelissen, Igor: Opkomst en ondergang van een onweerstaanbare oplichter: Siegfried Wreszynski (1893-1954), een zedenschets. Amsterdam, Arbeiderspers, 1993.
- Dankers, J; Verheul, J.: Bezet Gebied dag in dag uit: Nederland en Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog; Een chronologisch overzicht. Utrecht/Antwerpen, Spectrum, 1985.
- Dekkers, Frans: Eindhoven 1933-1945: kroniek van Nederlands Lichtstad in de schaduw van het Derde Rijk. Haarlem, In de Knipscheer, september 1982.
- Dogger, Gerard: De vierkante maan. 2^e druk. Amsterdam, Sijthoff, 1985.
- Douw van der Krap, Charles L.J.F.: Contra de swastika: de strijd van een onverzettelijke Nederlandse marineofficier in bezet Europa, 1940-1945. Bussum, Van Holkema en Warendorf, 1981.
- Egmond, van, Frans: Wie is wie in Nederland 1984/1988. 's-Gravenhage, Pragma, 1984.
- Eindhoven, L.: Tegen de stroom in: levende vissen zwemmen tegen de stroom in alleen de dooie drijven mee. Apeldoorn, Semper Agendo, 1974.
- Elfferich, Loek: Rotterdam werd verraden. Abcoude, Uniepers, z.j. [1990].
- Engelen, D.: Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. 's-Gravenhage, Sdu, 1995.
- Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945. Delen 1ab, 4cl, 4cll, 6c en 7c. 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf, diverse jaren.
- Fasseur, Cees: Wilhelmina: krijgshaftig in een vormeloze jas. Z.pl., Balans, 2001.
- Giltay Veth, D.; Leeuw, van der, A.J.: Het Weinreb-rapport: rapport door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie uitgebracht aan de minister van justitie inzake de activiteiten van drs F. Weinreb gedurende de jaren 1940-1945 in het licht van nadere gegevens gezien. 2 delen. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1976.
- Graaff, de, Bob: Schakels naar de vrijheid: pilotenhulp in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. 's-Gravenhage, Sdu, 1995.
- Graaff, de, Bob; Wiebes, Cees: Villa Maarheeze: de geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland. 's-Gravenhage, Sdu, 1998.
- Haaff, van 't, P.S.; Klaassen, M.J.C.: Gedenkboek honderd jarig bestaan der adelborsten-opleiding te Willemsoord 1854-1954. Bussum, Van Dishoeck, z.j.
- Het Grote Gebod: gedenkboek van het verzet in LO en LKP. 2 delen. Kampen/Bilthoven, J.H. Kok/H. Nelissen, 1951.
- Hilbrink, C.: 'In het belang van het Nederlandse volk...': over de medewerking van de ambtelijke wereld aan de Duitse bezettingspolitiek 1940-1945. 's-Gravenhage, Sdu, 1995.
- Hilbrink, Coen: De illegalen: illegaliteit in Twente en het aangrenzende Salland 1940-1945. 's-Gravenhage, Sdu, 1989.
- Huisman-van Bergen, Annie: De Vervolgden: jacht op twee Delftse studenten in 1941. Amsterdam, Boom, 1999.
- Jong, de, L.: Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Diverse delen. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, diverse jaren.
- Kaszó, Minka: Wij dragen de tranen: 100 gedichten van Minka Kaszó. Tilburg, Flame, 1998.
- Keesings Historisch Archief no 851, p. 7331.
- Kingma-van Rossum, Truus: Lijst omgekomen oud lyceïsten 1940-1949 en Lijst van Engelandvaarders; Het Nederlandsch Lyceum 1909-1991. 4^e uitgave. November 1999.
- Klinkenberg, Wim: Prins Bernhard: een politieke biografie 1911-1986. 3e druk. Haarlem, In de Knipscheer, april 1986.
- Kluiters, F.A.C.: De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. 's-Gravenhage, Sdu, 1993.
- Knapen, Ben: De lange weg naar Moskou: de Nederlandse relatie tot de Sovjet-Unie, 1917-1942. Amsterdam, Elsevier, 1985.
- Koninklijk Instituut van Ingenieurs: Jaarboek 1977. Amstelveen, Tijn Media, 1977.
- Laurentius, Victor: De Betuwe in Stelling: de Ondergrondse 1940-1945 & De stellingenoorlog en de evacuatie 1944-1945. Osenvorenreeks 65. Kesteren, Arend Datema Instituut, 2000.

- Middelburg, Bart; Steege, ter, René: Riphagen: de Amsterdamse onderwereld 1940-1945. Amsterdam, L.J. Veen, 1997.
- Naam- en ranglijst der officieren en reserve-officieren 1940. Gorinchem, Noorduyn, 1940.
- Nieuwenhuijzen Kruseman, A.C.; Gerritzen, F.M.: Van te huis tot ziekenhuis: het Haagse Rode Kruis Ziekenhuis van 1889 tot 1991. Z.pl., z. uitgever, z.j.
- Occleshaw, Michael: Armour against fate: British Military Intelligence in the First World War. London, Columbus, 1989.
- Ojen jr, van, G.J.: De Binnenlandse Strijdkrachten, 2 delen. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1972.
- Olm, van, Rob: Recht al barste de wereld: Reina Prinsen Geerligts en de ondergang van de verzetsgroep CS-6. Schoorl, Conserve, april 1998.
- Opsporingsregister (uitgezonderd signaleringen betreffende het grensverkeer). Amsterdam, Recherchecentrale, 1 augustus 1944, no 8.
- Pauw, van der, J.L.: Guerrilla in Rotterdam: de paramilitaire verzetsgroepen 1940-1945. 's-Gravenhage, Sdu, 1995.
- Piekalkiewicz, Janusz: Spionnen-agenten-soldaten: geheime commando's in de tweede wereldoorlog. Baarn, Bosch en Keuning, 1970.
- Roever, de, Eddy: Londen roept Amsterdam: de missie van de geheim agenten Tobs Biallostowski en Henk Veeneklaas: Amsterdam, Noord-Holland 1944-1945. Baarn, Hollandia, 1992.
- Sanders, P.: Het Nationaal Steun Fonds: bijdrage tot de geschiedenis van de financiering van het verzet, 1941-1945. RIOD-monografie no 9. 's-Gravenhage, Nijhoff, 1960.
- Schöffner, I.; ea: De affaire-Menten 1945-1976. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1979.
- Schulten, C.M.: "En verpletterd wordt het juk": verzet in Nederland 1940-1945. 's-Gravenhage, Sdu, 1995.
- Schulten, J.W.M.: De geschiedenis van de Ordedienst: mythe en werkelijkheid van een verzetsorganisatie. 's-Gravenhage, Sdu, 1998.
- Smit, C. [ed]: Het dagboek van Schermerhorn: geheim verslag van prof dr ir W. Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indië 20 september 1946-7 oktober 1947. 2 delen. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1970.
- Snouckaert van Schauburg, baron, W.; Romondt, van, Ph.F.W. [ed]: Nederlanders in het buitenland 1928. 's-Gravenhage, Boucher, 1928.
- Somer, J.M.: Man in oorlog: de dagboeken van majoor dr. J.M. Somer, hoofd bureau inlichtingen te Londen 13 maart 1942 - 22 september 1943. Baarn, Bosch en Keuning, 1981.
- Termeer, Henk: 'Het geweten der natie': de voormalige illegaliteit in het bevrijde Zuiden, september 1944-mei 1945. Assen, Van Gorcum, 1994.
- Verslag betreffende de ambulance van het Nederlandsche Roode Kruis naar Finland, 21 maart tot 8 september 1940.
- Visser, Frank: De bezetter bespied: de Nederlandse Geheime Inlichtingendienst in de Tweede Wereldoorlog. Zutphen, Thieme, 1983.
- Visser, Frank: De schakel: een documentaire uit de Tweede Wereldoorlog: een selectie authentieke verhalen van Nederlandse Engelandvaarders, aan de hand van dagboeken, rapporten, brieven en uitgebreide persoonlijke interviews. Baarn, Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 1976.
- Visser, Frank: De zaak Antonius van der Waals. 's-Gravenhage, Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, z.j. [1974].
- Weber, E.P.: Gedenkboek van het "Oranjehotel": celmuren spreken gevangenen getuigen onze gevallen verzetshelden. 3^e druk. Amstelveen, Pieter Mulier, 1982.
- Wie is wie? 1956. 's-Gravenhage, Nijhoff, 1956.
- Wijnen, van, Harry: De prins-gemaal: vogelvrij en gekooid. 2e druk. Z.pl., Balans, 1992.

Correspondentie en gesprekken

- Aulnis de Bourouill, d', baron, P.L., 20000217;
 Beeuwkes-van den Bosch, A.B., 20010406;
 Bosma, J.C., 20010423;

Bruyn Kops, de, J.W., 20001204;
 Ende, van den, J.C., 20010219 en 20010306;
 Gemeente Roermond, juli 2000;
 Gemeentearchief Roermond, november 2000;
 Hoge Raad van Adel, 20010528;
 Huisman-van Bergen, Annie, 20001007, 20001011 en 20001117;
 Huizinga-van den Bosch, H.M., 20010227;
 Kadaster 's-Gravenhage, december 2000; januari 2001;
 Kadaster Roermond, mei 2000;
 Kadaster Rotterdam, mei 2000;
 Kamer van Koophandel Noord- en Midden-Limburg, november 2000;
 Kien-Faber, J., 20001023; 20001112;
 Koch-van den Bosch, A.C., 20010306 en 20010327;
 Kragt, F., 20010413;
 Laurentius, Victor, augustus 2001;
 Mulder-Prijs, W., 20001020, 20001128 en 20010110;
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, maart 2001;
 Nederlandse Rode Kruis, Landelijk Bureau, augustus 2001;
 Plantinga, Sierk, 20010206;
 Rollema, Dick, 20001223;
 Scheffer-baronesse van Heemstra, J.M., 20010531;
 Stichting 1940-1945, mei; december 2000;
 Verhoeyen, Etienne, 20010426.

Illustraties:

- Foto: Hier begon het allemaal: het huis van Wilhelmina Helmers, de pleegmoeder van A. Kaszó, aan de Velsersweg 18 te Beverwijk. Tegenwoordig is er een begrafenisonderneming in gevestigd. Links ervan zit nog steeds een notaris; rechts bevindt zich een park dat als vogelreservaat wordt gebruikt. (Collectie auteur)
- Kopie van een deel van Reilly's brief aan Arie van den Bosch. (onbekende krant uit de jaren dertig)
- Foto: Het safe house aan de Meijendelscheweg 14 te Wassenaar zoals het er tegenwoordig uitziet. (Collectie auteur)
- Tekening van Kaszó: Omdat Madrid niet over een foto beschikte... (ARA Ministerie van Oorlog Londen, invno 2592)
- pas op naam van Heinrich Berger. (CABR-dossier)
- PB op naam van Van Straaten. (CABR-dossier)

Suggestie voor omslag: uitvergroting van grofkorrelige pasfoto (de meest rechtse van de drie).

Beperkt schema van Kaszó's netwerken

Register

Aliassen zijn tussen aanhalingstekens geplaatst; indien bekend wordt daar met een → naar de echte naam verwezen.

Aalders, Gerard

'Abeleven, Hendrik' → Kaszó, A.

Abwehr

affaire-Sanders, De

Agatha Snellen-school

Aldenburg Bentinck, van, C.A.R.W.G.A. (Carlos) (1885-1964) CBG

Ambach-Chabot, E.C. (1922) (dochter van E.F. Chabot)

Ammers, Van, mevrouw

Aulnis de Bourouill, d', baron, P.L. (Pierre-Louis) (1918)

Baden-Powell, R.S.S. (1857-1941)

Bakker, F.G.A. (Frans) (1915)
 Barkow, SS-Hauptsturmführer
 Bauer, A.P.
 Bavelaar, L. (Loek)
 Beel, minister-president
 Beeuwkes-van den Bosch, A.B.
 Bellers, W.Th. (1899)
 Bemmél, van, P.F. (1901)
 Bende, J.H. → Kaszó-Bende, J.H.
 Berg, Van de, politiemán
 Berg, Van den (oom van W.J.C. Helmers)
 ‘Berg, Van den, dokter’ → Kaszó, A.
 ‘Berg, van den, Fons’ → Mierlo, van, J.M.H.
 ‘Berg, van den, J.H.’ → Kaszó, A.
 ‘Berg, van der, Hendrik’ → Kaszó, A.
 ‘Bergen, Van’ → Kaszó, A.
 ‘Bergen, Van’ → Schweigmann, A.P.P.
 Bergen, Van, familie
 ‘Berger, Heinrich’ → Kaszó, A.
 ‘Berger, Toontje’ → Schweigmann, A.P.P.
 ‘Bergh, Van den’ → Bosch, van den, I.J.
 ‘Bergh, van den, H. J.’ → Kaszó, A.
 Bergh, van den, H.J., Engelandvaarder
 ‘Bergman’ → Reilly, S.G.
Bericht van de Tweede Wereldoorlog
 Bernhard, prins
 Besançon, G. (1924)
 Beukering, van, C.H. (-1945)
 Binnenlandse Strijdkrachten, afdeling
 Blerkom, van, J. (Jan) (1918-1941)
 B.M.-groep
 Boer, F.G.J. (1890-1946) CBG
 Boer, de, A.T.
 Boetzelaer, van, baron, C.W.J. (1920)
 Bootsma, M.
 Bosch, van den, A. (Arie) (1884-1976) CBG
 Bosch, van den, E. → Pon-van den Bosch, du, E.
 Bosch, van den, G.W. (Govert) (1922-1999)
 Bosch, van den, I.J. (Cootje; Iman) (1891-1944)
 Bosch-de Jongh, van den, E. (Elisabeth) (1889-1969) CBG
 Bosma, J.C. (Jan)
 Bouman
 Bouwer, J. (Jan) (1892-1940)
 ‘Boxtel, Van’ → Somer, J.M.
 Brastagi, Indisch Restaurant
 Bravery, inlichtingengroep
 Brey, de, O.W. (Oscar) (1921-1944)
 Brijnen, P. (Piet) (1907-1991)
 British Iron and Steel Corporation Ltd
 ‘Brockmann, Hans’ → Morent, Von
 Brown, A.C. (Anthony)
 Bruijnzeel, J.P. (1911)
 Bruin, J.G. (Jan) (1923)
 Bruins, E.J.
 Bruyn Kops, de, J.W. (Pim) (1922)
 Buitenlandse Inlichtingendienst
 Büna, kunstrubberfabriek
 Bunschoten, J. (Jan) (1911-1945)
 Bureau Inlichtingen
 Bureau Nationale Veiligheid
 Carabain, F.N. (1916)
 Cassé-Jongejan, Krijntje (1900-1975) CBG
 Centrale Inlichtingendienst
 Centrale Vermogensopsporingsdienst
 Chabot, E.F. (Elise) (1888)
 Child, D.W.
 Christoffoor-groep
 ‘Churruca, F.B.’ → Knipa, F.W.H.
 ‘Coburg, van, Jan’ → Mierlo, van, J.M.H.
 Cohen. R.S. (Robbie) (1922-1944)
Collaboratie en verzet
 Commerciele Bank nv

Coppens
 Cornelissen, Igor (1935)
 CS-6, groep
 Daalen Wetters, van, R.F. (Rudi) (1915-1999)
 Dalemans, J.F. (1908-1944) CBG
 Davies, sergeant
 ‘Decaszo van Tesco’ → Kaszó, A.
 Deinum, H. (Henk) (1915-1992)
 ‘Dekaszo van Teczö, E.’ → Kaszó, A.
 ‘Dekaszo van Téscö, André, jonkheer’ → Kaszó, A.
 Derksema, R.P.J.
 Deursen, van, R.P.J. (René)
 ‘Dijkstra’ → Kattouw, A.H.
 ‘Dijkstra, Himko (of Hiemko)’ → Kaszó, A.
 ‘Dijkstra, Karel’ → Kaszó, A.
 Dogger, G.A. (Gerard) (1919)
 Donk, van den, W.A.M. (Willy) (1919)
 Doorn, van, W.T.C. (Pim) (1911-1943)
 Dourlein, P. (Pieter) (1918-1976)
 Douw van der Krap, C.L.J.F. (Charles) (1908)
 Douwes Dekker, E.P.L.A. (Emi) (1919-2000) overlijdensadv
 ‘Doyle, Johnny’ → Knipa, F.W.H.
 Dronkers, J.M. (1896-1942)
 ‘Dubois, André’ → Kaszó, A.
 Einthoven, L. (Louis) (1896-1979)
 Elfferich, L.J. (Loek)
 Elkhuisen, J.J. (1920-1986) CBG
 Emmen Riedel, groep
 Ende, van den, J.C. (1922)
 Engelen, D. (Dick) (1941)
 Englandspiel
 Eva, groep
 Exalto, J. (1881-1966) CBG
 Faber, J. (Jitske) (1920)
 Faber, N. (1879)
 Fiat Libertas-groep
 ‘Franken’ → Hugenholtz, J.C.
 ‘Frederiks, dokter’ → Kaszó, A.
 Frijda, L.H. (Leo) (1923-1943)
 ‘Fritse’
 ‘Galen, Van’ → Snijder-Bratu, J.
 Gatsonides, M. (Maus) (1911)
Gedenkboek van het “Oranjestad”
 Geerke, mevrouw
 Geffen, van, Cornelis
 Gelder, de, T. → Serière-de Gelder, de, T.
 Gelder, de, W.F. (1902)
 Gepeoe
 Gerbrandy, minister-president
 Gerrit van der Veen-groep
 ‘Gool, van, Wilhelmus’ → Linthorst Homan, H.P.
 Greet Hofmans-affaire
 groep-B.M.
 groep-Bravery
 groep-Centrale Inlichtingendienst
 groep-CS-6
 groep-Emmen Riedel
 groep-Eva
 groep-Hendrik
 groep-Inlichtingendienst
 groep-Packard
 groep-Pahud de Mortanges
 groep-Stijkel
 groep-Vrij Nederland
 GS III
 Guilonard, V.E. (Tineke) (1922-1996) CBG
 Gyr, W.O. (1893)
Haagsche Courant
 ‘Haeften, Van’ → Hattem, van, H.
 Haeseker, J. (1909-1988) CBG
 Hall, van, A.F. (Aad)
 Hall, van, G. (Gijs) (1904)

Hall-Delorme, van, B.C. (Bea) (1916)
Hamburger Fremdenblatt
 Hamel, van, J.A. (1880-1964)
 Hamel, van, J.W. (Jaap) (1920-1944)
 Hamel, van, L.A.R.J. (Lodo) (1915-1941)
 Hamming, J.L. (1903-1944) CBG
 Hanraets, J.M.J. (1901)
 Hasselman, H.D.S.
 Hasselman-groep
 Hattem, van, J. (Han) (1914-1943) (zoon van P.C.S.)
 Hattem, van, P.C.S. (1886-1978) CBG
 Hattem, van, W. (Wim) (1916-1943) (zoon van P.C.S.)
 Haubrok, H.K.O. (Otto) (1904)
 Haviland, De, majoor
 Hazelhoff, J.J. (Jan) (1907-1987) CBG
 Hazelhoff Roelfzema, S.E. (Erik) (1917)
 Heemstra, van, baron, F.J.J. (Frans) (1909-1988)
 Heemstra, van, baron, H.M.J. (Henk) (1915-1990) CBG
 Heemstra, van, baron, Th.W.L. (1883-1945) CBG
 Heemstra-Gatsonides, van, W.T. (Will) (1925-1983)
 'Helmers' → Kaszó, A.
 Helmers, F.W. (1882-1966) (broer van W.J.C.) CBG
 Helmers, J.F. (1767-1813)
 Helmers, J.F. (1910-1943) (zoon van F.W.)
 Helmers, W.A. (1917-1943) (zoon van F.W.)
 Helmers, W.J.C. (1878-1955) (pleegmoeder van A. Kaszó) CBG
 Hempstead, Jack
 Hendrichs, A.J.A.M. ('Bep') (1894-1972) (broer van J.B.E.M.) CBG
 Hendrichs, J.B.E.M. (Jo) (1907-1986) (vrouw van A. Kaszó) CBG
 Hendrichs, L.N.A.M. (1904-1963) (broer van J.B.E.M.) CBG
 Hendrichs, W.J.G.M. ('Wim') (1908-1968) (zus van J.B.E.M.) CBG
 'Hendrik' → Kaszó, A.
 Hendrik, groep
 'Hendriks' → Kaszó, A.
 Hertzberger, E. (Eddy) (1904-1993)
 'Hiemstra, Wim' → Sanders, W.E.
 Hiensch, J.
 Hilbrink, J.A.M.C. (Coen)
 Hirman Abiff-loge
 Hoelen, E.Q.H.M. (Ed) (1896-1962) CBG
 Hoge Raad van Adel
 Holthe, van, C. (1903-1945) CBG
 Hongaarse opstand
 Houten, van, C.H.J.F. (Charles) (1904-1976)
 Houten, van, J.L. (Jean) (1907)
 Hugenholtz, J.C. (Jurgen) (1916-1996)
 Huisman-van Bergen, Annie (1924)
 Huizinga
 Huizinga-van den Bosch, H.M.
 Hulsman, A.T. (Aleida) (1904-1987) CBG
Hun crisis was de onze niet
 Hungária Czukrázda-Konditorei
 Hurks, N.J.
 IJzeren, Van
 Industrie- en Handelsvennootschap Tritium
 Inlichtingendienst, groep
 Inlichtingendienst, Centrale, groep
 Intelligence Corps
 Jongh, de, C.T. (Coen) (1916-1943)
 Irene-met-zender
 Jacobson
 'Jank No 19' → Kielstra, J.M.
 'Janus'
 Jong, de, L. (Loe) (1914)
 Jongh, de, A. → Philips-de Jongh, A.
 Jongh, de, E. → Bosch-de Jongh, van den, E.
 Jongh, de, G.J. (vader van A. en E. de Jongh)
 Josso, P. (Paul) (1917-2000)
 Juliana, koningin
 Kaag, familie
 Kaag, P. (Piet) (1889)
 Kalshoven, J. (1922-1943)

Kastein, G.W. (Gerrit) (1910-1943) CBG
 Kaszó, A. (1909-1998) *passim*
 Kaszó, Dezső (vader van A. Kaszó)
 Kaszó, Minka → Kaszó, W.E.
 Kaszó, W.E. (Minka) (1943) (dochter van A. Kaszó)
 Kaszó-Bende, J.H. (Johanna) (moeder van A. Kaszó)
 'Kaszo, de, A.' → Kaszó, A.
 'Kaszo van Tecső, de, Andor' → Kaszó, A.
 'Kaszó van Tescő, de, A.' → Kaszó, A.
 Kattouw, A.H. (Anton) (1915-1945)
 Kerkhoff, A.C. (Albert) (1907-1944) CBG
 'Kiekero'
 Kielstra, J.M. (Jan) (1915-1972)
 Kien-Faber, J.
 Kikkert, J.G.
 Kleffens, Van, minister
 Klinkenberg, Wim (1923-1995)
 KLM
 Kluiters-Gilbert, A.G.C.J. (Antoinette)
 Knipa, F.W.H. (1919)
 Knokploeg Soest
 Knop, E. (Erwin) (1905)
 Koch-van den Bosch, A.C.
 'Koenegracht, J.B.' → Knipa, F.W.H.
 Komeet, vluchtlijn
 König, M.H.H. (Menko) (1917-1943) CBG
 Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij
Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Het
 'Koops, Maria' → Seelig, Irma
 Kragt, F. (1914)
 Kroone, B. (1913)
 Kuile, ter, W.J. (Jim)
 Lagas, W. (1905-1958)
 Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers
 Lang, Leonard, firma
 Lanschot, van, C.M.C.W. (1905-1977) CBG
 Laurentius, Victor
 'Leienhorst ter Apel, van, A.F.' → Knipa, F.W.H.
 Lengton, W. (Wim) (1917-1944)
 Lenin
 'Leyenhorst ter Apel' → Knipa, F.W.H.
 Liese, Major
 Lind, N.E. (Nel) (1913)
 Linthorst Homan, H.P. (Harry) (1905-1989) CBG
Londen roept Amsterdam
 Luijendijk, J. (Jan) (1904-1968) CBG
 'Luitenant, De' → Bunschoten, J.
 Lulofs, W. (Warner) (1918)
 Maas, majoor
 Maas Geesteranus, H.G.J. (Henry)
 Maatschappij Nederland
 makelaarskantoor
 Meijer, Arnold
 Meijer Cluwen, J. (Hans) (1918-1997) CBG
 Menten, P.N.
 MI5
 MI6
 Michiels, J.
 'Mientje, Blonde' → Faber, J.
 Mierlo, van, J.M.H. (Jan) (1907-1943) CBG
 'Moll, Piet' → Smit, P.
 Morent, Von
 Moser, Alois
 Mulder junior, H. (Herman) (1920-1998) overlijdensadv
 Mulder senior, H. (Herman) (1890-1971) CBG
 'Mulder, John' → Smit, P.
 Mulder, J.A. (John) (1915-1964) CBG
 Mulder-Prijs, W.
 Munt, J.H.L. (1906)
 Nael, Valli
 Nationaal Steunfonds
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

Nederlandsch Lyceum, Het
 Nederlandsch Padvindstersgilde
 Nederlandsche Roode Kruis
 Nederlandse Spoorwegen
 Niestern, J. (1885-1969) CBG
 Nievelt, van, W.F.H. (1897-1966) CBG
 Nispen, van, F.C.C.M.T., jhr (1925)
 'Noord' → Kaszó, A.
 'Noord Helmers' → Kaszó, A.
 Noordaa, van der, W.A. (1896-1972) CBG
 'Nord' → Kaszó, A.
 'North, André' → Kaszó, A.
 Nout, B.H. (1906-1975) CBG
 Oerlikon, wapenfabrieken
 Oldenhof, S. (Sophia) (1919-1968) CBG
 Olm, van, Rob (1974)
 Oosterbaan, J. (Janus) (1898)
 Opsporingsdienst, Politieke
Oranjekrant, De
 Ordedienst
 Out, J.W. (Joop) (1910-1979) CBG
 Packard, groep
 Padvindstersgilde, Nederlandsch
 Paehlig, R. (1886) (vader van R.)
 Paehlig, R. (Rudolph; 'Boelic') (1922-1980) CBG
 Paulen, A. (1902-1985) CBG
 Persoonsbewijzencentrale
 Peterse, korporaal
 Philips-fabrieken
 Philips, A.F. (Anton)
 Philips-de Jongh, A. (Anna)
 'Pietje, kleine' → Six, P.Th.
 Plantinga, S.F.M. (Sierk)
 Polak, dokter
 Politie-Buitendienst
Politieblad, Het
 Politieke Opsporingsdienst
 Pon, du, B.
 Pon, du, H.J. (Huib) (1910-2001) overl.adv
 Pon, du, P. E. (Patricia) (1944)
 Pon, du, W.B. (Berend) (1917)
 Pon-van den Bosch, du, E. (Beppie) (1917-1995)
 Poos, L.A. (Leo) (1901-1992) adv Binnehof
 'Praag, van, Elias' → Somer, J.M.
 Prijs, W. (Wilma) (1918)
 Prinsen, C.A. (Claudius) (1896-1952) CBG
 'Q-13' → Kaszó, A.
 'QE-13' → Kaszó, A.
 Quartero, W.P. (1916-1996) CBG
 Raad van State
 Randfontein, ss
Recht al barste de wereld
 Reilly, S.G. (1874-1925)
 Remmerswaal-Arndts, M.C. (Kitty) (1914)
 Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
 Rijn, van, M. (Maarten)
 Rivière, la, T.W. (1910-1945) CBG
 Röell, generaal
 Röell, W. (1873-1958)
 Roever, de, E.C.D.J. (Eddy)
 Rollema, D.W. (Dick)
 Romme, C.P.M.
 Romp, H.A. (1897-1945) CBG
 Roode Kruis
 Roode Kruis Kliniek
 Roode Kruis Ziekenhuis
 Roosdorp-van den Berg, M.M. (1898)
 Rosenblum, S.G. → Reilly, S.G.
 Rossem, van, A.C. (1896)
 Sanders, W.E. (Wim) (1908-1995)
 Sant, van 't, F. (1883-1966)
 Saryusz-Makowski, W.A.W. (1912-1995) CBG

Saryusz-Makowski-van der Straaten, M.A.E. (1918-2000) (overladv)
 Sassen, W.A.M. (Wim) (1918)
Schakel, De
 Schakelaar, W. (1917-1967) CBG
 Scheffer-baronesse van Heesmitra, J.M.
 Schermerhorn, W., minister-president
 Schmutzer, I.A.M.
 Schoen, Geert
 ‘Scholten’ → Kuile, ter, W.J.
 Scholten, G.J. (Gerbert) (1909)
 Schreieder, J. (Joseph) (1904)
 Schulten, J.W.M. (Jan) (1933)
 Schweigmann, A.P.P. (Toon) (1893-1945)
 Secret Intelligence Service
 Secret Service
 Security Service
 Seelig, Irma (1916)
 Seepers
 Serière, de, V. (Victor) (1890)
 Serière-de Gelder, de, T. (Theodora) (1889)
 Seymour, D.O. (Charles)
 Siedenburg, H. (Hendrik) (1908-1990)
 Simons, A.J.
 ‘Sinterklazen des doods’
 Six, P.Th. (Piet) (1905-1973)
 Slagter, M. (Martin) (1904)
 Slotemaker, L.H. (1904)
 Smit, P. (Piet) (1921-1945)
 Smith, Raymond (Jack)
 ‘Snel, Herman’ → Mulder junior, H.
 Snijder-Bratu, J.H.K. (Julka) (1913-1980) CBG
 Somer, J.M. (Jan) (1899-1979)
 Spoor, S.H.
 ST 1 → Reilly, S.G.
 Staalglas, nv, firma
 Staatsmijnen
 Starink A.
 stay-behind organisaties
 Stevens, R.H. (Richard) (1893-1967)
 Stichting 1940-1945
 Stijkel, groep
 Stolk, van, R. (1919-1946)
 ‘Straaten, van, Andree’ → Kaszó, A.
 Straaten, Van der, familie
 Straaten, van der, H.O. (1885)
 Straaten, van der, Inga
 Straaten, van der, M.A.E. → Saryusz-Makowski-van der Straaten, M.A.E.
 Strang, W. (Wim)
 ‘Straten, Van’ → Staring, A.
 ‘Straten, Van’ → Luijendijk, J.
 Swaay, van, D. (Dik) (1921-1941)
 Swaay, van, H.G.J.A. (1889-1967) CBG
 ‘Swol, van, Herman’ → Mulder senior, H.
 ‘Tamboer, Mientje’ → Faber, J.
 ‘Técsőij Kaszo, Andor André’ → Kaszó, A.
 ‘Técsőy Kaszó, André’ → Kaszó, A.
Tegen de stroom in
Telegraaf, De
 Tenge, J. (1895-1975) CBG
 Thijssen, G.J.
 Tjeenk Willink, J.W. (1904-1979) CBG
 Trip, C.F.E. (Frederik) (1923-1999)
 Tsjeka
 ‘Tolo’ → Saryusz-Makowski, W.A.W.
 Tritium, Industrie- en Handelsvennootschap
 trotyl
 Ubbink, J.B. (Jan) (-1993)
 USA Dick
 Vader, M. (1919-1991)
 Veen, Bertus
 Veen, L.J., Uitgeversmij
 Veen, falsificatiegroep Gerrit van der

Veen, van der, G.J. (Gerrit) (1902-1944)
 Velsen, van, A.
 Venlo-incident
 Verhoeyen, Etienne
 Vermogensopsporingsdienst, Centrale
 Versteegh, J.L. (Jan)
 Vertrauensmann
Vervolgen, De
 Vester, F.H. (1901-1945) CBG
 Viebahn, F.C.
vierkante maan, De
 Vingerling, C.M. (Cor) (1906-1997) CBG
 Visser, Frank
Volkskrant, de
 Vreedenburgh, C. (vader van K.F.E.) (1880-1946)
 Vreedenburgh, K.F.E. (Kees) (1916)
 Vries, de, C.A.
Vrij Nederland
 Vrij Nederland-groep
Vrijheid achter de horizon
 Waals, van der, A. (Anton) (1912-1950)
 Weber, E.P.
 Weimar, hotel
 Weinreb, F.
 Wellenstein, E.H.
 Wendelaar, W.G. (1908-1976) CBG
 Werff, van der, Jan
 Westerveld, Erica
 Wilhelmina, koningin
 Wilman, J.T. (Johan) (1921)
 Winzer, Kriminalrat
 Winterdijk, Dik
 Winteroorlog, Fins-Russische
 Witt, de, Johan
 Wouters, G.P. (1889-1964) CBG
 Wreszynski, S. (Siegfried) (1893-1954)
 Zaaijer, J.
zaak Antonius van der Waals, De
 ‘Zeilstra’ → Kattouw, A.H.
 Zoelen, van, J.C. (1906)
 Zwart Front
 Zwolsman, R. (Reinder)

Suggestie voor flaptekst

'Geheim agent QE-13' is het verhaal over een Hongaar die in de uitgebreide literatuur over de Tweede Wereldoorlog tot nu onopgemerkt is gebleven. Dit is opmerkelijk gezien zijn activiteiten tijdens die oorlog, vooral omdat hij in contact heeft gestaan met de bovenlaag der Nederlandse maatschappij. Dat kan de oorzaak van zijn anonimiteit tot nu toe zijn geweest: zijn verhaal is voor de elite een ontnuchterend inkijkje geworden.

Zijn verhaal is tegelijkertijd een koele registratie van goede bedoelingen geworden die in het licht van de oorlog moeten gezien als van moed getuigend. Diezelfde moed werd ook getoond door een geheel andere elite: mensen uit andere geledingen die zich verzetten tegen de heerschappij van een vreemd volk.

Het opmerkelijke leven van Andor Kaszó is slechts te beschrijven door uitgebreid in te gaan op de vele contacten die deze Hongaar onderhield met mensen uit alle lagen der maatschappij, al probeerde hij juist die met de hogere lagen te bestendigen. Zijn wisselende contacten zijn tekenend voor de activiteiten van een oplichter/charlatan. Andere dan vluchtige contacten konden zijn fantasieën immers ontmaskeren.

De auteur is er dankzij zijn methodische aanpak en oog voor detail – zoals die al in zijn twee boeken over de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten naar voren kwamen – in geslaagd zestig jaar na dato de complexe netwerken van Kaszó in kaart te brengen. Juist dit oog voor detail maakt Kaszó's verhaal zo interessant: er zijn erg veel aanknopingspunten met de vele uitingen van Nederlands verzet tegen de Duitse bezetter.